

Галина Тарасенко

Відкрийте дітям дивосвіт природи

*(Порадник для батьків
з виховання душі і серця дитини)*

Вінниця – 2008

Тарасенко Г. С. Відкрийте дітям дивосвіт природи: Порадник для батьків з виховання душі і серця дитини. – Вінниця: 2008. – 239 с.

Рецензенти: *Б. А. Брилін*, доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
А. Н. Цимбалюк, кандидат психологічних наук, доцент Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

У посібнику вміщено практичний матеріал для організації виховання дітей 5 – 10 років засобами природи в умовах сім'ї. Пропоновані уроки милування природою, художньо-естетичні бесіди, трудові справи, свята, ігри мають на меті розвинути художньо-образне мислення дітей, навчити їх співпереживати, посильно допомагати природі та її мешканцям. Мистецький матеріал (у тексті і на СД-диску) допоможе розвинути у дітей художні смаки і виховати їх як цінителів справжнього мистецтва.

Книга надасть допомогу батькам, бабусям і дідусям, а також гувернерам у створенні гуманного виховного простору в родині з метою оптимізації духовного розвитку дітей.

Зміст

➤ Слово до батьків (замість вступу)	4
➤ Милуємось природою (радість щоденних прогулянок)	6
* Вклонімося весні-красні	6
* П'ємо літнє сонце	27
* На гостини до щедрої осені	50
* Аплодуємо зимі-скульптору	72
➤ Знайдіть природу в дзеркалі мистецтва (читаймо, малюймо, співаймо)	94
* Подаруйте дітям поезію природи	94
* В гості до пейзажного живопису	107
* Слухаємо природу в музиці	134
➤ Вчимо допомагати природі (енергія добрих і дбайливих рук)	150
➤ Природа-іменинниця (сімейні свята на честь природи)	169
➤ Природа-актриса (сімейний театр природи)	204
➤ Ігри-подорожі в природу (розвиваймо уяву)	213
➤ Природа чекає нашої любові (замість підсумку)	237
➤ Рекомендована Література	238

СЛОВО ДО БАТЬКІВ

(замість вступу)

Шановні однодумці!

Адресат цієї книжки – батьки – найбільш широка і поважна читацька аудиторія. Інститут батьківства, пошановують, як правило, номінально. Реально батьки часто-густо залишаються зі своїми виховними проблемами наодинці. Вони шукають відповіді на страшні запитання: чому сучасна дитина буває вкрай жорстокою?

Чому зростає кримінал у дитячому середовищі? Чому діти (навіть молодшого віку) хибують на байдужість і прагматизм? Відповідь одна – голод душі. Навіть могутній інтелект не є заміником розвинутої емоційно-чуттєвої культури. Холодний розум, не опертий на почуття і милосердя, стає страшним і руйнівним по відношенню до навколишнього світу. Найперші ж уроки доброти і чуйності дитина, безперечно, повинна отримати у сім'ї.

Сьогодні мало вітчизняної літератури, адресованої батькам і водночас адаптованої для широкого кола читачів. Наша книга має на меті певною мірою заповнити цю прогалину. Ми пропонуємо poradnik для батьків, створений у лірично-публіцистичному стилі. Тут немає важкої термінології, відразливого менторства. Це книжка для сімейного читання і впровадження у щоденну виховну роботу батьків, дідусів і бабусь, яким не байдужий духовний світ їхніх дітей та онуків.

Проте не кожна сім'я володіє технологіями особистісного розвитку дітей засобами природи. Тому poradnik допоможе батькам, які зацікавлені у створенні гуманного виховного середовища у власних сім'ях. Тут можна знайти необхідні поради щодо організації спільних прогулянок у природу. Цікавий, образний матеріал допоможе грамотно організувати процес милування природою.

Чимала увага у poradniku приділена роботі батьків з мистецькими матеріалами – піснею, класичною музикою, живописом, поезією.

Можливо, в сім'ї хтось уміє грати на музичних інструментах, тому пропонуємо нотні ілюстрації (фрагменти творів у елементарному викладі). До книги додається СД-диск, на якому можна знайти необхідний художній матеріал (репродукції картин пейзажного живопису; класичну музику та народні, авторські, дитячі пісні про природу). Весь цей багатющий мистецький матеріал можна поступово розгортати перед дітьми, пам'ятаючи, що саме батьки повинні стати для власних дітей “першовідкривачами” краси художніх образів природи.

Аби діти не стали лише споживачами краси, пропонуємо широкий спектр активних форм допомоги довкіллю, серед яких чільне місце посідає творча праця дітей у природі. Тому в книзі зацікавлені батьки знайдуть багато корисних порад щодо організації ігор, свят, трудових справ у природі.

Отже, запрошуємо до співтворчості!

МИЛУЄМОСЬ ПРИРОДОЮ

(радість щоденних прогулянок)

Вклонімося весні-красні

Погляд перший.

Фестиваль весняних кольорів

– Придивимось уважно до весняної пори. Які зміни вона з собою приносить? Зверни увагу на пробудження природи, яка струшує з себе останній сніг.

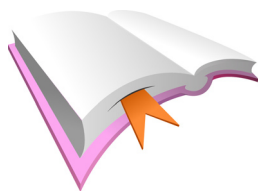
– Які барви приносить нам рання весна? Давай разом придумаємо казочку “Весна-художниця”.

– Пропоную конкурс “Гостре око”. Умова: вказати якнайбільше кольорів, яких не було взимку і що вперше з’явилися у весняній природі.

– Як ти гадаєш, чому весну часто називають блакитною? Де можна побачити весняну голубінь?

Прочитайте дітям вірш:

Голуба весна

Микола Сингаївський

Як прийшла до нас весна,
То сказала так вона:
– Одягай, синочку,
Голубу сорочку.

Нині річка голуба.
Голубіє там верба.
Всюди небо височіє,
Всім на радість голубіє.

У промінні тихо мріє
І в очах твоїх синіє.

І діброва у долині –
Голуба, мов на картині.
Навіть квіти голубі
Усміхаються тобі.

– Яких відтінків набуває сніг ранньою весною? Як можна охарактеризувати його колір?

(Можливі характеристики: бруднуватий, сіруватий, жовтуватий та ін.).

– Придивись до голих ще дерев, чагарнику. Весна огорнула їх фіолетово-сріблястим серпанком. Проталини теж не безбарвні. Природа поступово розкриває свою “палітру”, і починається справжній фестиваль барв. Де можна побачити сірувато-коричневі відтінки? А чи помітив рудувато-червоні і сріблясто-блакитні? Знайди їх у навколишній природі.

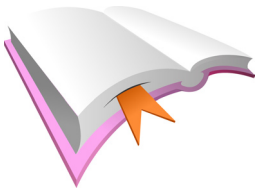
– Помилуйся весняним небом. Якого воно кольору? Чому небо весною інколи називають “усміхненим”? Як ще можна охарактеризувати його?

(Можливі характеристики: чисте, вмите, прозоре, ясне, лагідне та ін.).

– Помилуйся першими весняними листочками. Як можна охарактеризувати їхню зелень?

(Можливі характеристики: ясна, прозора, ніжна, несмілива, тендітна).

Вірш на допомогу:

Диво

Віктор Кочевський

Зима з чекання аж отерпла –
І грім перекотився гулом,
І щирим оком злива тепла
У кожную бруньку зазирнула.
Вчинилось диво біля мене
По тому дощичку грайлистім:
Верба прозрічасто-зеленим
Вся обнизалася намистом,

Осика, вчора без'язика,
Залепетала перволистом...

– Погляньмо, як яскраво світить весняне сонце! З чим можна порівняти його золотий диск?

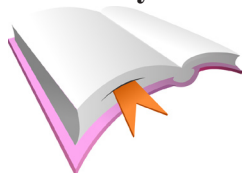
Запропонуйте загадку:

Блакитний платок, рожевий клубок:
По платку катається – людям усміхається,
(Небо і сонце)

– Підстав обличчя і долоньки весняному сонечку. Як воно гріє?
(Можливі відповіді: м'яко, ласкаво, ніжно, пестливо та ін.).
– З чим можна порівняти тепло і ласку весняного сонця?

Послухаємо вірша:

Дмитро Павличко

Весна

До мого вікна
Підійшла весна,
Розтопилася на шибці
Квітка льодяна.

Видалось мені,
Що лежу я в сні,
Що співає мені мати
Золоті пісні.

Крізь прозоре скло
Сонечко зайшло
І поклато руку теплу
На моє чоло.

Що мене торка
Ніжна і легка,
Наче те весняне сонце,
Мамина рука.

– Подивися навкруги, який прекрасний день! Все залито світлом, виграє під виблисками сонця. Чому, на твою думку, віддзеркалення сонячного проміння називають “зайчиками”?

– Що нагадує тобі гра сонця на водяній поверхні? Підбери слова, що влучно передають це поетичне єднання двох природних стихій.

(Можливі варіанти: блищить, горить, сяє, яріє, вилискує, леліє, мерехтить, іскрить, палахкотить та ін.).

– Де весною можна зустріти радісну гру сонця і води?

Загадка на допомогу:

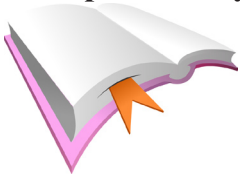

Дерева по коліно у воді стоять,
Сонячні промінчики виблискують, горять.
Зупинись і пильно подивись туди –
Що це за симфонія сонця і води?

(Повінь)

– Спробуй “намалювати” словами картину “Повінь у сонячний день”.

Продекламуйте виразно:

Ліна Костенко

Берізки по коліна у воді

Переярками та узлісками
по розлитій з весни воді
гуси плавають між берізками
білі-білі, як лебеді.

Ані шелесту, ані бризочки,
ні далекого шуму коліс,
Лиш гусей лебедина низочка
огинає струни беріз.

– Придивись: особливої краси і кольорової виразності надає весні квітування. Перерахуй кольори весняних квітів. Яке забарвлення подобається найбільше і чому? Придумай символіку до весняних кольорів – зеленого, жовтого, блакитного та ін.

*(Можливі варіанти: зелений – символ відновлення життя;
жовтий – символ сонячного тепла; блакитний – символ чистої
води і вмитого неба та ін.).*

– Отже, весна-художниця не пожалкувала фарб і щедро розквітчала природу. Як ти гадаєш, чим відрізняються кольори ранньої весни від кольорів весни у розквіті?

(Можливі відповіді: кольори ранньої весни – ясні, прозорі, ніжні, акварельні; кольори весни у розквіті – яскраві, густі, соковиті тощо).

Погляд другий.

Весняна симфонія

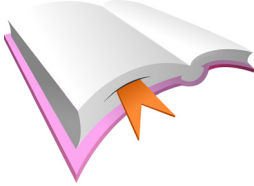
– Давай послухаємо весну. Якими звуками сповнила вона природу?

– Як ти гадаєш, чому весну вважають “найголоснішою”, “найгомінкішою” порою року?

– Охарактеризуй, як “звучить” пробудження весняної природи? Які звуки весни подобаються тобі найбільше? Чому?

Вірш на допомогу:

Все навколо зеленіє,
річка ллється і шумить.
Тихо, тихо вітер віє
і з травою гомонить.

Олександр Олесь

Як тут всидіти у хаті,
коли все живе, цвіте,
скрізь дзвенять пташки крилаті,
сяє сонце золоте...

– Після зимової тиші звучання весняної природи сприймається як стоголоса “симфонія”. Як ви думаєте, про що “співає” весна?

– А тепер прислухайся до того, як весна “відчиняє ворота” воді. Які звуки чуєш?

Загадайте загадку:

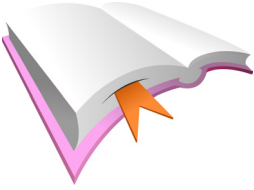

Прислухайся до шуму:
З весною він іде!
Щось тріщить, ламається,
Скрегоче і гуде.

(Льодохід)

– Послухай поезію і вибери звуки природи:

Віктор Кочевський

Льодохід

Повніє річка вглиб і вшир,
Закручує шалений вир...
Пливуть крижини по воді,
Неначе білі лебеді.
Шумить ріка: – Спішу! Спішу-у-у! –
Ламає все, крім комишу:
Стоїть, старенький, над водою,
Трясе рудою бородою.

– Де чуємо ми шум весняної води? Як можна його охарактеризувати? Підберіть дієслова, що передають шум весняної води найбільш влучно.

(Можливі варіанти: біжить, шумить, дзвенить, дзюрчить, співає, хлюпає, вирує, клекотить, булькотить, кипить та ін.)

Загадка на допомогу:

Прокинувся – і відразу
До сонечка біжить,
Стрибає по камінчиках,
Хлюпоче і дзвенить.

(Струмок)

– Придивись до стрімкого руху талої води. Що означає вислів “вода прокинулася”? Спробуй створити пластичний етюд “Весняний струмок”.

– А чи придумаєш казочку “Куди поспішає весняний струмок”?

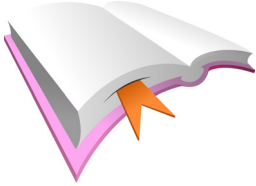
– Послухай капіж. Який настрій викликають ці звуки? Згадаймо українську народну пісню “А вже весна”, яка оспівує пробудження весняної природи. Уяви себе композитором і утвори мелодію до слів “За вікном дзвенить капіж”. Заспівай неголосно цю фразу.

– Чи прислухався ти коли-небудь до шуму весняного дощу? Який він за характером? Порівняй його з осіннім дощем.

(Можливі характеристики: веселий, бадьорий, пустотливий, завзятий, моторний та ін.).

– Як ти вважаєш, чому поети та художники дуже часто оспівують весняну грозу? У чому її принадливість? Що приносить вона з собою на землю?

Вірш на допомогу:

Микола Вінграновський

Була гроза, і грім гримів,
Він так любив гриміти,
Що аж тремтів, що аж горів
На трави і на квіти.

Грім жив у хмарі, і згори
Він бачив, хто що хоче:
Налив грозою грім яри,
Умив озерам очі...

– А що нагадує весняний грім? З чим можна порівняти його звуки?

Загадка на допомогу:

Ось по небі кінь біжить,
З-під копит вогонь летить,
А внизу земля дрижить.

(Грім)

– А тепер уяви, що дощ – жива істота. Як би ти намалював його “портрет”? Опишіть словами цю картину.

Художня версія на допомогу:

Дмитро Павличко

Дядько Дощ

Дядько Дощ стоїть над лісом –
Неба велетень сяга.

Він сміється, мов залізом
Дудонить: – Га-га! Га-га!

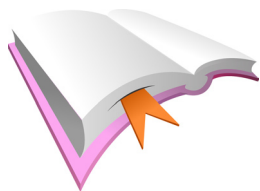
Одягнувся, мов на свято,
Запорізький в нього шик:
Тучі шапка сивувата,
Блискавки червоний шлик.

Довжелезні срібні вуса
Люто вітер розвіва.
І тремтить пшениця руса,
І втіка за горб трава!

– Весна “дзвенить” не тільки водою, але й пташиним галасом. Вслухайтесь у гомін пташок. Кого з крилатих співаків весни ти чуєш? Добери дієслова для характеристики співу різних пташок.

(Можливі варіанти: дзвенить, тьохкає, воркує, щебече, бринить, свистить, цвюхкає, туркотить та ін.).

Вірш на допомогу:

В діброві

Яків Щоголів

Он чорний шпак співа вгорі,
Зозуля голосно кукука;
Скриплять червоні снігурі,
В дубову кору дятел стука.

Щебече зяблича сім'я,
І сиза горлиця воркує;
Чудова ж пісня солов'я
Над всіма співами царює.

– Весна стрімко йде по землі. Все живе вітає її дзвінком “хором”. Радісно дзижчать бджілки і джмелі, весело стрекочуть коники, збуджено гудуть хрущі... Все це хвилює нас не менше пташиного співу, адже це звуки рідної землі. Тарас Шевченко, слухаючи гудіння хру-

щів над весняним садом, назавжди закохався в квітучу красу України і оспівав її у відомому вірші. Пригадаймо декілька рядків з нього:

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть...

– Отже, вдумайся у таємниці краси і виразності весняних звуків. Спробуй якнайповніше визначити їх особливості, адже вони надають весні неповторного характеру. Якого саме?

(Можливі характеристики: весна діяльна, гомінка, стрімка, кипуча, рухлива, бурхлива, дзвінка, життєрадісна та ін.).

– Давай разом придумаємо кілька поетичних рядків про весняний “оркестр”, використавши такі рими: сясє – співає // шумить – дзвенить.

– Згадаймо українські народні пісні, присвячені весні (веснянки). Спробуймо привітати ними весняну природу. Заспіваймо разом (наприклад: “Благослови, мати, весну закликати”, “При долині мак”, “А ми просо сіяли, сіяли”, “Подольночка” та ін.).

Погляд третій.

Вигадливі візерунки весни

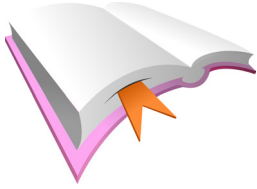
– Діти, озирніться навколо себе. Як все змінилося весною! Зверніть увагу на природні форми, якими сповнений весняний пейзаж. Погляньте на небо. Там з’явилися пухкі хмарки, яких не побачиш взимку. Що нагадують вам їхні чудернацькі форми?

– Спробуйте знайти на небі хмари, схожі на вату, на пір’ячко та ін. Які з них нагадують вам купки снігу, крижини?

– Як ви вважаєте, чому у відомих дитячих піснях хмари порівнюють з “білими корабликами” або ж з “білогривими конячками”? Придумайте свої порівняння.

Вірш на допомогу:

Володимир Лучук

Сіла хмара на коня

Сіла	збив коня
хмара	відразу
на коня:	з ніг.
хмара	Випустила
хмару	хмара
доганя.	віжки
Вітер	і пішла
збоку	за обрій
як набіг,	пішки.

– Як ви вважаєте: весняні хмаринки – бажані гості чи ні? Чого найбільше чекає земля весною?

Давайте придумаємо казочку “Як ми запросили хмаринку в гості”

Художня версія на допомогу:

Микола Вінграновський

Молоденька хмаринка
Шука в небі хатинку –
Та у небі її не знайдеш.
– Молоденька хмаринко,
Нема в небі хатинки,
То ж куди ти, хмаринко, підеш?

Зиму де зимувати,
Літо де літувати,
Та і як тоді жить, як на те?
Молоденька хмаринко,
Йди до нас у хатинку...
Під вікном у нас вишня цвіте.

Цвіте зранку кульбаба,
Цвіте жовта троянда,
І жовтеньким курчатка цвітуть.
Будеш їх поливати,
Будеш їх напувати,
А вони тобі щастя дадуть.

– Вдивіться уважно у світ весняних рослин. Як збагатились його форми! Спробуйте знайти квіти, схожі на ліхтарики.

Загадка на допомогу:

Стоїть тоненький стовпчик, наче риска,
А зверху звисає ліхтариків низка.

(Конвалія)

– А тепер придивіться до цвіту мати-й-мачухи, кульбаби. Що він вам нагадує?

(Можливі порівняння: золота кулька, сонечко, курчатко, краплина меду та ін.).

– Чи зможете знайти серед квітів справжні “зірочки”?

(Можливі “знахідки”: зірочки жовті, зірочник лісовий, нарцис вузьколистий, переліска тощо).

– Погляньте на дерева. Квітування їх також прикрасило. На що схожі, наприклад, квіти каштану?

(Можливі порівняння: свічки, пірамідки тощо).

– На емблемі якого міста можна побачити каштанове суцвіття?

(Київ).

– Спробуйте “намалювати” словами картину “Цвітуть каштани”.

Художня версія на допомогу:

Марія Познанська

Зацвіли каштани

Зацвіли каштани
У моєму місті,

Золотистим цвітом
Зарясніли в листі.
Цвіт такий хороший,
Аж вбирає очі,
Зацвіли каштани
Вчора опівночі.
А під ними ходять
Вулицею люди.
Зацвіли каштани
Тут і там, усюди.
Холодку багато,
Пахощів багато.
У моєму місті
Гарно, як на свято.

– А тепер порівняйте весняне вбрання крон дуба, берези, тополі, вільхи. Вони також квітують, але досить своєрідно. Що нагадують вам їхні крони у цей період?

Загадка на допомогу:

Платтячко біленьке,
Сережки золотенькі,
З розплетеними косами
Умивалась росами.

(Береза)

– Погладьте долоньками кору дерев і запам'ятайте характер її поверхні. Спробуйте визначити словами ці відчуття. У якого дерева, на ваш погляд, кора гладенька (*зморшкувата, шорстка, шовковиста, слизька, цупка, пориста, лускоподібна*)?

– Погладьте весняну травичку. Чому її називають “шовковою”?

– Візьміть і потримайте трохи в пальчиках листочки дерев. Запам'ятайте їхню “шкірочку” на дотик.

– А тепер проведемо конкурс “Хто швидше знайде листок”. Умова: знайти у лісі (парку) найшорсткіше, найслизькіше, найцупкіше, а також “оксамитове” листя.

– Давайте разом придумаємо казочку про те, як Весна дерева одягала.

– Спробуймо уявити собі весняну пору у вигляді живої істоти. Давайте “намалюємо” словами її “портрет”.

Художня версія на допомогу:

Іван Франко

Надійшла весна прекрасна,
Многоцвітна, тепла, ясна,
Наче дівчина в вінку.
Зацвіли луги, діброви,
Повно гомону, розмови
І пісень в чагарнику.

Погляд четвертий.

Чим пахне весна

– Як легко дихається весною! Наберіть повні груди весняного повітря. Чим пахне весна?

(Можливі відповіді: першою зеленню, теплою землею, молодим листячком, квітами та ін.).

– Як можна охарактеризувати весняне повітря?

(Можливі характеристики: чисте, прозоре, світле, легке, п'янке).

– Які найперші запахи приносить з собою весна?

Загадки на допомогу:

Вона прокинулась, умиласть,
Зітхнула теплим паром,
Відразу квітами укрилась
Й травички ніжним шаром.

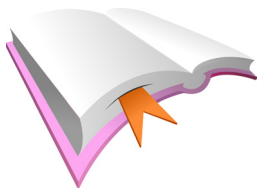
(Земля весною)

Плаче цвях прозорий
Водою льодяною.
Він на скельце схожий
Та пахне весною.

(Бурулька)

– Давайте спробуємо відчутти “дихання” весняної землі. Чи подобається вам цей запах? Чим пахне земля весною?

Вірш на допомогу:

Срібна тиша

Микола Сингаївський

Наче в пригорщі, в долину
сонце хлюпнуло проміння.
І вода в погожу днину
поїть землю і коріння.

А земля – у лузі, в полі,
на горі і під горою –
у весняному роздоллі
пахне листом і корою.

У саду, в діброві нашій
кожна брунька набухає.
Так земля весною завше
ніжно прорістю зітхає...

– А тепер спробуйте вловити ледь відчутний запах талої води. Це – “сльози” зими. Це – розтоплене сонячним теплом серце Снігової Королеви. Давайте разом придумаємо казочку “Чому зима заплакала”.

– Знайдіть бруньки, що почали розпускатися. Понюхайте їх, запам’ятайте цей запах. Це рослини прокидаються після зимового сну і починають “дихати”.

– Зверніть увагу на пахощі весняного лісу (парку). Що ви відчуваєте?

(Можливі відповіді: запах торішнього листя, парування землі, аромат весняних рослин).

– Вдихніть пахощі весняних квітів, які зустрічалися вам дорогою. Чи подобається вам цей запах? Як можна охарактеризувати аромат перших весняних квітів: підсніжників, крокусів, мати-й-мачухи, фіалки, медунки та ін.?

(Можливі характеристики: ніжний, тонкий, свіжий, приємний, несильний, несміливий, скромний та ін.).

– А які квіти весна обдарувала більш сильним запахом? Які весняні рослини мають духмяний, п'яний квітковий аромат?

(Можливі відповіді: конвалія, бузок, черемха та ін.).

Загадка на допомогу:

В біле платтячко вбереться,
Аромат духмяний ллється.
Ну а потім вкрита чисто
З чорних ягідок намистом.

(Черемха)

– Давайте пограємо в гру “Вгадай квітку за запахом”.

– Зверніть увагу на пахощі квітучого саду. Аромат якого плодового дерева під час квітучання подобається вам найбільше?

– Намалюйте словами картину “Я іду квітучим садом”.

Художня версія на допомогу:

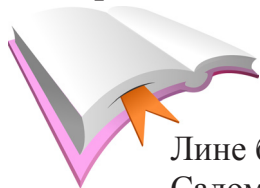

Микола Вінграновський

Мизатий хлопчик, як горобчик,
З таким, як сам, до річки йде.
Іде над хлопчиками дощик,
Іде над ними й більш ніде.
А фіолетово, а синьо
При хаті півники цвітуть!
Цвіте над півниками слива,
І абрикоса пахне тут.

– Як, на вашу думку, пахнуть дерева в цвіту – гірко чи солодко? Спробуйте знайти солодкий запах. Що він нагадує вам?

Вірш на допомогу:

Лине білий дим
Садом молодим,
Спочиває
На зеленім вітті.
Пахне білий дим
Медом золотим.
Дим а чи дерева
В білім цвіті?

Степан Жупанин

Білий дим

Вже тепло весна
В край наш принесла,
Подихи її
Такі димчасті.
Зацвіли сади
На рясні плоди,
Зацвіла земля
У білім щасті.

– Отже, весна сприймається як справжнє свято пахощів, що є невід’ємною ознакою рідної домівки. А вони запам’ятовуються на все життя. Давайте влаштуємо конкурс міні-оповідань на тему “Найкращий запах весни”.

Погляд п’ятий.

Свято весняних квітів

– Погляньте навколо. Земля прокинулася, умила весняною водою. Який настрій викликає у нас квітування природи навесні?

(Можливі відповіді: радісний, бадьорий, святковий, урочистий, схвилюваний, піднесений та ін.).

– Давайте завітаємо в гості до весняних квітів. Якими барвами розмалювала їх весна?

– Пограємо в гру “Вгадай квітку за кольором”. Умова: я називаю будь-який з відтінків кольорової гами. А ви, в свою чергу, пропонуєте відповідні назви весняних квітів.

Наприклад:

Білий колір – підсніжник, білоцвіт, конвалія, анемона, нарцис, купина запашна та ін.

Жовтий колір – мати-й-мачуха, кульбаба, калюжниця, гусяча цибулька, горицвіт та ін.

Синьо-блакитний колір – пролісок, барвінок, гадюча цибулька, перелісок, сон-трава та ін.

Фіолетово-рожевий колір – медунка, фіалка, зозулинець, петрів хрест, бузок та ін.

– Помилуйтеся квітковим різнобарв'ям, яке дарує нам весна. Яка квітка, на вашу думку, найкраща? Обґрунтуйте свій вибір.

Вірш на допомогу:

Весна-чарівниця,
Неначе цариця,
Наказ свій послала,
Щоб краса вставала.

Весняні квіти

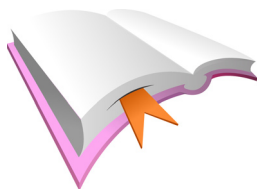
Олена Пчілка

І проліски, і травка,
Й зелена муравка,
І кульбаба рясна,
Й фіалочка ясна –

Всі квіти весняні,
Веселі, кохані,
З-під листя виходять,
Голівки підводять
Од сну зимового
До сонця ясного!..

– Придивіться уважно до ніжних пролісків. Який, на вашу думку, характер у цих квіточок? Сильні вони чи слабкі, сміливі чи боязливі, волелюбні чи покірні, суворі чи ласкаві?

Вірш на допомогу:

Зима... і пролісок блакитний;
навколо ще лежать сніги,
а він всміхається, привітний,
а він вже скинув ланцюги.

Олександр Олесь

– Помилуйтеся пролісками. Спробуйте створити словесний “портрет” цієї гарної квіточки.

– Придумайте казочку про те, як вперше у лісі з’явилися проліски.

Художня версія на допомогу:

Пролісок

Дмитро Павличко

Я бачив, як зірниця впала,
Як на снігу вона палала,
Як сніг, біліший від лілеї,
Вночі іскрився біля неї.

Де в темноті зоря згоріла,
З’явилась вранці квітка біла,
І сонце стало ніби вище,
І сніг лежав, як попелище.

– Давайте пошукаємо барвінок. Його сині квіточки, наче очки, весело дивляться на нас. Як ви думаєте, чому їх так люблять на Україні?

– Придивіться до фіолетово-рожевої медунки. Яка ошатна квіточка! Придумайте казочку “Чому у медунки солодке ім’я”.

Художня версія на допомогу:

Медунка

Микола Сингаївський

Весною у лісі
медунка завітла.
У ліс принесла вона
крапельку світла.

Дивились довкола
на землю зігріту
пучечки рожевого
й жовтого цвіту.

Їй ніжно цвілося
під сонячним небом.
Джмелі ласували
медункою-медом.

А я на папері її
Змалювала,
щоб квітка до осені
в нас квітувала.

– А тепер спробуймо разом створити загадки про будь-які весняні квіти. *Наприклад:*

З-під снігу виглядає –
Весну зустрічає.

(Пролісок)

– Скільки квітів навкруги – справжній квітковий бал. Може придумаємо і станцюємо танок весняних квітів?

– Погляньте навколо: дерева, кущі, квіти – все прокидається і розквітає. Придивіться до цвіту яблуні. Якого відтінку набули її пелюстки? Порівняйте квіти яблуні з цвітом вишні, каштану, калини тощо. Що нагадують вам квітучі дерева? З чим можна порівняти їхнє квітування?

(Можливі порівняння: туман, дим, піна, біле море, молоко, сніг, паморозь та ін.).

Загадка на допомогу:

Дерева під вікном
облив хтось молоком.

(Квітування дерев)

– Поспостерігайте за комахами весною. Яких з них частенько порівнюють з квітами, що літають над землею? Чому?

Загадка на допомогу:

На дорозі лежить квітка,
Пелюстки згортає.
Я хотів її підняти –
А вона літає!

(Метелик)

– Придивіться уважно до крил метелика. Весна не пошкодувала барв для їхньої краси. Спробуйте поррахувати кольори на крилі метелика.

– А тепер влаштуємо гру “Фотографія на пам’ять”.

Умова: якомога швидше і уважніше роздивитись крила метелика і змалювати словами їх “фотопортрет” (увага: метеликів не ловити і руками не чіпати!).

Можливі варіанти:

Капусниця – ніжно-білі з жовтуватим відтінком та чотирма симетрично розташованими чорними цятками.

Лимонниця – яскраво-жовті, як лимон, із чотирма малопомітними червоними цяточками.

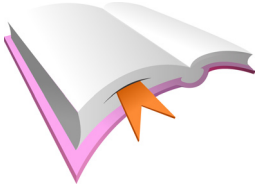
Кропив’янка – коричнево-шоколадні із жовто-чорними плямочками і темно-оксамитовою оторочкою.

Павичево око – яскраві коричнево-червоні із чотирма синьо-блакитними плямами та жовтими обводами. Дуже нагадують павичевий хвіст.

Адмірал – темні, як ніч, з яскравими жовтогарячими смужками. Дуже схожі на адміральські лампаси. По краях – невеличкі білі “погончики”.

– Поспостерігайте за легкокрилими метеликами. Як весело пурхають вони над весняною землею! Спробуйте повторити ці рухи у пластичних імпровізаціях на тему “Метелики”. Як ви гадаєте, що надає цим комахам такої чарівності та принадливості?

Вірш на допомогу:

Олена Пчілка

Метелик

Діти бігають, стрибають,
Далі – весело гукають: –
Ах, метелик!.. подивіться!..
Ось він, ось він метушиться!
Та який же гарний, гожий!
Наче квітка, прехороший!

– Отже, весна нікого не забула. Всім подарувала вона красу і радість, щедро напоїла своєю життєдайною силою. Як ви думаєте,

чому весну називають “ранком року”? З якими надіями звичайно пов’язують її прихід?

(Можливі відповіді: з надіями на пробудження, оновлення, відродження життя та природи тощо).

– То ж давайте привітаємо весну гарною трудовою справою. Спробуємо влаштувати на нашому подвір’ї “куточок краси”. Для цього посадимо декілька дерев із виразною конфігурацією крони, а також зробимо невеличкий квітничок, квіти у якому висадимо за законами гармонійного поєднання кольорів та форм, симетрії та пропорції.

П'ЄМО ЛІТНЄ СОНЦЕ

Погляд перший.

Лісові сюрпризи

Загадка для початку:

Теплий, довгий-довгий день,
Повна миска черешень,
Достигає жовтий колос,
Демонструє коник голос,
І сунічка дозріває –
То ж коли все це буває?

(Влітку)

– Ось і настала довгоочікувана і така жадана літня пора року. Як гарно зараз у лісі! Скільки сюрпризів приготував він для нас! Яке розмаїття кольорів, форм, звуків пропонує літня природа! Знайдіть зміни, що відбулися у пейзажі влітку.

– Помилуйтеся зеленню дерев. Влітку вона стала яскравішою і соковитішою. Придивіться уважно: чи всюди зелень однакова за насиченістю кольору?

– Вкажіть на ясно-зелене і темно-зелене листя. Пошукайте “смарagdову” зелень.

– А зараз влаштуємо змагання за умовою: “Хто нарахує найбільше відтінків зеленого у лісі”.

(Можливі варіанти розташування листочків за інтенсивністю зеленого кольору:

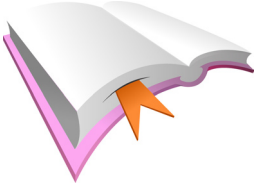
яснобарвна зелень – акація, верба, осика, береза, яблуня, ясен, горобина;

темноколірна зелень – ялина, сосна, липа, бузина, клен, вільха, черемха, тополя, дуб, в'яз, бузок та ін.).

– Погляньте навкруги: яке розмаїття форм у літній природі. Спробуйте знайти крони дерев, що виділяються серед інших своїм зовнішнім виглядом. Чим вони вам подобаються?

– Придивіться до деяких дерев, що ростуть одне біля одного і утворюють цікаві композиції. Що нагадує вам таке “сусідство”?

Вірш на допомогу:

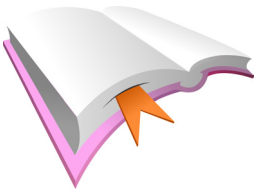
Віктор Кочевський

На сосновому узліссі
Ген за сосною-матір'ю на гору
Кудлаті, круглі сосонки біжать,
Немов поважна ведмедиха з бору
Веде своїх маленьких ведмежат.

– А тепер пошукайте лісову квіточку, яка милує око своїми яскравими барвами або ж пелюстками цікавої конфігурації. Складіть про неї казочку на тему “Переможниця лісового конкурсу краси”.

– Подивіться уважно навколо себе. Знайдіть химерно вигнуте коріння. А тепер пофантазуйте: що нагадують вам ці форми?

Вірш на допомогу:

Валентин Ткаченко

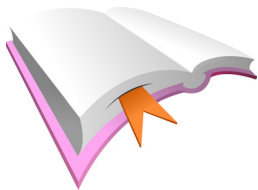
Лісове коріння

Яке химерне лісове коріння!
Попід ногами скрізь його сплетіння.
Ось корінець, мов каченя бокате:
Є дзьоб і вічка, й білі ноженята.
А цей, мов равлик, цей, немов лисиця,
Цей випуклий – смішна залітна птиця.
Так можна цілий день ходити в діброві
І зустрічати постаті казкові.
Дива та й годі у великім лісі –
Химерно пружні корінці сплелися.

– Оголошуємо конкурс на кращу “лісову знахідку”. Умова: показати найвиразніший, на вашу думку, “витвір” тутешньої природи (дерево, кущ, квітку, коріння, павутиння, гніздо та ін.), а також пояснити своєрідність його краси.

– А тепер давайте послухаємо “лісовий концерт”. Які чудові “співаки” у лісі! Чи впізнали ви їх голоси?

Вірш на допомогу:

Микола Сингаївський

Лісова прогулянка

Я ходив сьогодні в ліс,
з лісу казочку приніс.
Розповім про голоси,
що дарують нам ліси.

Там шишкар: – Ці-ку, ці-ку! –
поселився в сосняку.
А в березині, здається,
Іволга сміється:
– Ів-оло, ів-оло! –
літо щедро зацвіло.

Стихнув дятел-трудівник,
слуха жалібний крик.
Сойка синьокрила
всіх перекривила.
І чутно в сосняку
музику гомінку...

– А тепер придивіться до світу комах. Все рухається, кудись поспішає. Невтомні мурашки побудували собі великий гарний “будиночок” – мурашник. Давайте зробимо для нього огорожу, аби ніхто не зруйнував його.

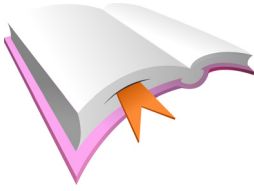
– Помилуйтеся жуками, яких повно у лісі. Їхні різнокольорові блискучі спинки добре виділяються серед лісової зелені. Який з них, на вашу думку, найкращий?

– Давайте всі разом створимо оповіданнячко “Сьогодні я зустрів жука”.

– Отже, ліс влітку сповнений різними чудесами і таємницями! Він вражає особливою красою. Наче жива істота, він і “дихає”, і “говорить”, і “співає”. Що, на вашу думку, сталося б з красою землі, якби зчезли ліси?

Вірш на допомогу:

Марія Познанська

Спасибі людям, що зросили ліс

Спасибі людям, що зросили ліс:
За всі дуби, ялини в пишнім гіллі
І за красу отих зелених кіс,
В яких стоять гнучкі берізки білі.

Коли б не ліс, не знали б ми про те,
Що є фіалка й пролісок на світі...
Як у маю конвалія цвіте –
Найкраща, найніжніша поміж квітів.

Від суховіїв сохнула б земля,
Була б вона подібна до пустелі.
А ліс накличе хмару на поля –
Дощі проллються весняні, веселі.

Поглянь на поле – красень урожай!
А ліс – немов стіна понад рікою.
В зелене клечання убравсь наш край,
Радіє серце від краси й спокою.

Спасибі ж людям, що зросили ліс:
За всі дуби, ялини в пишнім гіллі
І за красу отих зелених кіс,
В яких стоять гнучкі берізки білі.

Погляд другий.

Чудо-райдуга

– Погляньте навколо себе. Соковиті фарби літа милують око. Як гарно, як любо навкруги! Давайте завітаємо в гості до літнього неба. Придивіться уважно: якого воно кольору?

– Згадайте, коли літнє небо буває ніжно-блакитним, бездонно-синім, синьо-фіолетовим, свинцево-сірим, блідо-рожевим? Придивіться до хмаринок. Які пухнасті вони влітку! Що нагадують вам їхні чудернацькі форми?

Загадка на допомогу:

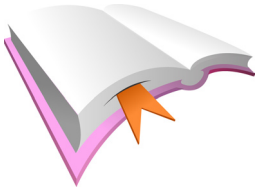
По голубому морі,
Мов легкі пір'їнки,
Ганяє пустун-вітер
Подушки та перинки.

(Хмарки)

– Постежте за рухом хмар. Доберіть дієслова для його характеристики.

(Можливі варіанти: пливуть, летять, біжать, линуть, сунуть та ін.).

Вірш на допомогу:

Аж ось в безмірному просторі,
Мов парус на далекому морі,
Маленька хмарка виринає
І звільна, стиха пропливає.

Іван Франко

– Давайте придумаємо казку “Куди поспішає хмаринка”.

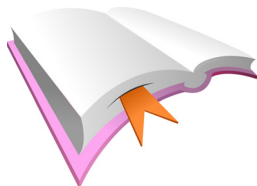
– А зараз пошукаємо найкращу окрасу неба. Придивіться уважно: після літнього дощу, якщо пощастить, можна побачити справжнє

барвисте чудо – веселку! Спробуйте перелічити її кольори. Який з них вам подобається найбільше? Чому? Який колір райдуги, на ваш погляд, “найвеселіший”?

(Кольори веселки: червоний, жовтогарячий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий).

– Райдуга поєднала в собі майже всі барви літа. Що нагадує вам кожний її колір? Де “позичила” вона свої яскраві кольори?

Вірш на допомогу:

Микола Сингаївський

Веселка на долоні

Веселка в небі, як на долоні,
А ген під нею пасуться коні.
На синім лузі, в співучім гаї,
Де ходять хмари у небокраї.

Цвіте веселка, мов світ, барвиста,
І кожна барва, мов промінь, чиста.
Вишнева, синя чи малинова,
І що не колір – то цвіт, обнова.

– Зверніть увагу: веселка – витончений витвір природи як за кольором, так і за формою. З чим можна порівняти цю барвисту дужечку?

(Можливі порівняння: яскрава стрічка, осяйний місток, смугастий рушничок, барвистий віночок, ошатне намисто та ін.).

Загадки на допомогу:

За хвилину в землю вріс
Різнобарвний чудо-міст.

(Веселка)

Дош від сонечка привіз
Малим дітям пиріжки,
Та zostались від коліс
Семиколірні стрічки

(Веселка)

– Уявіть себе художниками і спробуйте словами “намалювати” картину “Чудо-райдуга”.

Художня версія на допомогу:

Петро Мостовий

Рушничок

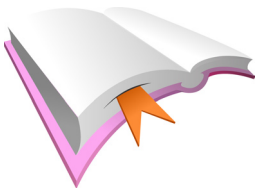
Дощ пройшов з грозою –
Вмите сонце сяє.
Небо над рікою
Рушничок квітчає.
Рушничок спустився
Прямо в нашу річку.
Потім простелився
В лузі, ніби стрічка,
Впала на калину
Хмарка сивувата.
Я біжу в долину
Рушничок шукати.

– Придумайте чотиривірш з такими римами: гроза – сльоза // річка – стрічка.

– Як ви вважаєте, чому люди назвали цю різноколірну смужечку дощового неба такими світлими і ласкавими іменами: “райдуга”, “веселка”?

– Пропонується конкурс на кращу казку “Чому сміється веселка”.

Вірш на допомогу:

Марія Познанська

Веселка

Чорна злива стояла стіною:
Страшно й сумно було в тій порі!
Та усмішкою ніжно-ясною
Засміялась веселка вгорі.
Затремтіла у розпачі злива –
І розсипалась чорна імла...

А веселка весела, вродлива
Вже півнеба за мить обняла!
Промінці дарувала барвисті –
Їх ловила й ловила земля.
У краплинах води, як в намисті,
Засміялися луки й поля.

– Отже, літо справедливо вважають барвистим дивом? Чому червень-місяць називають “рум’янцем року”?

– Спробуйте ще раз перелічити “фарби” літньої пори і виділіть з них “найрум’яніші”.

Погляд третій.

Барвистий віночок літа

– Придивіться, як літо крокує по землі та щедро розквітчує її! Де можна відразу зустріти безліч кольорів серед рослинного і квіткового розмаїття?

Загадка на допомогу:

Тут квітів – розмаїття,
Духмяно пахнуть трави,
Над ними у блакиті
Дзвенить невтомний жайвір.
Бджола тут мед збирає,
Комах тут безліч, друзі!
Ну, хто тепер не знає,
Що це бува на ...

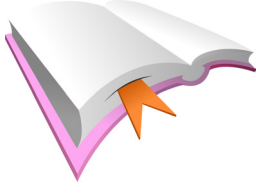
(лузі)

– Дехто вважає, що лугові та польові квіточки менш яскраві і примітні, ніж садові. Але насправді вони не поступаються виразністю будь-яким витворам рослинного світу. Яка лугова чи

польова квіточка подобається вам найбільше? Обґрунтуйте свій вибір.

– Помилуйтеся барвистим луговим килимом і скажіть, які кольори тут можна зустріти?

Вірш на допомогу:

1. На луках від цвітінь-краси
Червоно, синьо, жовто, біло.
Палають крапельки роси,
Немов їх сонце запалило...

(Валентин Бичко)

2. ...О рожевий колір,
Смолок любий цвіт!
Лугові і полю
Сонце шле привіт.

(Олекса Ющенко)

– Давайте влаштуємо гру “Порахуємо барви лугу”.

Умова: ведучий називає будь-який колір або відтінок. Діти відповідно пропонують назви лугових квітів.

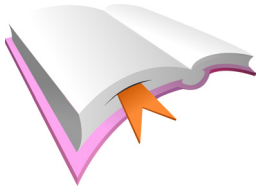
(Можливі варіанти: білий колір – конюшина, королиця;

рожевий колір – зозулинець, смолянка, польова гвоздика;

жовтий колір – кульбаба, гусяча лапка, луговий чай;

синьо-фіолетовий колір – конюшина, дзвоник, мишачий горошок тощо).

Вірш на допомогу:

Микола Сингаївський

Лугова казка

Рожеву, білу кашку на лузі я зриваю
І слухаю тут казку, якої ще не знаю.
Її шепочуть трави, співають різні птиці,
її тополі чують і клен біля криниці.
А казка, як ромашка, – ласкава, сонцелика,

до неї йдуть фіалки і лугова гвоздика.
Спинився подорожник: – А де ж моя стежина?
і одягнула шляпку червона конюшина.
Співуча, ніжна мова у лугової казки,
летять до неї птиці, мов до земної ласки.
З'явилась лелечиха, а з нею – лелі-діти,
вони гуляють в лузі і в казці хочуть жити.

– А чи знаєте, якого кольору літнє поле? Чому його часто називають “золотим морем”?

– А що це блищить на пелюстках квітів?

Загадка на допомогу:

Зоря лугом ходила,
Всі прикраси погубила:
Як перлина кожна,
А підняти не можна.

(Роса)

– Чому росу називають діамантовою?

– З чим можна порівняти росинки?

(Можливі порівняння: перлинки, сльозинки, намистинки, срібні горошинки, скляні кульки тощо).

– Як зрозуміти вислів “сонце росу випиває”?

– Давайте роздивимось росинку на стебельці трави чи на пелюстці квітки. Доберіть слова, що характеризують гру світла у краплинах роси.

(Можливі варіанти: світиться, виблискує, сяє, міниться, мерехтить).

– Придивіться: невеликі, трохи приплющені росинки здаються сріблястими, якщо на них дивитись збоку. А якщо заплющити одне око, можна побачити справжню симфонію барв. Спочатку спалахне блакитний колір, за ним – зелений, а потім жовтий, жовтогарячий і червоний. Ось яка іскрометна росинка!

– А чи помітили, як змінює роса забарвлення поверхні, на якій вона лежить? Крапелька води немов “з’їдає” колір із зеленого листочка або блакитної квітки. Роса надає їм м’якого сіруватого відтінку. Всі

теплі кольори (червоний, жовтий, жовтогарячий, жовто-зелений) ро-синка ніби підкреслює. А вчені говорять навіть про те, що без крап-линки ніколи не вдасться побачити справжнього кольору гвоздики або ж троянди. А тепер давайте разом створимо казочку “Коли квіти заплакали”.

А тепер відгадайте загадку:

Море безкрає
Золотом грає,
Котить поволі
Хвилі шовкові.

(Хлібне поле)

– Помилуйтеся квітчастим убранням полів. Наче яскраві “острів-ці,” майорять польові квіти серед “золота” хлібів. Що нагадують во-лошки в житі? Який вигляд мають посеред хлібного поля ромашки чи маки?

(Можливі порівняння: зірочки, клаптики неба, вогники, краплини крові, очки та ін.).

– Уважно роздивіться форми літніх квітів та рослин. Які з них нагадують вам кульки, зірочки, сонечко, сердечко, свічку, парасольку, ліхтарик, дзвіночок? Придумайте свої порівняння.

Загадки на допомогу:

1. Горів у траві росистій
Ліхтарик золотистий.
Світив – і враз потух:
Перетворивсь на пух.

(Кульбаба)

2. Стебельце – шершава драбинка,
У серединці – чорна вуглинка,
Пелюстки блискучі, як лак.
Це квітує червоний...

(мак)

3. На просторах поля золотого
Сині зірочки тремтять.
Мов шматочки неба голубого,
Виграють, виблискують, горять.

(Волошки)

5. Виросли на лузі
Сестрички маленькі.
Очки – золоті,
А вії – біленькі.

(Ромашки)

4. Стою стрункий, високий,
В зелених шатах я.
І золотом оздоблена
Голівонька моя.

(Соняшник)

6. На городі молода
Пишні коси розпліта,
У зеленії хустинки
Золоті хова зернинки.

(Кукурудза)

– А тепер завітаймо у літній садок. Яких тільки квітів тут нема. Справжнє свято літніх барв. Давайте спробуємо точно визначити кольори та відтінки садових квітів. Яке забарвлення мають троянди, гвоздики, флокси, гладіолуси та ін.?

– Як ви гадаєте, чи є характер у квітів? Чи залежить він від кольору? Як, наприклад, відрізняються за характером червона і біла троянди? Яку роль відіграє в цьому їхнє забарвлення?

(Можливий варіант суб'єктивних асоціацій:

червона троянда – яскрава, сильна, рішуча, святкова, горда;

біла троянда – ніжна, чиста, ласкава, лагідна, замріяна та ін.).

– Давайте придумаємо казочку “Чому троянда колюча”.

– Уявіть, що ви потрапили на квітковий бал. У святковому хороваді можна побачити всі квіти літа. Як ви уявляєте собі вбрання і поведінку кожної красуні? Пофантазуйте на цю тему.

Художня версія на допомогу:

Марія Познанська

У квітів сьогодні свято

Чуєте пахощі в нашім дворі?
Квіти розквітли в ранковій порі.
Тут на світанку сам дощик ходив,
Білу лілею від сну розбудив.

Чисто помилися мальви в росі –
Личенька круглі, рожеві усі.
Нижче під ними красольки дрібні:
Понапинали хустинки-вогні.

Он поставали майори у ряд,
Ніби зібралися йти на парад,
Тут чорнобривці чорняві в гурті,
В повнім цвіту – повняки золоті.

Синій паничик заліз аж на тин,
Просить в танок гордовитих жоржин.
Білій лілеї майор уклонивсь, –
Сонцем відразу квітник освітивсь!

Бджілка на скрипку заграла в цей час.
Джміль прилетів і приніс контрабас.
Музика лине – почався танок.
Свято ж сьогодні у наших квіток!

– А тепер оголошуємо конкурс літніх квітів. Умова: ви – члени конкурсного журі і присуджуєте квітам призи та почесні звання: найніжнішої, наймилішої, найскромнішої, найвеличнійшої, найпишнішої, найгордішої, найсміливішої, найтендітнішої (з обов’язковим обґрунтуванням).

– Вдома намалюємо бал у Королівстві квітів. А, можливо, хтось придумає “квітковий танок” і станцює його?

Погляд четвертий.

Вслухайся в “музику” літа

– Чи чуєте ви звуки літа? Чому цю пору вважають “найдзвінкішою”?

– Давайте разом придумаємо казочку “Хто співає пісню літа?”

Художня версія на допомогу:

Марія Познанська

Сонячна сопілка

Ясне сонце в небі, угорі,
Змайструвало з променів сопілку:
В гай принесло й ранньої пори
Почепило на зелену гілку.

Це пташина вгледіла мала
І заграла на сопілку ясну...
Мов потічки чистого срібла,
Задзвеніла в гаї пісня красна!..

– Спробуйте розпізнати голоси птахів. Як ви думаєте, про що вони співають? Чия пісня краща?

– А зараз пропонується гра “Меломан”. Умова: протягом 3-5 хвилин прослухати звуки лісу (парку) та визначити голоси птахів, що співають.

– А чи прислухались ви до “музики” поля, луки? Які звуки можна почути там влітку?

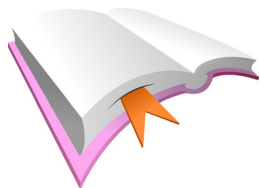
(Можливі варіанти: шум трави, хлібів; скрекіт коників, дзижчання комах тощо).

– Доберіть дієслова-характеристики, що влучно передають особливості звучання полів і лук.

(Можливі варіанти: дзвенить, бринить, дзижчить, скрекоче, туркотить, сюрчить, дзенькає та ін.).

– Прислухайтесь до гудіння бджіл, джмелів, жуків. Про що вони дзижчать, на вашу думку?

Вірш на допомогу:

Юрій Будяк

Чміль

Гуде чміль,
Сів на хміль,
На листки –
Пелюстки
Припада,
Погляда
Все вперед
Та пита
На бігу:
– Де той мед?
– Де той мед?
Гу-у-у-

– Придивіться до польоту бджіл. Наче маленькі літаки, низько кружляють вони над квітами і важко сідають на пелюстки у пошуках нектару. Які гарні і працьовиті комахи! Спробуйте відтворити рухами бджолиний політ. Придумайте танок “Бджілка і квітка”.

– А зараз спробуйте скласти чотиривірш на тему “Літній ранок” використовуючи рими: сонце-віконце // спішить-бринить.

– Чи прислухались ви коли-небудь до шуму води у річці? Який настрій він викликає? З чим можна порівняти шум води?

Загадка на допомогу:

Біжу, немов по сходах,
Камінчиком дзвеню.
Ви здалеку впізнасте
Пісеньку мою.

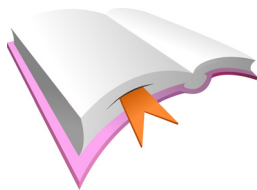
(Річка)

– Доберіть необхідні дієслова і скажіть, як, на вашу думку, шумить ріка?

(Можливі варіанти: шумить, дзюрчить, дзвенить, рокоче, хлюпотить, плюскотить та ін.).

– Спробуймо знайти джерело і послухати його “пісеньку”. Як думаєте, про що воно співає?

Вірш на допомогу:

Микола Сингаївський

Радіє джерело

У полі при долині,
Як вийти за село,
В живій криниці б’ється
Прозоре джерело.

У спеку хлібороби
До нього часто йдуть.
І радісно джерельцю,
Що з нього воду п’ють.

Нехай вода іскриться,
Джерельце чисто б’є.
Нехай жива криниця
Здоров’я нам дає.

– Давайте організуємо трудову справу “Джерельце”. Завдання: розшукати джерельце, розчистити його, зробити огорожу, прилаштувати кухлик. Нехай буде радість нам і людям!

– Отже, літо “співає” голосно, врочисто, радісно. Воно сповнене справжньою “симфонією” звуків. Один з найвиразніших звуків літньої пори – шум дощу. Пригадайте його. Який за характером шум літнього дощу – спробуйте підібрати слова.

(Можливі варіанти: б’є, стукає, калатає, торохтить, гуркотить, тарабанить.)

– Уявіть собі, що дощик уміє розмовляти. Про що б він вам розповів? Спробуйте придумати свою “розмову” з літнім дощиком.

Художня версія на допомогу:

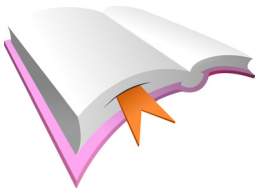
Анатолій Подолінний

Дощик

– Дощику, де ти?
– Я тут
срібну мережку
плету.
– Дощику, де ти?
– Я там
вуса змиваю
вівсам.
– Дощику, де ти?
– Я скрізь
сіюсь на ниву
й на ліс.
– Дощику добрий,
коли ж
ти відпочинеш, поспиш?
– Як на дорозі
твердій
сніг завихриться, –
тоді.

– Якщо порівняти шум літнього дощу з музикою, то які музичні інструменти, на вашу думку, могли б її виконувати найвдаліше?

Вірш на допомогу:

Степан Жупанин

Музика дощу

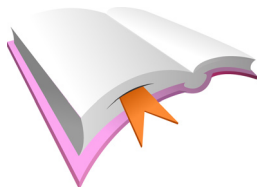
Літній дощ
Іде над гаєм, лісом,
І стає
Веселим цимбалістом.
Б'ють краплини-молоточки
Срібно,
Тихо, лунко,

Густо, а то й дрібно
Мов по струнах,
По долоньках листя, –
І вже лине
Музика троїста.

– Уявіть себе композиторами. Давайте спробуємо придумати та заспівати мелодію літнього дощу.

– Вслухайтесь ще раз у чудову “музику” літа. Запам’ятайте цей малиновий дзвін, і він стане для вас знайомим, рідним, близьким – справжньою “мовою” батьківського краю.

Вірш на допомогу:

Микола Сингаївський

Земля дитинства

Дзвони літа чую над лугом,
чую голос вільшанки в гаю.
Ми ще вранці зібралися з другом
знов піти на лугівку свою.
Там веселка у росах іскриться,
тиху думу нашіптує гай.
Там у кожного є таємниця,
тож поспробуй знайти, відгадай.
Скільки барви, проміння розлито,
кожний паросток дише теплом.
В сизих травах купається літо,
жайвір неба торкає крилом.
Пахне кашка-білянка медова,
босі ноги лоскоче трава, –
то цупка, то м’яка, мов шовкова,
вся земля, мов істота жива.
І ріднішої в світі немає, –
бачу зблизька її, з далини:
ген до обрію, до небокраю
розляглися пшеничні лани.
Соком повниться кожна зернина,
кожна стежка біжить до Дніпра.

Це наш сонячний край – Україна,
це дитинства щаслива пора.

Погляд п'ятий.

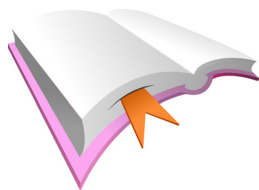
Літні аромати

– Прислухайтесь до ароматів літа. Чим пахне ця пора року? Які запахи літа подобаються вам найбільше? Чому?

– Вдихніть пахощі літнього лісу (парку). Кожне дерево ніби випромінює своєрідний запах. Спробуйте відчутти пахощі липи, сосни, берези, дуба, ялини тощо. Який аромат подобається вам найбільше?

Вірш на допомогу:

Пахне літо

Марія Пригара

На дзвінкій галяві теплим літом
заквітчалась липка першим цвітом,
і сама страшенно здивувалась:
“Та невже ж таке зі мною сталось?”
Зашуміли трави над землею,
здивувались також разом з нею.
Забриніли дзвоники ласкаві:
“Ой же дух солодкий на галяві!
Пелюстки у нас лілові й білі,
та чомусь ми пахнути не в силі”...
Жовтим оком дивиться ромашка:
“Від такого цвіту дихать важко!”
І радіють бджоли-міхоноші:
“А для нас ці квіточки – хороші!”
Повна липка радості і суму:
“Через що, – зітхає, – стільки шуму?”

І ховає гілочки розквітлі,
миті в зливах, скупані у світлі.
В лісі меду теплого налито,
пахне цвіт на липці, пахне літо!

– Які, на вашу думку, запахи у природі загострюються після дощу?

– Назвіть пахощі луки чи поля. Вдихніть чимдуж повітря та запам'ятайте один з найчарівніших літніх запахів – аромат свіжоскошеної трави.

– Вдихніть пахощі літніх рослин. Чим, наприклад, пахне конюшина? Спробуйте охарактеризувати запахи кульбаби, фіалки тощо.

– Знайдіть літні квіти та рослини із сильним виразним ароматом. Який з цих запахів подобається вам найбільше?

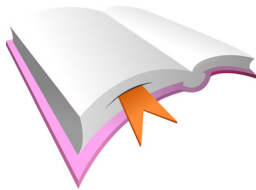
(Можливі варіанти: акація, жасмин, матіола, бузина, м'ята, полин, чебрець, запашний тютюн, троянда та ін.).

– Спробуйте розділити літні аромати на солодкі, гіркі, терпкі, ніжні, п'янки, духмяні тощо. Виокремте серед них приємні і неприємні *(пояснить особисті уподобання)*.

– Давайте пограємо в гру “Упізнай рослину за запахом”.

– Як ви думаєте, чому літо називають “смачним”? Які літні “дарунки” подобаються вам найбільше?

Вірш на допомогу:

Червень

Марія Познанська

В золотій хустинці
Дорогі гостинці
Червень нам приніс.
Гляньте, як суниці
В лісі у травиці
Розсипає скрізь!
Налилися вишні
Соковиті, пишні.
Пшениці шумлять.
Червень нам співає

Весело над гаєм,
Кличе в гай гулять.
І мені здається –
Все навкруг сміється:
Луки, гай, ріка...
Я ловлю в долоні
Сонечко червоне, –
Ой, теплінь яка!

– Порівняйте за смаком літні ягоди (лісові, садові). Які здаються вам найбільш кислими, солодкими, терпкими? Який аромат, на ваш погляд, найприємніший?

– Пропонується “смачна” гра: впізнай ягоду за смаком. Закрийте очі руками і відкрийте ротики. Хто впізнав ягідку?

– Що нагадують вам різноманітні смачні дарунки літа: чорниці, ожина, малина, смородина, вишні та ін.? Придивіться уважно до їхніх кольорів та форм і спробуйте відшукати порівняння.

Загадки на допомогу:

Червона, солодка, пахуча,
Росте низько – до землі близько.

(Суниця)

Червоний колір,
Чудовий смак,
Кам’яне серце.
Чому то так?

(Вишня)

На гілках шари висіли,
Та на сонці посиніли.

(Сливи)

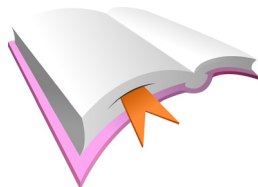
Мов їжак колючий,
Солодкий та пахучий.

Ягідку зірвеш –
Руку обдереш.

(Агрус)

– Як гарно літом на городі! На грядках досягають овочі. Давайте виполемо бур'янці, і город стане чистим і красивим. Опісля понюхайте руки. Вони пахнутимуть землею і зіллям. Це також запах літа.

Вірш на допомогу:

Микола Сингаївський

Пісня роботящих рук

Пахне теплим хлібом
найсмачніше в світі.
Ми – землі і хліба
роботящі діти.

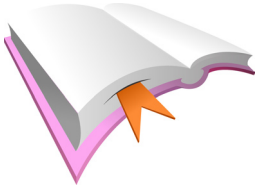
А над зелен-світом
пахощі розлиті.
Пахне щедрим літом
в кожному суцвітті.

Яблуком дозрілим,
кропом, баклажаном,
вітром сонцекрилим,
вранішнім туманом.
Сонцем пахнуть луки
і зелені хащі.
Зіллям пахнуть руки –
руки роботящі...

– Отже, невичерпним джерелом видається нам краса рідної матінки Землі. Радують нас безмежно її багатство і щедрість. Та не слід забувати, що і природа чекає від нас вдячного піклування. І травинка, і тваринка, за словами української поетеси Ліни Костенко, сподіваються на нашу любов: *“Любіть травинку і тваринку, і сонце завтрашнього дня...”*

– Як ви гадаєте, чи потребує краса природи нашого захисту? Чому?
Як можна оберігати її тендітність, своєрідність, неповторність?

Вірш на допомогу:

Степан Жупанин

Буду я природі другом
Йтиму садом,
Полям а чи лугом,
Буду я
Природі вірним другом –
Не столочу
Навіть і трави,
Я скажу їй:
Зеленій, живи!
Коли лісом
Буду я іти,
Теж посію
Зерна доброти.
Побажаю
Дереву і пташці,
Щоб віки
Жили у мирі й щасті.

НА ГОСТИНИ ДО ЩЕДРОЇ ОСЕНІ

Погляд перший.

Поклонися калині

Загадка для початку:

Зачаровує красою
Мати Україна,
Наче в лузі червоніє
Пишная...

(калина)

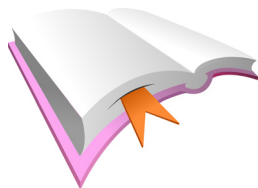
– Помилуйтеся червоною калиною, що, немов багаття, горить серед лісу. Споконвіку наші земляки поетизували, оспівували її в піснях. Недарма вони пов'язували червону калину з образом рідної української землі. Придивіться до цієї рослини – який гарний кущ! Доберіть слова-характеристики, які влучно передавали б своєрідну красу калини.

(Можливі характеристики: вродлива, пишна, рясна, яскрава, прегарна, щедра, багата, розкішна, велична, горда та ін.).

– Спробуйте якнайточніше визначити колір ягід калини. Що вони нагадують вам?

(Можливі порівняння: вогники, ліхтарики, намисто, коштовні камінці, краплинки крові тощо).

Вірш на допомогу:

Калинонька

Марія Познанська

Ось калина над рікою
Віти стелить по воді.
Хто це щедрою рукою
Їй намистечко надів?
Червонясте, променисте –
Розцвітає, як вогні...
Дай хоч трішечки намиста,
Калинонько, і мені!

– Придивіться до калини уважніше. Восени весь кущ ніби наливається вогняними фарбами. Листячко стає червонястим, яскраво палахкотять ягоди. З чим, на вашу думку, можна порівняти кущ калини?

(Можливі порівняння: вогнище, багаття, факел, пожежа та ін.).

– Давайте разом створимо казку про те, як на нашій землі вперше виріс кущ калини.

– А тепер визначимо серед вас найуважнішого. Хто скаже, чим пахне калина? Охарактеризуйте її запах.

(Можливі характеристики: запах приємний, тонкий, гіркуватий тощо).

– А хто з вас пам’ятає калину на смак? Обережно скуштуйте соковиту ягідку. Охарактеризуйте її смак.

(Можливі відповіді: гірко-кисла; приморожена – гірко-солодка) .

– Придивіться уважно до кісточки, що сидить всередині ягідки. Що нагадує її форма?

(Можливе порівняння – маленьке сердечко).

– Отже, червоний сік калини нагадує деколи кров. Кісточка всередині її ягідки подібна до людського серця, а сама вона, ніби жива істота, простягає до нас віти, даруючи свою красу. Давайте уявимо, що калина ожила і може говорити. З якими словами звернулися б ви до неї? Ось послухайте, як український народ у своїх піснях ніжно розмовляє з калиною:

Червона калина

“Червона калина,
Чого в лузі стоїш,
Чого в лузі стоїш,
Чом не процвітаєш?

“Сонця не боюся,
Дощу не благаю,
Стою та й думаю,
Як я цвісти маю.

Чого в лузі стоїш,
Чом не процвітаєш,
Чи сонця боїшся,
Чи дощу благаєш?”

Зацвіту біленько,
То всі мене знають.
Зацвіту червоно,
Пташки подзьобають”.

– Давайте разом пригадаємо інші народні пісні, де б згадувалась калина.

(Наприклад: “Ой на горі калина”, “Ой під калиною”, “Калино-малино, чого в лузі стоїш?”, “По той бік гори”, “Чи я в лузі не калина була” та ін.).

– А зараз проведемо конкурс на краще виконання пісні, присвяченої калині.

– Як ви думаєте, чим саме приваблювала калина народних поетів? Чому її часто називають символом України? Уособленням чого може бути калина для українського народу?

(Можливі відповіді: уособленням краси, багатства, родючості, честі, свободи, життєдайної сили та ін.).

Отже, вклонімося калині – окрасі рідної землі. Обережно візьміть її гроно та відчуйте його прохолоду і ваговитість. Продовжіть думку: “Я торкаюся калини і відчуваю в серці...” Спробуйте розказати, які почуття сповнюють вас у ці хвилини.

Погляд другий.

Карнавал осінніх барв

Загадка для початку:

Без пензлика, без олівця
Розфарбувала деревця.

(Осінь)

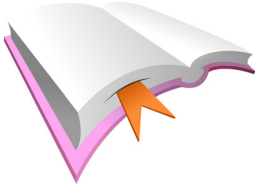
– Помилуйте краєвидом.
Осінь-красуня, наче талановита художниця, розмалювала кущі, дерева, квіти. Назвіть “фарби” осінньої палітри.

– Який колір осені подобається вам найбільше? Чому?

– Які відтінки надають осінній порі святковості, урочистості?

– Чому осінь часто називають золотою? Який з осінніх кольорів нагадує золото?

Вірш на допомогу:

Жовтень

Наталя Забіла

Подивись: на видноколі
мов змінилися ліси.
Хто це їх у жовтий колір
так барвисто прикрасив?
Ось край річки – жовті клени
і берези золоті.
Ялинки лише зелені
залишились в самоті.
І пишаються дерева
золотим своїм вбранням:
– Це якийсь маляр, напевно,
догодити хоче нам.
А маляр цей – місяць Жовтень:
у відерцях чарівних
жовту фарбу перебав
і розбризкує по них

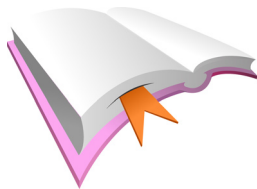
– А тепер пошукайте “золото” осені. Покажіть жовто-зелені, руді, мідні, лимонні, жовтогарячі, бронзові, коричневі листочки.

– Давайте разом придумаємо казочку “Як осінь золото розсипала”.

– Знайдіть у навколишній природі якнайбільше відтінків червоного кольору. Покажіть багряні, пурпурні, лілові, вишневі, фіолетово-червоні, бордові листочки.

– Придивіться, як горять червоні кольори в осінньому золоті. Що нагадує вам ця картина?

Вірш на допомогу:

Степан Жупанин

Осіння пожежа

Сонно з-за хмари
Дощ визирав,
Сіяв краплини
В лузі між трав

Раптом побачив:
Діброва горить!
Взявся гасити
Пожежу в ту ж мить.

Море води
На дерева розлив,
Тільки пожежі
Не погасив.

Жовтогарячим,
Червоним вогнем
Дерева палають
Під буйним дощем.

Пожежа в діброві
Аж неба сягла.
А дощик не відав:
То ж осінь прийшла!

– Давайте позмагаємось: хто більше нарахує відтінків жовтого або червоного в навколишній природі?

– А тепер проведемо конкурс на кращу гірлянду з осіннього листя. Умова: листочки потрібно сколотити так, щоб було видно поступовий перехід від зеленого до жовтого або від жовтого до червоного кольору.

– Придивіться уважно до барв осіннього лісу (парку). Знайдіть острівці яскравих кольорів на фоні золотистого листя. Що ще вражає вас своєю яскравістю?

– Знайдіть серед осіннього пейзажу квіти, що “горять”, наче вогники.

(Можливі “знахідки”: чорнобривці, канни, сальвії, красолі, нагідки, майорці тощо).

– Помилуйтеся чорнобривцями. Ці квіточки дуже люблять на Україні. Їх майже завжди можна зустріти біля селянської хати. Що нагадують вам кущики жовтогарячих з темною оторочкою чорнобривців?

(Можливі порівняння: крапельки розплавленого сонця; жовті очки з чорними брівками; яскраві ліхтарики та ін.).

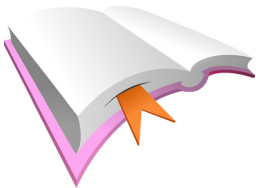
– Придивіться до інших квітів – справжній осінній бал! Які з них нагадують вам зірки, кулі, парасольки?

(Можливі порівняння: айстра – зірка, жоржина – парасолька, хризантема – куля та ін.).

– Обережно погладьте пелюстки осінніх квітів. Чому чорнобривці називають оксамитовими, айстри – тремтливими, хризантеми – холодними?

– Спробуймо визначити характер осінніх квітів. Якого настрою надають вони природі восени?

Вірш на допомогу:

Осінь

Небеса прозорі,
Мов глибінь ріки.
Падають, як зорі,
З явора листки.

Дмитро Павличко

А над полем нитка
Дзвонить, як струна,
Зажурилась квітка
Чує сніг вона.

– Уважно погляньте на дерева і кущі. Які ягоди яскраво пломеніють серед осіннього пейзажу?

(Можливі відповіді: горобина, шипшина, журавлина, калина, брусниця, бруслина та ін.).

Загадка на допомогу:

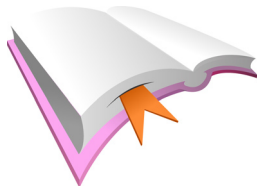

Весною зеленіла,
Влітку загоріла,
Червоні коралі
Восени наділа.

(Горобина)

– Чи є в осені зелена фарба? Що, крім ялинки, зеленіє ще в цю пору?

Вірш на допомогу:

Жабка

Журилась під осінь
малесенька жабка:
– Уже потемніла
у соняха шляпка,
і жовтими стали
листочки у клена,
а я іще й досі
зелена-зелена...

Лідія Повх

– Отже, осінь – найошатніша з усіх пір року. Чепурненька пані! Уявіть собі її одяг. Спробуйте описати вбрання осені.

Художня версія на допомогу:

Анатолій Подолінний

Вересневий ранок

Осінь
носить
картату
плахту.
Сонце
на дикій груші
корінчики у грушок
перекушує.
Сорока намагається
й собі щось робити,
розгойдує на шипшині
ряденце барвисте.
Опеньки
тоненькі
на ярмарку
стали.
Озерце,
як серце,
тріпоче
в тумані.
Під сонцем
заблисла,
саянула вода...
То кущ
чи то лиска
спинилась руда?

– А тепер давайте проведемо конкурс на кращий букет під девізом “Іскру кинула осінь”. Зберімо рослинний матеріал (гілочки, коріння, листи, плоди тощо). Спробуємо зробити з нього композицію.

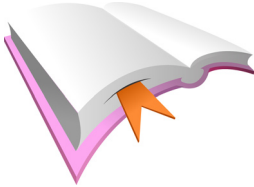
– Отже, осінь – найбарвистіша пора року. Як ви вважаєте, чому її можна назвати “карнавалом кольорів”? Спробуємо дібрати слова-ха-

рактистику, що влучно передають розмаїтість осінніх “фарб”. Продовжіть ряд: барвиста, різнокольорова, пишнobarвна...

(Можливі варіанти: строката, пістрява, яскрава, ошатна, чепурна, урочиста, святкова та ін.).

– Помилуйтеся красою та своєрідністю осінньої природи та спробуйте підписати побачене рядками відомих вам віршів:

Вірші на допомогу:

1. Висне небо синє,
Синє, та не те;
Світе, та не гріє
Сонце золоте.

(Яків Щоголів)

3. Припали квіти до землі,
Туман наліг кругом,
Ще день, ще два – і всі поля
Заснуть глибоким сном.

(Сидір Воробкевич)

2. Осінню дмухнуло, –
Висохли квіточки.
Хмуρο, безпритуло
Глянули садочки.

(Павло Грабовський)

4. Золотистий місяць жовтень
Стелить листя ясно-жовте.

(Марійка Підгірянкa)

Погляд третій.

Танок осіннього листя

– Помилуйтесь граціозними рухами осені. Ось вона неквапливо йде по землі, обтрушуючи дерева та кущі... Як, на вашу думку, краще сказати: осінь ходить (блукає, біжить, танцює, скаче) по гаях? Який вираз влучніше відображає пластику рухів в осінній природі?

Загадка на допомогу:

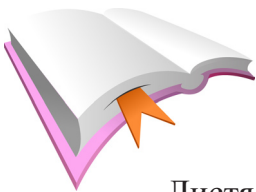
Жовті шати одягає,
Золотисту стелить постіль –
Сумно у гаях блукає,
Жде сестрицю білу в гості.

(Осінь під час листопаду)

– Чи помічали ви, як листя падає долу? Придивіться до осіннього листопаду. Якого настрою надає він пейзажу?

(Можливі відповіді: сумного, журливого, задумливого, замріяного, сонного, загальмованого та ін.).

Вірш на допомогу:

Анатолій Камінчук

Останній листочок

Листя падає
Додолу.
Засинає
Гай і поле.

На вербі
Один
Листочок.
До зими

Один
Деньочок!

– Дивіться: на землю тихо впав осінній листочок. Давайте уважно роздивимося його та порівняємо з іншими. Спробуймо знайти серед опалого листа суцільні форми, а також розсічені та складні.

(Можливі “знахідки”: суцільні – береза, верба, липа; розсічені – дуб, клен; складні – каштан, горобина, ясен, акація та ін.).

– Який із знайдених листочків подобається вам найбільше? Чому?

Роздивіться його і продовжіть думку: “Мій листочок дуже схожий на...”. – Що нагадує вам листя берези? На що схожий каштановий лист?

Загадка на допомогу:

Моє листя хитромудре
І не схоже на кружальця,
Моє листя, мов долонька,
Розчепірило п'ять пальців.

(Лист каштана)

– Обмацайте осіннє листя. Знайдіть, наприклад, найцупкіший листок.

– А тепер влаштуємо гру “Впізнай листя на дотик”. Умова: із заплющеними очима обмацати листок, проаналізувати особливості його форми та характер поверхні і визначити назву дерева.

– Піднімімо голівки і подивімося туди, звідки падає листя. Яка з крон дерев подобається вам найбільше? Чому? Які з них нагадують вам колону, конус, кулю, парасольку, свічку?

– Як ви думаєте, чому вербу називають плакучою, берізку – кучерявою? А чому тополлю вважають стрункою, дуб – могутнім, кипарис – гордим?

– Знайдіть у навколишньому пейзажі дерево, яке заслуговувало б назви “богатыр”. Поясніть свій вибір.

– Зараз дерева скидають листочки, поступово оголюючи свої віти. Як ви думаєте, що вони відчують, втративши своє золоте вбрання?

Загадка на допомогу:

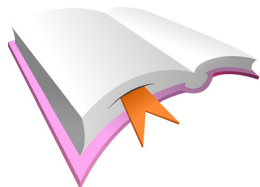
Тремчу, тремчу – змерзаю,
Холодним всім вітрам

Сорочку золотую
По клаптику роздам.

(Осінній ліс)

– Простежте за польотом осіннього листя. Доберіть дієслова, що влучно передають характер його руху (*наприклад: летить, падає, кружляє, в'ється, танцює, пурхає, лине, миготить, майорить та ін.*).

Вірш на допомогу:

Вітер

Дмитро Павличко

Якось вітер ніс листок,
І прикульгував щокрок,
І щокрок відпочивав,
І листок на землю клав.
Так сердешний занеміг,
Ніби ніс він збіжжя міх,
Важко дихав і сопів,
Аж упав, нарешті, в рів.
Я тоді листок підніс,
Але вітер, наче біс,
Хап мені його з руки
Та й у поле – навпрошки.
і високо понад лан
Зринув хитрий вітрюган,
Свиснув, крикнув з-під небес,–
І листок у хмарі щез.

– Коли, на вашу думку, політ осіннього листка стає схожим на танок? Придивіться, як легко злітає з дерева лист, плавно гойдаючись у повітрі від найменшого подиху вітру. Спробуйте повторити його рух. Придумайте танок Осіннього Листя.

– Як ви вважаєте, з чим можна порівняти листочки, що спадають з дерев?

(Можливі порівняння: із золотим дощем, із сльозами, з метеликами, з птахами, з парашутиками та ін.).

Загадки на допомогу:

Золоті метелики з дерева летять,
Крильцями своїми сумно шарудять.

(Листопад)

Володимир Лучук

Кленовий вирій

Летіли птахи зелені,
сіли спочити на клені
По десять птахів
на кожну вітку,
сидять улітку.
А прийде осінь –
запалить крони.

Птахи зелені
стануть червоні.
Зірвуться з віток.
У мжичці сірій –
полинуть з вітром
в кленовий вирій.

(Листя)

– Уважно придивіться до листя, що опадає. Спробуйте продовжити думку: “Осінні листочки подібні до яскравих метеликів, тому що...”

– А тепер уявіть себе композиторами і спробуйте почути музику листопаду. Давайте разом утворимо мелодію до слів “Жовте листячко летить, під ногами шелестить”.

– Помилуймося ще раз прощальним танком природи. Який настрій викликає у вас картина осіннього листопаду? Чи можна сказати, що, скидаючи листочки, дерева вмирають? Про що вони мріють, як ви гадаєте?

Вірш на допомогу:

Ой, навіщо мені листя,
Коли вже іде зима,
Коли холодно вже стало
І пташок ніде нема.

Краще скину я листочки
І тихесенько засну.
Буду спати, буду ждати
Сонце, радість і весну.

Олександр Олесь

Погляд четвертий.

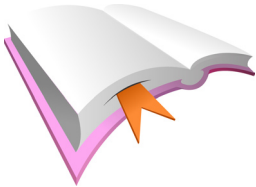
Прощальна пісня осені

– Вслухайтесь у звуки осені – що ви чуєте? Які звуки притаманні осінній порі?

(Можливі відповіді: шарудіння листя під ногами, крики відлітаючих птахів, гілкопад, шум осіннього дощу тощо).

Вірш на допомогу:

Березовий листочок

Ліна Костенко

Іще не сніг і навіть ще не іній,
ще чути в полі голос череди.
Здрігнувся заєць – ліс такий осінній,
куди не ступиш, все щось шарудить.
Чи, може, це спинається грибочок?
Чи, може, це скрадається хижак?
То пролетить березовий листочок,
то пробіжить невидимий їжак...

– Давайте послухаємо “музику” листопаду. Яка вона за характером?

– Як ви думаєте, про що “співає” осінній листопад?

– Послухайте уважно шум листя під ногами. Підберіть дієслова, що влучно передають характер цих звуків.

(Можливі відповіді: шумлять, шелестять, шарудять, тріщать, хрустять, скриплять, шепчуться та ін.).

Загадка на допомогу:

То шерехне, то хрусне, то трісне
Килимок під ногами барвистий.

(Опале листя)

– Дуже часто опале листа порівнюють із пістрявим килимом. Які порівняння вам ще приходять на думку?

(Можливі порівняння: золоті монетки; різнокольорові клаптики; яскраві цукеркові обгортки тощо).

– Як ви думаєте, про що шепочуться листочки під нашими ногами? Давайте разом придумаємо казочку “Осінні розмови”.

– Прислухайтесь до тиші осіннього лісу (парку). Які звуки можна виразно почути час від часу?

(Наприклад: гілкопад, падіння каштана, поодинокі крики птахів та ін.).

– Вслухайтесь у крики птахів восени. Який настрій вони викликають?

Загадка на допомогу:

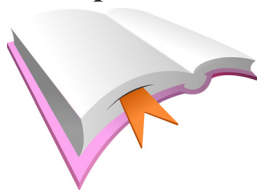

Завжди осінньої пори
По небу низка плине.
Журливо крикнувши згори,
Нас до весни покине.

(Журавлиний ключ)

– Чуєте, як гомонять птахи, відлітаючи у вирій? Про що вони говорять?

Вірш на допомогу:

Журавлик

Осіннього ранку
Журавлик летів
За море далеко
До теплих країв.

– Журавлику любий,
Скажи нам: “Курли”.
Коли ти повернешся знову?
Коли?

Степан Жупанин

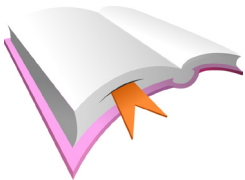
– Прилину, прилину
Весною назад
До вас, милі друзі,
До рідних Карпат...

Журавлик махнув
На прощання крильми:
– Бувайте здорові!
Курли вам, курли...

– Давайте всі разом спробуємо створити пластичний етюд “Птахи відлітають у вирій”.

– А тепер уважно прислухайтесь: чи чути восени дзижчання комах?
Чи таке ж воно радісне і збуджене, як влітку?

Вірш на допомогу:

Джміль

Іван Драч

Ще вчора джміль гудів – сьогодні вже нема,
Застиг від холоду, ледь лапками він меле,
Крилята задубілі не зійма
і тихо й тоскно дивиться на мене.

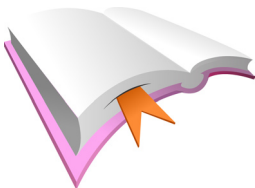
Беру його із затінку, кладу
На щире сонце – в затишок осоння.
Джмелями літаки собі гудуть,
І джміль до них гуде собі спросоння.

– А тепер пригадайте інші осінні звуки. Скажіть, чому осінь часто називають вередливою, плаксивою?

– Чому про осіннє небо говорять, що воно насупилось?

– Що нагадують вам хмари восени?

Вірш на допомогу:

Осінні хмари, сірі, як слони,
Великі хмари холодом нагусли.

Ліна Костенко

Червоне листя падає в гаю.
Летять у вирій дуже дикі гуси,
а я слонам привіт передаю.

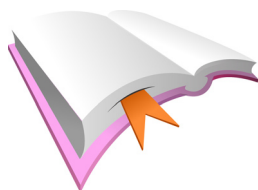
– Згадайте шум осіннього дощу. Що він вам нагадує?

– Чи відрізняється осінній дощ від весняного? Чим? Спробуйте визначити словами його характер.

(Можливі характеристики: сумний, журливий, понурий, монотонний, тоскний, плаксивий тощо).

– Які почуття викликає у вас монотонний звук осіннього дощу? Спробуйте словами “намалювати” картину дощового дня восени.

Вірш на допомогу:

Ідуть дощі

Марія Познанська

Йдуть, і йдуть, і йдуть дощі.
Стали чорними кущі,
І дерева чорні стали,
Бо листочки всі опали.
Тільки дуб стоїть у листі
І калинонька в намисті.

– А тепер спробуйте придумати і заспівати пісеньку Осіннього дощику.

– Як ви думаєте, чому осінь так часто “плаче”?

Загадка на допомогу:

Загасило літо піч
Та вітоді плаче:
Сльози ллються день і ніч,
Крізь сито неначе.

(Осінні дощі)

– Сумна музика осінньої пори нагадує прощальну пісню. Цей спів схожий на колискову, під звуки якої засинає природа. Як ви думаєте, до кого звертається осінь у цій пісні і з якими словами? Давайте пофантазуємо на цю тему.

Погляд п'ятий.

Осінні дарунки

– Ось і настала найщедріша пора року! Давайте уважно придивимося, які багатства осіння природа розсипає своєю доброю рукою по землі. Проведемо конкурс на кращого знавця “дарунків” осені. Умова: знайти в лісі, парку або в садку якомога більше плодів, грибів, ягід, що їх дарує осіння природа. Спробуйте змалювати їх своїми словами.

Загадки на допомогу:

1. Летить їжаком,
а падає – голяком.

(Каштан)

2. Чок-чок-чок-чок!
Скринька впала на бочок.
Скринька тая не проста –
Скринька тая костяна.

(Горіх)

3. У золотий клубочок
сховався дубочок.

(Жолудь)

4. Жупан смугасто-зелений,
А серце, немов кумач.
На смак, як цукор, солодкий,
А сам кругленький, як м'яч.

(Кавун)

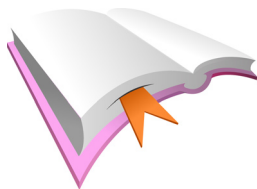
5. Невеличке – з кулачок,
Та рум'янений бочок.
Доторкаєшся – гладеньке,
А відкусиш – солоденьке.

(Яблуко)

6. Стоїть хлопчик під пеньком,
Накрив голову брильком.

(Гриб)

Вірш на допомогу:

Каштан

Марія Познанська

Волохатий з колючками
Ми каштан знайшли в саду.
Збили з нього паличками
Шкаралупу ту тверду.
А тепер який гарненький,
Розмальований який!
Спинка жовта, сам гладенький,
Білі, в цяточку, боки.

– Знайдіть на землі каштани і жолуді та порівняйте їхні форми. Погладьте пальчиками ці чудові витвори осінньої природи. Запам'ятайте характер їхньої поверхні і опишіть його словами.

– Осінь щедро напоює природу своїми чудовими ароматами. Якими запахами, на вашу думку, сповнене осіннє повітря? Чим пахне восени ліс?

(Можливі відповіді: запахом опалого листя, грибною сирістю, ароматом сосни тощо).

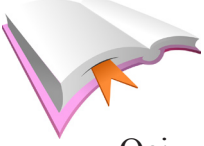
– Спробуйте відчутти запах зіпрілого листу, змішаний з димом осінніх вогнищ. Який настрій викликає він?

– Понюхайте осінні квіти, Чи можна назвати їхній аромат сильним? Чи можна вважати його дурманним? Підберіть слова, що більш точно характеризують аромат осінніх квітів.

(Можливі характеристики: приємний, тонкий, стримано-гіркуватий тощо).

– А чим восени пахне у садку?

Вірш на допомогу:

Осінь дише зливами,
Осінь пахне сливами,
Що в росі купаються,
Соком наливаються.

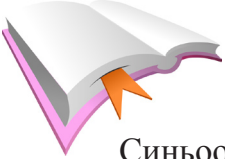
Сливи

Дмитро Мегелик

Сливи поміж вітами
Сяють самоцвітами,
Виснуть над криницями
Синіми зірницями.

– Осінню пору справедливо вважають найсмачнішою. Чому? Чим нас гостинно пригощає осінь?

Вірш на допомогу:

Синьоокий вересень
ходить садами,
всіх пригощає
соком, плодами.

Вереснева стежка

Микола Сингаївський

Яблуням легше –
не гнеться гілля.
Повниться щастям
рідна земля.

Груші звисають,
мов глеки медові, –
у садівників
уже кошики повні.

Дух яблуневий
стоїть у коморі, –
пахне у хаті,
пахне надворі.

Збирають дорослі,
діти збирають –
Груші та яблука
з віття зривають.

Осене-просине,
щедро пора.
Буде в людини
більше добра.

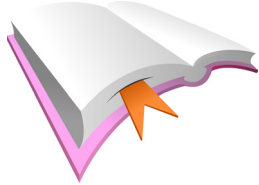
– Назвіть свій найулюбленіший осінній плід. Який він на смак?

– Назвіть найпахучіші плоди, що досягають восени. Які, на вашу думку, осінні плодови культури є найсолодшими?

– А тепер влаштуємо гру “Вгадай плід за запахом та смаком”.
Умова: із заплющеними очима покуштувати декілька зразків осінніх плодових культур, вгадати їх назву і визначити характерні смакові ознаки.

– Не треба забувати, що щедроти осені призначені не тільки для людей, але й для наших “менших братів”. Чим ласують звірі, птахи, комахи в осінню пору?

Вірш на допомогу:

Осопас

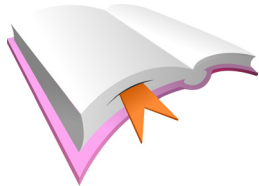
Богдан Стельмах

Ось осінні оси – ось!
Я пасу осінніх ос.
Синю сливу
роздушу,
спілу грушу
надкушу –
відкушене
сам
з’їм,
надкуше
дам
їм.
А кісточку та зернятка
Хай ковтає чорна грядка.

– Восени і люди, і тварини збирають щедрі дарунки на запас. Хто знає, що припасують звірятка на зиму?

– Якими осінніми ягідками люблять ласувати птахи?

Вірш на допомогу:

Шипшинові ліхтарі

Василь Заєць

Посвітлішало
в гаях
Вся шипшина

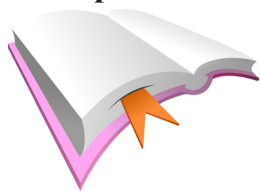
в ліхтарях.
Прилетіли снігурі,
Кажуть
– Наші ліхтарі!
Прилетіли горобці,
Кажуть:
– Наші ліхтарці! –
Прилетіли шишкаріки,
Кажуть:
– Наші ліхтарики!
А шипшина мирить їх:
– Ці ліхтарики
для всіх!

– А тепер організуймо трудову справу “Осіння комора”. Завдання полягає в тому, щоб зібрати якнайбільше “дарунків” осені – ягід, грибів, жолудів, каштанів, насіння для підгодівлі тварин і птахів узимку.

– Отже, який характер у осені? Чому її називають щедрою, багатю? Як би ви ще її назвали?

(Можливі варіанти: привітна, славна, стигла, родюча, гостинна та ін.).

Вірш на допомогу:

Осінь така мила

Осінь така мила,
Осінь
Славна.
Осінь матусі їсти несе:
борщик у горщику,
кашка у жменці,
скибка у пазусі,
грушки в хвартушку.
Осінь така мила,
Осінь
Славна!

Павло Тичина

АПЛОДУЄМО ЗИМІ-СКУЛЬПТОРУ

Погляд перший.

Якого кольору зима

Загадка для початку:

Чудо-сани прилетіли,
Скакуни в тих санях білі.
В санях тих сидить цариця –
Білокоса, білолиця.
Рукавом махає –
Сріблом все вкриває.

(Зима)

– Придивіться уважно до зимового пейзажу. Чи можна назвати цю пору року безбарвною?

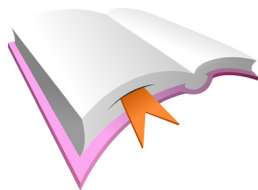
– Якими фарбами розписала зима природу? Давайте влаштуємо змагання “Хто більше знайде кольорів та відтінків зимової пори”.

– Помилуйтеся краєвидом – як світло та чисто навкруги! Які барви переважають зараз у природі?

– Який же зимовий колір, на вашу думку, справедливо вважають головним?

Вірш на допомогу:

Петро Сингаївський

Білі черевички у зими

Вкрив дерева білими крильми
Морозець колючий, мов шипшина.
Білі черевички у зими,
Біла-біла в неї кожушина.

Білі сани, білогриві коні.
Білі рукавички пухові.
Білі щоки, а вуста червоні,
Мов розквітлі маки польові.

– Які кольори, крім білого, є у зимовій природі? Де їх можна зустріти? Вкажіть на них.

– Які поєднання кольорів у зимовому пейзажі подобаються вам найбільше? Чому?

– Пошукайте навколо себе сполучення білого із зеленим, із червоним та з блакитним кольорами.

– Придивіться уважно до снігу. Якого він кольору?

– Як ви гадаєте, чи завжди сніг білий? Визначте його колір (відтінок) на сонці, у затінку. А чи змінюється забарвлення снігу вранці, ввечері, під час морозу, у відлигу?

– Коли сніговий покрив набуває рожевого відтінку? Блакитного? Фіолетового? Жовтувато-сірого?

Загадки на допомогу:

Як тільки сутінь настає
І ліхтарі мигають,
Він фіолетовим стає
І таємничо сяє.

(Сніг ввечері)

Він ще недавно голубів –
Застиг у сонній мрії.
Ось небокрай почервонів –
І він вже рожевіє.

(Сніг вранці)

Спочатку він міцний і білий,
Та коли сонце припікає,
Він враз слабкішає, жовтіє,
Чорніє, тане і тікає.

(Сніг у відлигу)

– Давайте пофантазуємо. Уявіть себе художниками, які малюють “портрет” Зими. Які фарби ви б змішали, щоб передати гру відтінків зимового пейзажу?

– Як ви думаєте, чому сніг часто називають сріблястим, золотистим? Коли це буває?

Загадка на допомогу:

Ліг на землю вранці
Ковдрою пухнастою –
Виграє на сонці
Ниткою сріблястою.

(Сніг)

– Озирніться навколо – де ще взимку можна побачити сріблясті виблиски? Коли дерева стають “срібними”?

– Придивіться до того, як сонце змінює кольори у зимовій природі. Визначте ці зміни.

Вірш на допомогу:

Павло Тичина

Вийшли вранці ми

Вийшли вранці ми.
Дивне місто проти сонця!
Всі взолочено віконця...
Ні, такої ще зими
Не стрічали ми.

Проти сонця дим,
проти зимнього патлатий,
що з труби зверта від хати,
і понад садом молодим
тане, тане дим...

Ох, яка ж краса!
Сад увесь убрався в іній,
проти сонця він – як синій.
Гілля до землі звиса, –
ох, яка ж краса!..

– Як ви думаєте, чому кригу інколи називають кришталевою?
– Чому зима часто буває не тільки білою, а й “сивою”?
– Спробуйте визначити колір зимового неба. Яке воно у сонячний морозний день? А як змінюється його колір у похмуру погоду?

– Що таке небесна блакить? Чи буває вона взимку? Якщо так, то в яку погоду?

– Чи не зустрічали ви яскраві кольорові плями серед зимової білизни? Де? Знайдіть їх зараз.

(Можливі “знахідки”: зелень ялин; ягоди горобини, калини, шипшини; квіточки вересу; пир’ячко птахів тощо).

– Яке дерево взимку найяскравіше за кольором?

Загадка на допомогу:

Зелену сукню має –
Ніколи не знімає,
Один-єдиний раз на рік
Зірками прикрашає.

(Ялина)

– Давайте разом придумаємо казочку про те, чому ялинка завжди залишається зеленою?

– Отже, зиму не можна вважати безбарвною порою року. Їй притаманна своєрідна кольорова гама. Давайте ще раз згадаємо улюблені “фарби” зими.

– Погляньте навкруги, помилуйтеся зимовою красою. Знайдіть найвиразнішу, на ваш погляд, картину природи взимку і “підпишіть” її рядками знайомих віршів.

Можливі “підписи”:

1. Білі мухи налетіли,
Все подвір’я стало біле.
Не злічити білих мух,
Що летять, неначе пух.

(Максим Рильський)

2. Мамо, іде вже зима,
Снігом травицю вкриває,
В гаю пташок вже немає...

(Леся Українка)

3. Срібні дерева,
Срібне гілля,
Сріблом пухнастим
Вкрита земля.

(Леонід Первомайський)

Погляд другий.

Зима-скупьптор

– Уважно придивіться до зимового пейзажу – як чітко окреслені всі форми! Погляньте на куші, пеньки, дерева, щільно вкриті снігом. Що вони вам нагадують?

Загадка на допомогу:

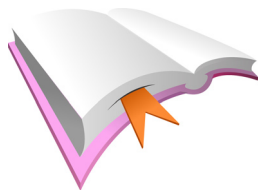

Стоять козаки,
На них білі ковпаки.

(Пеньки під снігом)

– Помилуйтеся нерухомою зимовою красою. Придивіться до того, як снігова ковдра огорнула землю, як дбайливо позакутувала кожну билиночку. Знайдіть цікаві форми, підкреслені снігом. На що вони схожі?

Вірш на допомогу:

Зимою вдосвіта

Коли із хати вийшли ми,
ще тільки розсвітало...
Під білим килимом зими
усе навколо спало.

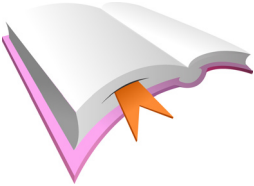
Олександр Олесь

В пухнасті ковдри і свитки
ялини повдягались,
куші насунули шапки
і вовною пишались.

Укрилось ряднами село,
безмежний степ біліє,
стежки й дороги занесло,
і цяточки не мріє...

– А сніг все йде і йде, засипає землю. Погляньте, скільки його намело – крутом намети, кучугури... Що нагадують вам ці великі купи снігу? (Можливі порівняння: пухнасті перини, м'які подушки, ватні ковдри, цукрові гори тощо).

Вірш на допомогу:

Падав сніг

Тамара Коломієць

Падав сніг, сипав сніг,
Раптом перестав.
– Чим ти, сніжку –
Перебіжку,
На землиці став?
– Для озимки –
Периною пухнастою.

Для липки –
Хустиною
Зірчастою.
У затишку
Подушкою –
Минушкою
Для зайчат.

На узвишку –
Ковзалкою –
Падалкою
Для санчат.

– Давайте пофантазуємо. Уявіть, що ви потрапили у музей “снігових фігур”. Хто з вас спробує взяти на себе роль екскурсовода в ньому і показати всі його “експонати”?

– Отже, зима – справжнісінький “скульптор”. Уважно погляньте на чудові витвори, які вона виліплює із снігу, вирізьблює із льоду – яка фантазія! А чи зможете ви знайти “крижані прикраси” зими?

Загадки на допомогу:

Як на свято вбрався дах
В снігову сорочку.
А чи знайдете на ній
Льодяну торочку?

(Бурульки)

Крапелько! Стигни, холонь і рости!
За ніч збудуй кришталеві мости.

(Лід)

– Придивіться до бурульок, що висять на гілках дерев, і знайдіть найтовщу (найтоншу, найдовшу, найпрозорішу). Що нагадують вам їхні форми?

Загадка на допомогу:

Під нашим дахом
Морквинка росте.
Сонце пригріє –
Вона відпаде.

(Бурулька)

– Давайте разом придумаємо казочку про Бурульку і Сонце.
– А тепер погляньте, як гарно прикрасила зима дерева. Чим це запушені гілочки? Що нагадує вам це незвичайне оздоблення?

Загадки на допомогу:

Рано-вранці увесь світ
Вбрався в білий оксамит.
А як вітер нападе –
Оксамит цей опаде.

(Іній)

На зимові віти
Сіли білі квіти.

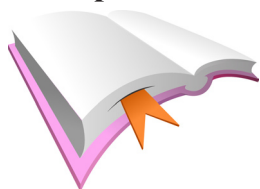
(Іній)

На гілках, що від холоду тремтять,
Дрібненькі білі голочки висять.

(Іній)

– Як ви гадаєте, чому іній вважають справжньою окрасою зимового пейзажу? Чим він подобається вам? Продовжіть думку: “Коли дерева вбираються в іній, то стають схожими на...”.

Вірш на допомогу:

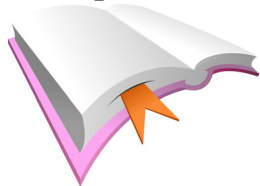
Зима

Анатолій Камінчук

Усі дерева в інеї –
У білому, у синьому.
Ростуть дими над хатами
Стовпами волохатими.
І світ увесь у інеї –
У білому, у синьому.

– Отже, зима наче навмисне окреслює контури дерев. Це дозволяє милуватись пропорцією у природі – співвідношенням частин цілого між собою. Придивіться уважно до кремезних стовбурів, могутнього віття та тендітних гілочок. Що нагадує вам це плетиво?

Вірш на допомогу:

Навкруги казкові шати

Вадим Скомаровський

Навкруги казкові шати –
Сиве плетиво гілок.
Спробуй зразу відгадати,
Де тут в'яз, а де дубок.

Сплять над озером ялинки,
Як сестрички в сповитку.
Біла віхола хустинки
Їм заткала нашвидку.

Де калина, де шипшина,
Де черешенька мала?
Все зима запорошила,
Запушила, замела.

І берізка – мов лілея
В платті з ніжних пелюсток.
Замість бантика у неї –
З клена зірваний листок.

– Погладьте сніг рукою, стисніть його у кулачку. Запам’ятайте відчуття, що виникло в руці. Який цей сніг на дотик – м’який, колючий, мокрий, сухий, пухнастий, сипкий, липкий, дірчастий?

– А тепер давайте влаштуємо гру “Майстерня Снігової Королеви”: ретельно виліпіть із снігу різноманітні геометричні фігури – трикутники, ромби, квадрати, зірки та ін.

– Зауважте: зима не тільки талановитий “скульптор”, але й чудовий “художник”. Де можна побачити її “малюнки”?

Загадка на допомогу:

Що це за майстер малює на склі
Айстри, жоржини, троянд пелюстки?

(Мороз)

– Давайте всі разом придумаємо казочку “Крижані квіти зими”.

– А тепер уважно подивіться на кригу, що вкрила річку, невеличкі озерця, калюжі. Чи є там якийсь “малюночок”? На що він схожий?

(Можливі порівняння: мереживо, плетиво, сітка, павутинка та ін.).

– Наприкінці нашої прогулянки можна за бажанням взяти участь у конкурсах снігової скульптури або ж малюнків на снігу.

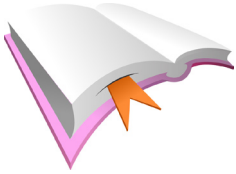

Погляд третій.

Сніжинки-балеринки

– Як гарно виглядає сніг! Простежте за польотом сніжинок. Що нагадує вам снігопад?

Вірш на допомогу:

Олександр Олесь

Метелики

Погляньте, погляньте, яка благодать!
Дивіться: метелики з неба летять!
Квітки повмирили усюди надворі, –
Морозець малює на шибках узори...
Картинкою гарною стане віконце,
Як трошки поблискає золотом сонце.
Погляньте, погляньте, яка благодать:
Метелики з неба летять і летять.

– Як ви гадаєте, чому сніжинки часто порівнюють з метеликами, з пушинками? Чи схожі вони на срібних бджілок або на білих мух?

– Доберіть дієслова для характеристики руху сніжинок у повітрі.

(Можливі варіанти: летять, крутяться, кружляють, в'ються, спускаються, танцюють, пурхають та ін.).

– Помилуйтеся своєрідним сніговим “балетом”. Сніжинки, наче маленькі балеринки, легко кружляють у зимовому танку природи. Давайте спробуємо повторити їхні рухи і створимо пластичний етюд “Сніг танцює”.

– Зауважте: снігопад надає природі особливої краси і виразності. Який настрій викликає у вас неквапливий рух снігу?

(Можливі відповіді: спокійний, урівноважений, світлий, задумливий, мрійливий).

– Подивіться, як тихо і повільно спадає на землю снігове покривало і спробуйте створити казочку “Хто розсипає сніжинки”.

Художня версія на допомогу:

Ліна Костенко

Пряля

Сидить пряля та пряде –
сніг іде-іде-іде –
нитка рветься де-не-де –
а вона пряде й пряде.
Вже напряла хуртовин
на шапки для верховин –
на сувої полотна –
на завіску для вікна,
на хустину й укривало –
мало-мало-мало-мало –
сніг іде-іде-іде –
а вона пряде й пряде...

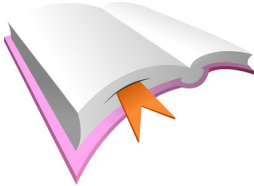
– А тепер скажіть, як змінюється танок цих білих метеликів зими, коли вітер посилюється? Як можна назвати такий рух снігу?

(Можливі варіанти: хуртовина, хурделиця, віхола, завірюха та ін.).

– Якого настрою надає природі хуртовина?

(Можливі відповіді: тривожного, занепокоєного, схвильованого, погрозливого, бентежного, зловісного, ворожого та ін.).

Вірш на допомогу:

Яків Щоголів

Завірюха

Звечоріло; ніч заходе,
Місяць з хмари не виходе;
Ані зіроньки не мріє,
Тільки сніг кругом біліє.
Ось схопилась хуртовина,
Закурилася долина,
І кипить мороз у полі
На просторі та на волі.

– Але не завжди танок вітру й снігу носить зловісний характер. Уявіть собі ситуацію, коли жваві поривання снігопаду ніби умисне підкреслюють збуджено-радісний настрій людини, і вена сприймає цю картину інакше. Коли це може бути? Чи не траплялись такі випадки з вами?

(Можливі варіанти: під час зимових розваг; під час катання на конях; у святкові дні – новорічні, різдвяні та ін.).

Вірш на допомогу:

Віхола

Степан Жупанин

На білих конях
Віхола
В село моє
Заїхала.
Летить вона
Алеями, –
Село цвіте
Лілеями.

Село дзвенить
Копитами,
Снігами –
Оксамитами.
І світиться
Домівками
З веселими
Щедрівками.

– Не струшуйте сніжинку, що впала вам на рукав. Пильно вдивіться у її будову і подумайте, що вона вам нагадує. Продовжіть речення: “Ця маленька сніжинка дуже схожа на...”

(Можливі порівняння: квіточка, зірочка, мереживо, ватна кулька та ін.)

Загадки на допомогу:

Ніжна зірка сніжно-біла
На рукав згори злетіла,
Поки ніс її сюди –
Стала краплею води.

(Сніжинка)

Коли усі квітки зів'яли,
На чорну землю ми упали –
Накрили килимом пухнастим,
А ще мереживом сріблястим.
Милуйтесь нами, любі діти,
Адже не гірші ми за квіти.

(Сніжинка)

– Як бачимо, її форма гранично виразна і правильна, що відбувається завдяки симетрії. Снігові зірочки, як правило, мають шість променів, які розташовані особливо розмірено. Тому одна половинка у сніжинки є ніби дзеркальним відображенням другої. Запам'ятайте будову сніжинок і вдома виріжте з паперу витинанки, відтворюючи у них ці природні форми.

– Отже, сніжинки – справжнє чудо зимової природи. Їхній рух завжди приваблює своєю виразністю, надихає на створення музики, віршів, танців. Давайте і ми спробуємо присвятити декілька поетичних рядків снігопаду, використавши такі рими: сніжиночки – пушиночки // тихесенько – рівнесенько.

Погляд четвертий.

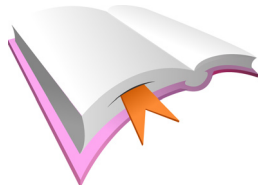
Кришталевий дзвін зими

– Вслухайтесь у зиму. Як ви гадаєте, чи можна вважати її беззвучною порою року? Які звуки ви чуєте у зимовій природі?

– Який же “голос” у зими – тихий чи голосний? Від чого залежить його гучність?

Вірш на допомогу:

По задвірках крутить вітер,
Аж віконниці риплять;
А у нас у грубці дрова
І палають, і тріщать.

(Яків Щоголів)

Безмежна тиша навкруги –
ні голосу, ні шуму...
На все навіяли сніги
якусь глибоку думу.

(Олександр Олесь)

– Прислухайтесь до того, як рипить сніг під ногами. Який настрої це навіює?

– Порівняйте рипіння снігу та шерех осіннього листя. Чи однакові почуття викликають ці звуки?

– Давайте пофантазуємо. Уявіть, що ви чуєте “голос” снігу. Про що він розповідає вам?

– А які звуки можна почути в лісі (парку) під час сильного морозу? Чому говорять, що мороз “тріщить”?

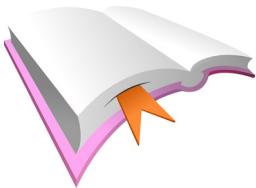
– Давайте спробуємо “заграти” на крижаних “цимбалах” зими і послухаємо, як дзвенять бурульки, якщо до них доторкнутися паличкою. Якими словами можна охарактеризувати ці звуки?

(Можливі характеристики: звуки чисті, ясні, ніжні, прозорі, кришталеві тощо).

– А тепер прислухайтесь до льодяного “співу” під ногами ковзанярів. Що він вам нагадує?

(Можливі порівняння: свист, скрегіт, стогін, сичання та ін.).

Вірш на допомогу:

Анатолій Качан

Тьохкає крига

Річка сховалась – була і нема:
Замурувала річку зима.
Там, де рибалки сипали сіть,
Можна сьогодні пішки ходить.
І розглядати шуку на дні,
Наче крізь чисту шибку в вікні.
Там, де недавно латаття цвіло,
В гості побігла стежка в село.
І розмальовують лід ковзани
Там, де гойдала хвиля човни.

Січень надворі, а для дітей
Тьохкає крига, мов соловей.

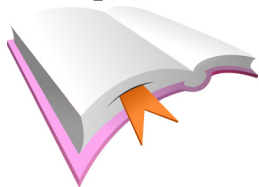
– Отже, зима може бути дуже “голосною”. Інколи її “голос” навіть страшить. Чи чули ви, як вітер рвучко піднімає сніг і стрімко гонить його по землі? Як можна охарактеризувати звуки хурделиці? Доберіть слова-характеристики.

(Можливі характеристики: співає, вис, стогне, квилить, плаче, голосить, ридає та ін.).

– Давайте згадаємо “музику” сніговію і спробуємо придумати мелодію до слів: “За вікном хурделиця жалібно голосить”.

– Прислухайтесь: чи замовкають взимку пташині голоси? Яких птахів можна почути у цю пору? Як ви думаєте, про що вони перемовляються між собою?

Вірш на допомогу:

Олександр Олесь

Зимою

Вчора вийшов я в садок...
Зирк! – на яблуні синиця.
Біга, плига, чепуриться
І зриває шось з гілок.

Поруч з нею чорний шпак,
Весь зігнувся, як дід горбатий,
Заялзений, кудлатий,
В день ясний сидить, дивак.

Настовбурчивсь, як індик,
Не радіє сонцю й волі,
Підібрав він ноги голі
І сховав углиб язик.

А синиця плиг та плиг.
Шо їй з того, що з ялинки
Враз посиплються сніжинки,
І зима тоді як сніг.

Шпак мов скеля мовчазна...
Він заплющив одне око
І замислився глибоко,
А про що, і сам не зна.

Аж над самим вухом: “Кра!”
Шпак одумавсь, стрепенувся,
З жахом набік озирнувся
Й дума: “Шо там за мара?”

Розгойдався і пурхнув,
Сів на дерево високо,
Знов заплющив одне око,
Скорчивсь, згорбивсь і заснув.

– Давайте разом придумаємо казочку про те, як Синичка із Зимою посварилась.

– Зимова природа може бути і мовчазною. Наче спляча красуня, вона тихо спочиває до тієї пори, поки гарячий сонячний поцілунок не розбудить її. Давайте пошукаємо рослинний матеріал, складемо зимові букети під девізом “Казковий сон природи” і прикрасимо опісля нашу кімнату.

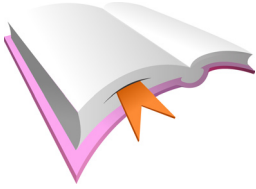
– Але зиму навряд чи можна назвати беззвучною. Вона то тихо зітхає, то жалібно голосить, то урочисто бринить кришталевим дзвоном... Які різні за характером звуки, але всі вони створюють єдиний образ природи взимку! Давайте спробуємо дібрати характеристики зимової краси. Продовжіть ряд: сувора, стримана, застигла...

(Можливі характеристики: нашорошена, заціпеніла, велична, холодна, казкова, зачарована та ін.).

– Ви, мабуть, уже впевнилися у тому, що красуня-зима має складний характер. Як ви вважаєте, чому її називають суворою, злою, колючою?

– А кого, на вашу думку, мороз “кусає” найдужче? Чи любить зима ледачих, неповоротких?

Вірш на допомогу:

Гриць та мороз

Петро Мостовий

Тихо падає сніжок
Білий та лапатий,
Прокладає стежку Гриць
Від воріт до хати.
Злий мороз щипнув за ніс,
В щоки дошкуляє,
Гриць лопатою жвавiш
Сніг пухкий жбурляє.
Перестав щипать мороз,
Відступив від Гриця –
Працьовитих малюків
І мороз боїться!

– Отже, зимова пора не любить лінощів. Давайте організуємо трудову справу “Снігові доріжки”, під час якої розчистимо сніг на нашому подвір’ї.

– Як ви думаєте, чи буває зима веселою, дзвінкою, пустотливою? Коли?

– Що приносить зимова пора дітям? Перерахуйте свої улюблені розваги взимку. Давайте влаштуємо гру “Зимові утіхи” (катання на санках, лижах, ковзанах; ліплення сніговиків, будівництво снігового містечка тощо).

Погляд п'ятий.

Наші менші брати взимку

– Придивіться до тварин і птахів узимку. Чи змінився їхній вигляд? Які звірі та птахи взимку “найошатніші”? Чиї шубки та пір’ячко яскраво миготять на фоні білого снігу?

(Можливі відповіді: птахи – дятел, снігур, синиця, шишкар, омелюх, чечітка, щиголь; звірі – лисиця, куніця, білка тощо).

Загадки на допомогу:

Всяк в блакитнім піджачку,
В рожевій сорочці
В нас зимою по садку
Гуляють як гості.

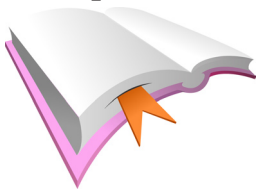
(Снігурі)

В лісі модниця гуляє-
На всі боки поглядає.
На ній шубка дорога
Вся горить, мов золота.
Хвіст пухнастий і м’який-
Шо за звір такий?

(Лисиця)

– Подивіться на птахів і скажіть, якими кольорами прикрашають вони зимовий ліс?

Вірш на допомогу:

Кольорові пташки

Червоні снігурі
стрибають по дворі,

Володимир Лучук

В задумі чорний крук
присів на білий сук.

Синиці голубі
співають на вербі.
На зиму омелюх
пошив рудий кожух.

А горобець-дивак
Вдягнув зелений фрак...
Зелений – то й дарма!
бо сірих фарб нема.

– А зараз влаштуємо конкурс на кращий пташиний словесний портрет. Умова: якомога точніше і образніше описати зовнішній вигляд пташки, яку вважаєте найяскравішою у зимовому лісі.

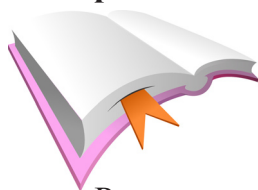
(Можливі варіанти “портретів”:

*синиця – жовто-синє платтячко та чорна шапочка;
снігур – малинова сорочка та чорний капелюшок;
дятел – строкатий піджачок та червона шапочка;
циголь – червона маска та козушок із жовтими
рукавами;
омелюх – бежевий костюмчик із строкатим жов-
то-чорним оздобленням, на голові – модний чубчик
та ін.).*

– Помилуйтеся яскравим пір’ячком жаркогрудих снігурів серед білого лісу (парку). Що нагадує вам ця картина?

Вірш на допомогу:

Розстелила знов зима
Скатертину білу.
Прилетіли снігурі,
На ялину сіли.

Снігурі

Петро Мостовий

Випинають напоказ
Малинові груди,
І виспівують, дзвенять:
– Дю-ді, дю-ді, дю-ді.

Червоніють на гілках,
Ваблять кожне око.
Замість яблук не зірви
Ти їх ненароком!

– А тепер постежте за нашими добрими “сусідами” – горобчиками. Ці пташки хоч і не мають яскравого пір’ячка, але ж по-своєму гарні і привабливі. Чим вони вам подобаються?

(Можливі відповіді: рухливі, верткі, жваві, кумедні, лагідні, моторні, меткі та ін.).

– Чи легко пережити цим досить витривалим пташкам зиму? Давайте придумаємо оповідання “Сміливий горобець”.

Художня версія на допомогу:

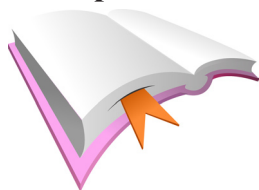
Зимові горобці

Ріка заснула в берегах.
Село сопається димками.
Як чорні черги у снігах,
стоять похнюплені паркани.
А на малому деревці
З такою гілкою рогатою
лузають зиму горобці
і літо-літечко пригадують...

Ліна Костенко

– Зима в лісі ще суворіша, ніж у місті. Та життя там не завмирає. Що ви знаєте про турботи лісових тварин взимку?

Вірш на допомогу:

Біга зайчик-скакунець

Біга зайчик-скакунець,
В затишок тікає.
А зима на помелі
Зайця доганяє.

Олександр Олесь

А от білка із дупла
Хвостик виставляє.
А зима в дупло мерщій
Снігу напихає.

Зайчик бачить, що біда –
Під дубом сховався.
А зима тут снігу – кидь!
Там малий й зостався.

А як вгледіла вона
Горобців на гілці,
Плиг туди – і горобці
В сніговій тарілці.

А уранці, щоб спочить,
На сосну злетіла,
І в ту ж саму мить сосна
Снігом забіліла...

– Погляньте на сніг. Він весь розмальований якимись рисочками, цяточками. Це “пишуть” на снігу своїми лапками та хвостиками звірі і птахи. Спробуйте визначити хитрі “петлі”, “двійки”, “скидки”,

– Давайте влаштуємо конкурс на кращого читця “Книги слідів”. Умова: якнайшвидше і найточніше визначити належність слідів тваринам чи птахам.

– Уважно придивіться і прислухайтеся до зими. Застигла земля, зупинилась річка, завмерли дерева. Холодна красуня зачарувала весь світ, приспала його до весни. Казковий сон природи! Та є у нього й інша сторона. Зима не тільки красива, але й холодна і голодна пора року. І про це нагадують нам голоси змерзлих пташок. Як ви вважаєте, що ми можемо зробити корисного у скрутний для них час?

– То ж давайте реально допоможемо нашим маленьким друзям. Організуймо трудовий десант “Зимові їдальні” – виготуймо і влаштуймо годівнички для птахів, тварин.

– Підготуймось до зустрічі Нового року. Давайте відсвяткуємо його біля живої ялинки. Не варто рубати красуню задля декількох ве-

селих днів. Краще знайдемо ялинку у парку чи на подвір'ї і прийдемо до неї в гості. Можливо, прикрасимо її своїми дарунками. Обов'язково вклонімося її красі!

ЗНАЙДІТЬ ПРИРОДУ В ДЗЕРКАЛІ МИСТЕЦТВА

(читаймо, малюймо, співаймо)

Подаруйте дітям поезію природи

Пісня сонячного струму (*Степан Жупанин "Промені"*)

Який настрій викликає в тебе сонячне світло? Звичайно, радісний, бадьорий, урочистий. І ось ця світла радість надихає людину на творчий пошук. Адже так хочеться висловити своє захоплення і увічнити красу! А чи важко передати словами, звуками або ж фарбами сліпуче золото сонячного світла? Звичайно, важко. Воно таке химерне, невловиме! Та все ж таки митці часто звертаються до цієї теми. Поети, художники, композитори закохано оспівують у своїх творах золоте сяйво сонця і передають ту любов нам – читачам, слухачам, глядачам.

Давай спробуємо почути музику сонячного світла. Якою, на твою думку, вона буває: тихою чи голосною? Від чого це залежить? Мабуть, вранішнє сонечко співає неголосно. Його промінчики тихенько голублять, пестливо гладять, ніжно лоскочуть нас. Та ось сонячна музика набирає силу, звучить все голосніше, урочистіше. Полуденне сонце голосно співає свою пісню. Воно вже пригріває, припікає, деколи нещадно палить. Як же передати словами ту складну симфонію сонячного світла? Якими поетичними рядками можна відтворити осяйну гру сонця? Ті слова народжуються від любові до навколишнього світу, від чуйної уваги до краси природи. Ось послухайте, як оспівує музику сонця поет:

Степан Жупанин

Промені

Сад загронений
В теплих променях,
Поле росяне

Заколосяне.
Світять промені,
Гріють промені,
Грають промені
На добро мені,
На добро усім
Землякам моїм.

Який музикальний вірш! Він звучить як одна безперервна мелодія. Слова ллються, як потічки сонячного світла, набігаючи одне на одне. Знайдіть найкращі, на ваш погляд, рими. Зважте, як вдало римуються рядки:

Поле росяне,
Заколосяне .

А якими словами поет безпосередньо передає музику сонячного світла? Чи зможеш ти їх знайти у вірші? Безумовно, це влучна гра слів “світять-гріють-грають”. Дійсно, сонячні промені ніби виграють на пелюстках, листочках, стебельцях. Чи зможеш ти знайти схожі слова? Як ще можна сказати про грайливу тремтливість сліпучого світла? Скажімо, так: сонячне проміння дзвенить, бринить... Добери свої характеристики. Чи помітив ти, як змінюється гучність вірша? Яка частина звучить спокійніше, повільніше? Де вірш набирає пружної сили? Зауваж, як поступово прискорюється ритм словесної мелодії. Вона звучить, постійно набираючи силу, як говорять у музиці, на крещендо. Саме так наростає потік світла, що йде від сонця, заливаючи золотом все навкруги. Отже, поезія своїми засобами може яскраво відтворювати чарівність сонячного струму і захоплене сприйняття його людьми.

Синочки-колосочки

(Дмитро Павличко “Пісня про пшеницю”)

Чи є в світі щось щедріше від землі? Мабуть, немає. Вона споконвічно годує людей, обдаровуючи їх ситним хлібом, смачними плодами. Буяють сади, колосяться багаті ниви. Все це – дари землі, без

яких людське існування було б кволим і немічним. Чи уявляєш ти хоча б день свого життя без хліба? Авжеж, ні. Хліб є окрасою столу, основою добробуту, найбільшим багатством народу. Навіть маленький шматочок духмяного короваю сповнює наше тіло живодайною силою, додає радості, бадьорості, творчої енергії. І все це дякуючи хлібородній землі.

Згадай неосяжні лани золотого збіжжя. Спробуй описати словами цю картину. Уяви, як стрімко линуть до сонця тужаві колоски. Земля ніжно тримає їх у своїх обіймах, обігріває материнським теплом, палко радіючи здоров'ю і міцності своїх діток. Мабуть, нема для неї більшого щастя, ніж гарний урожай. І люди низько кланяються рідній матінці-землі за її ласку, уславлюють її щедроту щирим словом. Послухай, як гаряче оспівує поет хліборобну ниву:

Дмитро Павличко

Пісня про пшеницю

Сонце гріє, вітер віє, а вода тече.
Наша мати пшениченька золоту сорочку тче.

А в тій золотій сорочечці, як маля,
Буде красуватися, буде усміхатися вся земля.

Сонце гріє, вітер віє, а вода тече.
Наша мати пшениченька золотий коровай пече.

А золотий коровай на столі засія –
Буде веселитися і благословитися вся земля.

Які почуття випромінює цей вірш? Авжеж, слово поета зігріто любов'ю, поважливим ставленням до землі, синівською вдячністю за її безмежну доброту. Знайдіть поетичні рядки, звернені саме до землі. Автор ніби бачить посмішку ниви, відчуває її гарний настрій. Що ж надає краси цьому полю? Чому воно так радіє? Авжеж, золоті колоски пшениці рясно прикрашають груди матері землі. З чим порівнюється у вірші золото хлібної ниви? Поет добирає яскравий і влучний образ золотої сорочки, у яку ніби одягнута родюча земля. Хто ж ця дбайли-

ва ткаля? Це пшениченька. Вслухайтесь, як лагідно говориться у вірші про хлібні колоски. Поет добирає пестливі слова, порівнює землю з малям у золотій сорочечці.

А чи згадується у вірші про сили природи, які допомогли виплекати добрий урожай? Так, поет уславлює вічний зв'язок природних стихій – сонця, вітру, води, без яких земля не змогла б родити гарної пшениці. Вслухайтесь уважно у вірш. Чи відчувається присутність у ньому людини? Звичайно. Хоча вона безпосередньо ніде не згадується у вірші, проте поетичні рядки наскрізь пронизані її шанобливим ставленням до землі-годувальниці. Автор створив образ хліба, який ніби з'єднує землю і людину. А як говорить поет про хліб? Він добирає гарні, яскраві слова, що наче випромінюють світло. Слухаючи поезію, уявляєш, як золотий коровай сяє, наче сонце, посеред столу.

Чому, на вашу думку, поет називає свій вірш піснею? Мабуть, тому, що він не просто розповідає про хлібне поле, а натхненно і урочисто оспівує його. Вслухайтесь у ритм вірша. Він весь час змінюється. Вірш то енергійно пульсує, то уповільнює свою ходу. Зауважте: другий рядок кожного куплету майже удвічі довший, ніж перший. Здається, що хтось ніби розпочав пісню і, захопившись, не може зупинитися.

Які почуття навіює ця поезія? Вслухайтесь у текст, намагаючись відчувати хвилювання автора, і спробуйте здогадатися про його причину. Гордість і вдячність переповнює серце поета. Чим пишається автор, на вашу думку? До кого звернена його вдячність? Звичайно, до землі: щедрої, доброї, родючої, що під працелюбними людськими руками народжує своє найпрекрасніше дитя – хліб. Поет уславлює її красу і материнську силу.

Найсолодша у світі вода

(Микола Вінграновський "Наша річка")

На землі багато річок . У кожної своє ім'я, своя вдача. Течуть вони повз села і міста, гордо несучи свої води у далечінь. У всякої річки своя дорога і було б безумством намагатися повернути її назад. Ця безглузда думка може подобатись лише жорстокій і свавільній людині, яка б хотіла все у природі підкорити своїм примхам. Але земля і вода живуть за власними законами, з якими люди зобов'язані ра-

хуватися. І велика річка, і маленька річечка неначе промовляють до людини: “Люби нас такими, якими ми є, і не твори над нами зло”.

А яка річка, на твою думку, гідна більшої любові – велика чи маленька? Навіть найменша річечка, яка щедро віддає нам свою воду, варта нашої уваги і ніжної прихильності. Якщо у людини серце відкрите для добра і краси, то воно відгукнеться на будь-який прояв своєрідності у природі. Прикладом синівської відданості рідній природі може бути поезія *Миколи Вінграновського “Наша річка:*

Сама собою річка ця тече
Маленька річечка, вузенька, як долоня.
Ця річечка Дніпра тихенька синя доня,
Маленька донечка без імені іще.

Вона тече в городі в нас під кленом,
І наша хата пахне їй борщем.
Цвіте над нею небо здоровенно
Солодкими хмарами з дощем.

Ця річечка тече для клена і для мене,
Її й тоді я бачу, коли сплю.
Я річечку оцю в городі в нас під кленом
Як тата й маму і як мед люблю.

Спробуй “побачити” цей вірш – уяви себе художником, який бажає намалювати яскраві ілюстрації до цієї поезії. Що саме ви б зобразили на своїх малюнках? Звичайно, річечку серед квітучих трав, що в’ється неподалік від селянської хати; розлогий клен біля самої води; високе небо, всіяне обважнілими хмарами... А чи будуть на ваших малюнках люди? Авжеж, у вірші добре відчувається присутність людини, її небайдужий погляд на оточуючий світ. Від чийого імені йдеться в поезії про річку? Мабуть, слухаючи вірш, ви уявили маленьку дитину – хлопчика чи дівчинку – яка захоплено розповідає про красу рідної природи. Поет вкладає в її вуста такі щирі слова, які відгукуються у будь-якому серці.

Складемо словесний “портрет” річки, про яку йдеться у цьому вірші. Вона змальована напрочуд яскраво – поет добирає для цього

найніжніші характеристики. Він голубливо називає її річечкою, підкреслюючи невеличкі розміри і скромність її вдачі. Маленька, тихенька, вузенька, як долоня, річечка навряд чи може зрівнятися силою з повноводною бурхливою рікою. Зате красою і поетичністю вона не поступається будь-якій річці землі.

У чому ж загадка цієї річки-невелички? За що так люблять її люди? Мабуть, за лагідність і щедрість її долі. Ця маленька річечка, що невпинно в'ється біля самих ніг, наче вливається у життя людини і перестає бути для неї чужою і німою. У свідомості людей вона набуває рис живої істоти – рідної і близької. Вслухайтесь у вірш і знайдіть слова, які спонукають нас думати про річечку як про живе створіння. Авжеж, поет неодноразово називає її донею, донечкою. В нашій уяві постає образ новонародженого дитяти – ще слабкого і беззахисного, але дуже ніжного і привабливого. Річечка начебто тягнеться до людської хати, прислухається до її запахів, придивляється до її господарів. Вона народилася для того, щоб напувати їх водою, зрошувати спраглу землю, милувати око і серце своєю невибагливою красою.

Зверніть увагу на те, як майстерно змальовано у вірші картину української природи. Поет допомагає нам не тільки “побачити” поезію, але й відчутти її на слух, на смак, на запах. Ніби чарівним пензликом розквітчані рядки вірша – які кольори згадує автор? Річечка змальована синіми фарбами. А ось про небо того не скажеш – у вірші воно “цвіте”. Як ви розумієте цей образ? Мабуть, дощові хмари “розфарбували” небо розмаїтими відтінками – від темно-синього до фіолетово-лілового та зеленкуватого. А чи можна назвати цей вірш гучним, галасливим, стрімким? Ні, навпаки поезія утворює стан спокою, рівноваги, плавного руху. Маленька річечка тече поволі і тихенько – тому й рядки у вірші довгі, неквапливі, а ритм спокійний.

А чим “пахне” у цьому гарному віршику? Поет влучно додає до картини природи запах борщу – і все у поезії стає таким правдивим, таким знайомим, начебто йдеться про нашу власну хату. А чи можна визначити цей вірш, так би мовити, на смак? Мабуть, він “солодкий”. Поет згадує солодкі хмарини з дощем, порівнює річкову воду з медом. Що хоче цим підкреслити автор? Звісно, солодкою можна назвати лише кришталево чисту воду – саме таку і оспівано у цьому вірші.

Задумайтесь над тим, чому поет називає свій вірш “Наша річка”, а не “Моя річка”? Адже маленький оповідач, від імені якого йде розповідь, змальовує річечку, яка протікає в його власному городі, біля його хати. Для кого ж вона тече? Знайдіть слова дитини, якими та ніби відповідає на це питання. Виходить, річка тече “для клена і для мене”. Справді, в природі нема свого й чужого – є наше, людське. Річка напуває і людину, і тварину, і дерево – про це ніколи не можна забувати, схиляючись над її водою.

Отже, вірш яскраво оспівує красу річок нашої Батьківщини. А чи зрозуміли ви, у чому ж краса зовсім маленької річечки? Адже її не можна порівняти з Дніпром, Дністром чи Бугом? Мабуть, це порівняння й непотрібне зовсім. Найменша річка на нашій землі красива тим, що вже існує, живе і несе життя іншим. Згадайте схвильовану мову маленького оповідача – чому звичайна річечка викликає у нього такі гарячі почуття? Мабуть тому, що річка ця для дитини стала рідною, як тато й мама, як батьківська домівка, як той край, у якому зростаєш. І нехай у житті зустрінуться неозорі моря і океани, величезні ріки і озера, але ця маленька річечка коло хати буде найдорожчою на землі, а вода з неї стане найсолодшим напоєм у світі. І де б ми не жили, вона завжди буде кликати нас до себе, чекаючи любові, захисту і допомоги. Маленька річечка сподівається на наше велике серце.

Плач вітру

(Олександр Олесь “Вітер хворий віє стиха”)

Чи доводилось вам чути голос вітру? Авжеж, люди частенько прислухаються до його звуків, дивуючись їхній силі та виразності. Навіть у мові нашій існує багато влучних характеристик, які яскраво відтворюють своєрідну “симфонію” вітру. Іноді він здається нам могутнім велетнем, що владною рукою пригинає ліс, гонить морські хвилі, крутить вітряки. Його голос звучить у кронах дерев, у безмежних степах, у димарях будинків – і тоді кажуть, що вітер шумить, свистить, гуде, реве, навіть сопе. Але буває, що пісня вітру нагадує тужливий голос пораненого звіра – і люди, почувши той жалібний звук, добирають зовсім інші слова для його характеристики. Спробуйте згадати ці слова. Мабуть, ви не раз чули такі вирази: вітер плаче, ридає, стогне, скиглить, виє, голосить... Скільки жалю і співчуття

у цих словах! Люди ніби переймаються тим болем і сумом, що виліває природа у часи неспокою і негоди. У видатного українського поета *Олександра Олеся в поемі “Щороку”* є такі рядочки:

Вітер хворий віє стиха.
Ледве ходє, ледве диха,
Та щось думає неначе
І без голосу заплаче.

То в гаю зламає гілку,
Станє, виструже сопілку
І на дудці тихо грає,
І проходим серце крає...

Як тонко і проникливо описано вітер у цій поезії! Поет прислухається до кожного його подуву, до найменшого звуку, народженого ним. Вітер уявляється нам живою істотою – він ходить, дихає, думає, струже дерево... Спробуйте намалювати словами “портрет” цього вітру, описати його характер, настрій. Певно, у вашій уяві постав образ кволого, немічного дідуся. Але то не спокій і тиша, вітер – то, насамперед, рух і звук. Автор створює чудовий образ вітру, який грає на сопілці. Чому поет обирає саме цей інструмент для передачі характеру звуків вітру? Можливо, тоненький спів сопілочки нагадує негучний свист вітру в кронах дерев. Чому ж той мелодійний звук “проходим серце крає”? Мабуть, тому, що яскраво втілює настрій природи. Спробуйте його визначити кількома словами. Справді, віршик ніби випромінює глибокий сум, журбу, тугу. А чи зрозуміла людям та печаль? Які думки навіює вам такий стан природи? Звичайно, люди не байдужі до голосу вітру. Тужливий його стогін стискає серце жалем. Вітер плаче – і душа людини озивається на той журливий звук.

Вслухайтесь уважно в поезію – чи відбувається у словах подих вітру? Так, віршик ніби переповнений повітрям – кожне слово густо перенизане голосними звуками, кожний рядочок закінчується співучим протягом відкритого складу, ніби утворюючи простір для нового подиху. А які саме звуки вітру уявляються вам? Можливо, тихенький шум трави та листочків, поодинокий звук тріснутої гілочки. І оце легеньке коливання повітря добре чути у перших рядках поезії – автор навмисне використовує негучні, начебто приглушені слова: хворий, стиха, ходє, диха. Який приголосний звук весь час зустрічається тут? Авжеж, звук “х”. Спробуйте наповнити легені повітрям і трошки потягти той звук – справжнісінький подув вітру! Ось так за допомогою певної звукової інструментовки поет передає тихеньке коливання, хи-

тання, дихання у природі. Вітер сумно зітхає – і те зітхання виразно чути у кожному рядочку поезії.

Прислухайтесь: цей віршик звучить, наче жалібна пісня. Якби ви були композиторами, то яку б музику створили до цих слів? Мелодія була б сумною і ніжною, ритм – плавним, темп – повільним, у супроводі обов'язково звучав би тоненький спів дудочки. Ту пісню можна було б назвати “Плач вітру”, і нагадувала б вона людям про природу, допомагаючи зрозуміти її “голос”, відчути найтонші грані її життя.

Не ображай дерево (Дмитро Павличко “Яблуко”)

Шумлять дерева нашого краю, даруючи людям прохолоду, свіжість, красу і затишок. Щедро віддають вони нам свої плоди, нічого за це не вимагаючи, хіба що любові. Та не завжди люди платять за ту щедрість вдячністю. Хижа рука зневажливо хапає гілку, намагаючись обшморгати якнайбільше. І ось тріщать гілочки, розлітається, наче пір'ячко, листя, стогне від болю та образи дерево. У кривдника одна мета – побільше урвати, не переймаючись наслідками. І стоять опісля обдерті, замордовані вишеньки. Сумно схиляють обламані віти щедрі яблуні. Чи бачили ви такі знівечені дерева? Що ви відчували в ту мить?

Завдати болю природі – нехитра справа. Чи не траплялися, бува, і з вами такі прикрі випадки, коли ви завдавали шкоди природі? Може, і не зі зла, і не умисно. Як той хлопчик з вірша *Дмитра Павличка*.

Дмитро Павличко

Яблуко

На галузці яблуко висіло;
Каменем я кинув – перебив
Гілочку, аж серце заболіло.
І навіщо я таке зробив?
Не подумав. Лютий недотепа.
За добро я розплатився злом.
І стоїть коло дороги щепи,
Наче птах з підстреленим крилом.
Яблунько моя зеленокрила,

Може, ти й заплакала тихцем.
Ти для мене яблуко вродила,
Я ж у тебе кинув камінцем!
Засихає перебита галузь
І в душі горить, немов батіг
Совісті, а яблуко зосталось –
Мій важкий, хоч недостиглий гріх.

Чи можна назвати цього хлопця злим, жорстоким, байдужим? Ні. Він гостро переживає чужий біль. Відчуття власної провини мучить його серце, але не повернеш назад каменя, що перебив родючу гілку. Чому, на вашу думку, сталося це жорстоке безглуздя? Авжеж, від бездумності. Хлопчик забув про все і про всіх – він думав лише про власну потребу. І ось – яблуко в руці. Але чому ж немає радості від того? Всихає перебита гілка. Хлопчина картає себе за такий вчинок – знайдіть ті слова у вірші. Він не може простити собі чорну невдячність щодо дерева, яке вродило для нього яблуко. Хлопчик, хоч і пізно, але зрозумів, що за добро не можна платити злом. Вслухайтесь у вірш – він звучить, як сповідь. Які почуття закарбовані у тих словах? Разом із героєм вірша ми переживаємо щирий жаль, сором, каяття.

Завважте, як майстерно відтворює автор відчай хлопчини, ведучи розповідь від першої особи. Квапливі уривчасті думки у збудженому ритмі набігають одна на одну. Поет вкладає в уста дитини влучні порівняння, які свідчать про те, як глибоко вона усвідомлює свою провину. Спробуйте знайти ці порівняння. Як гарно сказано: в душі горить, немов батіг совісті! І справді – мабуть, немає гірших мук, ніж муки сумління.

Чи помітили ви, що яблуна у цьому вірші – жива? Вона страждає, плаче, сподівається на людську доброту. Вона щедра і щира, як і вся природа загалом. Кривдити дерево – великий гріх. Поет недаремно змальовує каяття дитини, адже вона припустилася серйозної помилки у стосунках з природою.

Відчуття власної провини не дасть спокою. Ось і це яблуко "обпікає" руки хлопчика, як важкий гріх – "горить совість". Як німий докір, стоятиме в пам'яті понівечена яблуна. І спокутою за це може бути лише обережний дотик лагідної руки, яка не лише хоче взяти, а й готова віддячити природі дбайливою турботою.

Для кого квітнуть квіти
(*Марія Познанська “Ромашка”*)

Щедрою рукою кинула природа під наші ноги барвистий килим – безліч квітів! Для кого вони квітнуть? Важко знайти єдину правильну відповідь. Але так хочеться думати, що квітка квітне для тебе і лише для тебе! Так уявив собі і маленький хлопчик, про якого розповіла в своєму віршику *Марія Познанська*.

Ромашка

На стрункій високій ніжці	Ясним оком жовтуватим
Біля річки, на лужку,	Посміхалася мені.
У косинці-білосніжці	Я хотів її зірвати,
Стрів я квітоньку таку.	А бджола сказала – “Ні!”

Чому хлопчик хотів зірвати квітку? Так, вона йому дуже сподобалася. Відтворимо словами вірша її “портрет”: на стрункій, високій ніжці з ясним жовтуватим оком, у косинці-білосніжці росте лугова квіточка – ромашка. Як гарно змалювала поетеса квітку! Все є у цьому влучному “портреті” – і колір квітки, і особливості її форма та пропорцій. З чим порівнює автор білі пелюстки ромашки? Тут вдало дібрано образ косинки-білосніжки. Справді, стоїть скромна лугова квіточка, ніби пов’язана хустинкою. А чому поетеса згадує про ясне жовтувате око? Бо ромашки вельми нагадують очі, як, зрештою, й усі квіти.

А тепер скажіть: яка вдача в ромашки? Вона лагідна, привітна – усміхається хлопчикові. Але він по-своєму реагує на привітність ромашки і заносить руку, щоб її зірвати. Чи не хочеться вам спинити хлопчика в цей момент? Вона ж бо потребує допомоги. На її захист стає навіть комаха. Невтомна трудівниця бджілка здружилася з ромашкою, щодня прилітаючи до неї за пилком. Рішучим “ні!” бджола зупиняє руку хлопчика.

Таку коротеньку історію розповіла нам поетеса. Мало хто байдуже пройде повз гарну квіточку. Одна людина зупиниться, замилується, може пригадає щось... і обійде рослинку. А інша висмикне її із землі та викине зів’ялу геть. Чи доводилося вам бачити таке? Що відчували ви тієї миті? Мабуть, гострий жаль до бездумно знищеної краси. Але що ж є причиною такої жорстокості? Може, невміння думати

і співчувати, але швидше – почуття володаря природи, яке дозволяє “привласнювати” її красу. Ось і владарює така рука, самовільно вирішуючи – жити квітці чи ні. А квітці конче потрібно жити і радувати красою навколишній світ. І варто пам’ятати, що зустріч з квітами – це розмаїття вражень, а не обережок понівечених рослин.

Отже, квіти чекають на нас. Вони дарують нам красу, а ми подаруємо їм наше захоплення. Подивіться в ясні очі квітів і покажіть їм свої – добрі, чесні, великодушні.

Ми за них у відповіді

(Уляна Кравченко “Поспіши, дитино мила”)

Чи любите ви тварин? Чи теплішає ваше серце, коли вони горнуть-ся до вас, чекаючи ласки і турботи? І ваші добрі руки теж тягнуться до живої істоти, щоб нагодувати, обігріти, приголубити. Це нормально, коли живий дбає про живого. Ненормальною є байдужість – рідна сестра жорстокості. Серце, не здатне співчувати, поступово “дерев’яніє” і “засинає” для добра, а розбудити його буває дуже нелегко. Про це вірш поетеси *Уляни Кравченко*:

Поспіши, дитино мила,
Глянь на світ навкруг:
Все зима снігом покрила –
І поля, і луг.
Ні зігрітись у промінню,
Ні знайти зерна,
Ось лежить там на камінню
Пташка нежива.

А тут друга прилетіла,
Жалібно квилить:
Поможи, дитино мила,
Сю зиму прожить.
Обережно, о дитятко,
Стіл щодня змети –
І кришини перед хатку
Пташці принеси.

Які почуття викликає у вас схвильоване слово поетеси? Що, на вашу думку, надає віршеві особливо виразного звучання? Вражає смерть пташки. Знайдіть слова, якими змальовано її тяжку і, зрештою, безрезультатну, боротьбу за виживання. Холодно, голодно, самотньо пташці взимку. Пронизливо влучними словами відтворює поетеса сумну картину – і нам стає невимовно тоскно від гострого відчуття власної провини. Чому? Адже ми не кривдили пташки? Але ж і не допомогли їй. Жива істота гине від холоду і голоду тоді, коли

нам тепло і затишно у своїх хатах, коли ми – ситі і веселі не думаємо ні про кого, крім себе.

Вслухайтеся у вірш – він звернений до дітей. Автор нікого не звинувачує і нікому не докоряє. Поезія “жалібно квилить” – просить допомоги і порятунку зголоднілим і змерзлим істотам. Вірш ніби нагадує: природа не вимагає від людей визначних подвигів – їй досить нашої щирої уваги і чуйності. Інколи досить крихти хліба, щоб врятувати тваринку і не дати обірватися нитці життя у килимі, що його старанно тче мати-природа.

Ось так поезія нагадує нам про наш людський обов’язок перед навколишнім. На цій планеті ми всі залежимо один від одного, всі зобов’язані одне одному. Пам’ятаєш мудру пораду Лиса із казки Екзюпері “Маленький принц”? Так, ми у відповіді за тих, кого приручили. Живий відповідає за живого – і ця відповідальність має стати законом нашого сумління. Якщо наша совість не спить, ми маємо повсякчас питати у себе: а що я можу зробити для своїх менших братів?

В гості до пейзажного живопису

Ой ти дубе, дубе

(Олексій Шовкуненко “Дуби”)

Росте в наших лісах дерево, сила і міць якого споконвічне дивує людей. Твердо і непохитно стоїть воно на рідній землі, гордо і незалежно розкидає над нею свою крону. Чи здогадалися, про яке дерево йдеться? Звичайно, про дуб. Зелений красень, патріарх лісу, він нагадує кремезного козака часів Запорізької Січі. Недаремно так і називають це дерево у народі: дуб-велетень, дуб-богатир.

Здається, він вбирає в себе силу матері-землі, щоб потім століттями приваблювати людей своєю могутністю і красою. За народними переказами, під дубом завжди спинявся спочивати стомлений козак Мамай, і після короткого перепочинку сила його чудодійно прибувала.

Погляньте на картину українського художника Олексія Шовкуненка “Дуби” – чи не це місце, часом, облюбував колись козак Мамай? Оце дуб так дуб! Дужий, могутній стовбур піднімається з трави, як скеля. Це дерево не обхопити знизу і трьом чоловікам. Але простежте очима за тим, як, здіймаючись угору, стовбур раптом роздвоюється. Здається, два дуби обнялися, побраталися, подвоїли свою силу і ростуть тепер, з’єднавшись, усім на заздрість, їхні корені міцно переплелися, а стовбури зрослися до купи. Певно, ніщо і ніколи не порушить цю вірну дружбу.

Пильний погляд художника помічає найменші дрібнички у звичайній палітрі теплого сонячного дня. Автор ретельно відтворює кору дерева – цупку, жорстку, зморшкувату, на якій весело виграють сонячні промені. Спробуйте визначити кольори, яких набуває дубова кора в

ясному потоці світла: теплий коричневий колір має безліч відтінків – від рудувато-жовтих до рожево-фіолетових, зелень трави також ніби розчинилася у сонці. Замість звичних соковито-смагдових тонів бачимо мішанину золотавих, білястих, оливкових, бузкових тіней – ніби суцільний хаос барв і сонячних полисків. Та все це надає картині надзвичайної чарівності. Здається, що ворухнуться віти і трави, тремтить нагріте повітря, з дубового гаю віє прохолодою. Сонце ласкаво огорнуло стовбури дерев потоком світла – і дуби вдячно тягнуться назустріч теплу. Прислухайтесь: про що шепочуться дубові листочки? Начебто чути: як добре жити і зеленіти! Картина сповнена радості буття, і це добре підкреслює сонячний живопис Олексія Шовкуненка.

А чому, на ваш погляд, автор зображає лише стовбури дубів, а не їхні розкішні крони? Та й неба на картині не видно. Очі художника зосередилися на підніжжі дуба. Він відверто милується незламною міццю братів-дубів, що твердо стоять на своїй землі, ніби впевнюючи людей: сила у єдності!

Чи бувають дерева самотні?

(Іван Труш “Одинока сосна”)

Чи зустрічали ви коли-небудь дерево, що стоїть самотньо серед шляху? Десь там шумить густий ліс, перегукуються дуби-брати, перешіптуються сестрички берізки. А самотнє дерево стоїть собі серед рівнини, ніби задивившись у небо...

Таке одиноке дерево зобразив на своїй картині відомий український художник Іван Труш, який не раз звертався у своїй творчості до цієї теми.

Придивіться до сосни-одиначки, що стоїть серед простої рівнини. Яка вона гарна, велична на прозоро-блакитному тлі неба!

Спробуйте скласти словесний “портрет” цього чудового дерева. Насамперед, впадає в око стрункість сосни. Ні вітри, ні громовиці не покривили її. Міцна, нескорена, вона пишається своєю буйною кроною. Верхівка сосни, здається, впирається в небо. Розкішне гілля майже торкається землі. Звідки тут ця лісова красуня? Може, вітром занесло сім’ячко, яке і зросло серед порослої зіллям і будяками рівнини. Чи хтось посадив це дерево серед голого степу, прирікши на самоту?

Ось стоїть тепер сосна у долині, як вартовий. Навколо пусто. Лише вітер гойдає пожовклу від сонця траву. Десь на обрії здіймаються верхівки інших дерев. Але вони дуже далеко. А хто, на вашу думку, завжди поруч із сосною? Кому вона довірливо нашіптує свої секрети? Мабуть, сонцю, що пестить її верхівку, або ж вітру, що розчісує її зелені віти. А може, хмарам, які наче оповили її крону? Недарма ж сосна так стрімко злітає вгору. Вона ніби відштовхнулася від землі і рветься у небо.

Про що вона мріє? Може, їй хочеться стояти на високій кручі, дивлячись у воду? Чи вона мріє про ліс, де так гарно пахне глицею? Дереву, як і людині, буває сумно і самотньо. Воно так само хоче жити, радіти, цвісти поблизу рідного місця.

Як людина приростає серцем до свого краю, так і дерево хотіло б пустити корені лише в свою землю. Спадають на думку проникливі рядки *Олександра Олеся*, що звучать, як тиха пересторога:

Не беріть із зеленого луку верби
Ні на жовті піски, ні на скелі,
Бо зів’яне вона від жаги і журби
По зеленому лузі в пустелі...
І сосни не несіть на зелені луки,
Бо вона засумує в долині
І засохне в воді від палкої жаги
І нудьги по далекій вершині...

Таємниця Катерини Білокур

Ми дивимося на рідну землю і дивуємося її енергії – скільки буяння і краси! А чи дивиться земля на нас? Хочеться вірити, що так. Чи не для того матір-земля народжує на світ Божий силу-силенну квітів? Вони розплющують свої оченята і ніби пильно вдивляються у

наше життя. Той тихий, проникливий погляд змушує нас хвилюватися, тремтіти від ніжності, плакати від щастя. Звідки та сили у квітів? Наче зіткані з води, повітря і сонячного світла, тендітні творіння природи приховують свою таємницю від людей. Лише найуважнішим і найщирішим звіряються вони.

Обраницею квітів була Катерина Білокур – проста українська селянка. Як до матері, горнулися вони до неї. Все своє життя талановита народна художниця малювала квіти. Дивовижний світ рослин змалку владно притягував її до себе. Найяскравішим дитячим спомином став такий: теплі мамині руки протягують їй, маленькій зарюмсаній дівчинці, синю квіточку – відразу висохли сльози, очі вп'ялися у незбагненне прекрасний витвір природи. Відтоді як прикипіла до квітів маленька Катруся.

Батьки не змогли дати дівчинці освіти. Та найкращим учителем для неї стала рідна природа. Серед розкішних полів та лук Полтавщини добрішало серце, мужніла душа, народжувалися думки майбутньої художниці. Катруся уважно вивчала рослини, невдовзі знала кожну квіточку й травинку; обробляла разом із односельцями землю, співала мелодійних українських пісень, пізніше самостійно навчилася читати, писати, малювати... І ось, наче диво-квітка, зріс непересічний талант Катерини Білокур – з-під пензлика з'явилися справжні “очі землі”. Вони раділи та сумували, посміхались і підбадьорювали – квіти промовляли з картин до людей своєю незвичайною квітковою мовою. Спробуймо і ми її почути та зрозуміти.

Погляньте на картину Катерини Білокур *“Польові квіти”*.

Ви перехопите погляд художниці – здивований, захоплений, бенгежний. Вона пильно вдивляється у розмаїття рослинного світу, милуючись чудодійністю природи. Художниця закохано “купається” у квітках. Пориньмо і ми у це море. Яких тільки квітів тут немає! Спробуймо назвати їх. Ось ромашки з волошками ніжно визирають з квіткової піни у центрі картини. Нижче майорять кульки конюшини. Не проминіть і синіх зірочок Петрових батогів. Наш погляд перебігає від квітки до квітки: чарівні сокирки, розкішний жовтий коров'як, двогубі квіточки шавлії, примхливий зозулинець, привітні братки, веселі грицики, тендітні смолянки, золотавий льонок, в'юнки, козельці, курячі очка... Можна годинами роздивлятися полотню і всього не по-

бачиш. Стільки квіточок – ласкавих і скромних – дивляться на нас з картини. І кожна з них та усі разом начебто дихають і сміються. Тут ніби зібралася вся пишнота землі, виплекана сонцем.

Чи довго малювала художниця свою картину? Так, чимало часу пішло на створення такої краси. Кожну квіточку Катерина Білокур малювала лише з природи. Днями, тижнями,

а то й місяцями блукала рідними полями, відшукуючи серед дивовижного палахкотіння квітів саме той промінчик краси, що відразу збуджував її творчу фантазію. Катерина Білокур уміла побачити мальовничість і незвичайність у звичній, на перший погляд, рослинці. Ця увага до рослин відбивалась, як у дзеркалі, в її картинах.

Що ви можете сказати про точність малюнка Катерини Білокур? Так, він загострено чіткий. Художниця ретельно вимальовувала кожен білинку, кожен прожилку на квітковій пелюстці, гранично наближаючи зображення до природи. Придивіться до польових квітів на її картині – яка майстерність відтворення форм і барв рослинного світу! У картині немає повторів – кожна квітка виграє особливою, лише їй притаманною красою.

Зверніть увагу на розташування квітів на полотні – вони розкидані по всій картині, ніби утворюючи хоровод навколо її центра. Наші очі неминуче зупиняться у цьому місці. Квіти наче розступилися, утворивши невеличке “віконечко», крізь яке з квіткової гущавини виринають золотаві колоски. Чому у самісінькому центрі полотна, ніби на почесному місці, художниця розміщує колоски? Мабуть, вона хоче підкреслити вагомість і значущість хлібного колосу як основи людського життя. Ця деталь у картині – не випадкова. Хлібний колос – володар полів – царює у живому колі квітів, немов об’єднуючи всі рослини у могутньому устремлінні до сонця. Так з маленьких подробиць на картині виростає велика поезія природи.

Завважте, яке глибоке й тонке відчуття кольору випромінює це полотно. Перелічіть барви. Важко? Так, неможливо відтворити словами багатство палітри Катерини Білокур. Ось племениють усі відтінки червоного – від блідо-рожевого до густо-вишневого та бузково-фіолетового. Милують око сполохи жовтого та жовтогарячого кольорів. Вилискує соковита зелень листочків. Але те все підпорядковане одному-єдиному кольору, який превалує на картині. Визначте його самотійно. Квіти ніби гойдаються в синьо-голубому серпанку. М'якими хвилями – від ніжно-блакитного до густого синього – котиться той колір по полотну. Чому художниця заливає картину загадковим синім світлом? Що нагадує вам це таємниче марево? Як найсолодша мрія примарна і тремтлива, як чудовий сон – дивний і фантастичний, занурюється у нашу свідомість ця картина. Часом здається, що ми потрапили у казку – прекрасне царство флори. З картини ніби ллється тиха чарівна музика, у такт якої легенько похитуються квіти...

Які почуття народжує у вас споглядання картини? Якщо душа світлішає й радіє, то це є вірною ознакою того, що художниця змогла розкрити вам свою таємницю. Катерина Білокур осягнула силу квітів. А чи зрозуміли її ви? Та сила – у красі. Серцем сприйняла художниця виразний знак уваги, що посилає земля людям. Природа дарує нам квіти як свідоцтво краси, як найбільший доказ її існування у цьому світі. Не можна любити свою землю, дивлячись на неї байдужими очима. Цю істину стверджує творчість славної українки, все життя якої було осяяне дивовижною жагою краси та полум'яною любов'ю до рідного краю.

Квіти Петриківки

Чи бачили ви розмальовану українську піч? Мабуть, лише на картинках. Сучасна селянська хата переважно мало чим відрізняється від міської квартири. Але колись... Перенесімося подумки в стародавнє українське село. Уявіть, що біля крилатих зелених дерев притулилися чепурненькі глиняні хатки. Вони наче притягують око своєю чистотою, адже ретельно побілені. Навколо хат – розмаїття квітів. І не тільки навколо, а й на самих хатах.

Квіти справді живуть і на стінах – не справжні, а намальовані. Зайшовши до хати, зупиняєшся у захваті. Квіти скрізь на печі, на ко-

міні, на причілку. Наче віночком, обвили вони вікна і двері, застигли замість килима біля ліжка. Хто ж створив цю красу? Звичайно, господиня, її дбайливі руки вміють, не тільки вишивати рушники, вирізати витинанки, а й можуть, розписати стіни та піч. Попід стелю господарка пустила “бігунчик” – стебло, хитромудре заплетене квітами та листочками. Серед стіни намалювала “вазон”, “букет” або ж “гілочку” – так називали колись ті малюнки. І стало в хаті гарно, як на свято! І душа ніжно озивається на ту красу.

Погляньте на зразок такого розпису – його називають *петриківським*. Він народився від мистецтва мальованої хати. Петриківку, що на Дніпропетровщині, знають і на нашій землі, і за її межами. Це – мальовниче село, засноване колись волелюбними запорозькими козаками, подарувало Україні чудових народних майстрів. Завдяки їхньому таланту хатній розпис не зник у швидкоплинному потоці століть, а відродився в нових, цікавих формах. Петриківські квіти сьогодні “квітнуть” і на предметах домашнього вжитку, і на окремих картинах – панно. Мистецький хист петриківчан увічнив красу українського розпису, перенісши його зі стін на дерево, полотно, картон. Життєдайне джерело народної творчості щедро напуває сучасних майстрів, які любовно зберігають традиції Петриківки в своїх роботах. У золотий фонд таланту та майстерності увійшли імена Тетяни Пати, Марфи Тимченко, Федора Панка, сестер Павленко, Пелагеї Глущенко та ін.

Подобається вам петриківський розпис? Так, він напрочуд ніжний, ошатний, осяйний. Які почуття випромінюють роботи петриківських майстрів? Ви відчуваєте безпосереднє, щире захоплення красою навколишнього світу, що ніби струменить з того розпису.

Невгамовна, нічим не затьмарена радість сповнює роботи народних майстрів, які силою власного таланту карбують ті почуття у малюнку. Якими барвами передають петриківчани життєрадісний, святковий настрій? Майстри не випадково обирають звучні, чисті, соковиті кольори. Придивіться уважно до барвистої петриківської палітри. Яке враження вона справляє – холоду чи тепла? Так, колірна гама петриківського розпису, як правило, зігріває око. Тут переважають червоні, жовті, жовтогарячі, жовто-зелені, вохристі тони. Урочисто виграють петриківські барви – бентежні, теплі, як промінь. Трапляється і синій колір – стриманий, лагідний, замріяний, але він рідко підкоряє решту кольорів. На чорному, білому, зеленому тлі буйно розквітають фантастичні квіти, полум'яніють ягоди калини, хизуються яскравим пір'ям загадкові птахи.

Чи впізнаєте квіти, зображені на малюнку? І так, і ні. Їхні форми та кольори дещо спрощені. Майстер навмисне хоче підкреслити щось найвиразніше, найістотніше у кожній квітці. У петриківському розписі часто зустрічаються повновиді рожі та півонії, статечні жоржини, гордовиті гвоздики, кошлаті айстри, граційний горошок, навіть подорожній будяк, квітка якого нагадує цибульку.

Якщо ж уважно придивитися до петриківських птахів, що вместилися серед квітів і калини, то можна впізнати величну паву чи легковажну зозулю. Всьому є місце у цьому віртуозному розписі – і квітці, і ягідці, і пташці. Кожна квітка царює серед інших. Одна біля одної, вони укладені на малюнку в певному ритмі. Жодний листочок не затуляє сусідній. І скільки не дивитимешся на цей розпис, нічого зайвого не побачиш. У всьому проступає делікатність, почуття міри, шанобливе ставлення петриківчан до природи.

А тепер пильно роздивіться лінії і форми, за допомогою яких народні майстри відтворюють рослинний світ. Охарактеризуйте петриківський малюнок. Так, він вражає своєю вишуканістю. Безліч вигадливих ліній, ажурне плетиво пушинок, завитків, гребінчиків, крапок – і все це тонко, гранично чітко виписано. М'яко звиваються пружні, тужаві стебла. Примхливо надимаються об'ємні пелюстки і листочки – цяточки та гачечки немов тремтять на їхній поверхні. Ніби чути як проростають трави і квіти – “живе дихання” природи.

Чим же можна так тонко і точно вималювати квіти, ягідки, листочки? Так, пензликом. Колись народні майстри самі виготовляли

їх з ніжної котячої шерсті або курячого пір'ячка. Інколи малювали трісочкою. Разючої природності у зображенні ягід домагалися навіть пучками пальців. Сьогодні петриківчани працюють здебільшого звичайними акварельними пензликами, але їхня майстерність від цього не втрачає. Невгамовний пошук ними краси і виразності у рідній природі – запорука створення нових і нових шедеврів українського розпису.

Так і живе славне українське село Петриківка. Вправними руками своїх дочок і синів стверджує воно просту і радісну красу світу. Петриківський розпис могутньо уславлює життєдайну силу природи, її невичерпну фантазію і щедрість. Вдивіться в малюнок: майже завжди поруч з розкритою квіткою мерехтить ніжний пуп'янок. Що хоче сказати цим майстер? Мабуть, це символізує неперервність розвитку життя і водночас нагадує про його тендітність і вразливість. Квіти Петриківки ніби звертаються до нас мовою наших предків, які вміли любити і цінувати красу материнської землі.

Скільки того цвіту
при долині.
Кожна квітка –
пісня України.

Скільки того цвіту
край городу
кожна квітка –
Материнська врода.

Буду квіти
щедро висівати.
Буду пісню матері
співати.

(М. Сингаївський)

Дивовижні звірі Марії Приймаченко

Хотілося б вам приручити звіра? То справа дуже нелегка. Адже тварина існує серед природи за своїми власними законами і не терпить грубого втручання в своє життя. Але є у світі закон, за яким будь-яку істоту можна привернути до себе. Згадайте мудрі слова Лиса, звернені до Маленького принца: “Ти для мене поки що тільки маленький хлопчик, такий же, як сто тисяч інших хлопчиків. І ти мені не потрібен. І я тобі не потрібен. Я для тебе тільки лис, такий же, як сто тисяч інших лисів. Але якщо ти мене приручиш, ми станемо потрібні один

одному. Ти будеш для мене єдиний у цілому світі. І я буду для тебе єдиний у цілому світі”.

Комусь, може, здається, що він дуже любить тварин. Але чи розуміє він, що справжня любов – не хвилинна розвага. Це – довготривалий труд душі. Любити живу істоту – означає поважати її право на життя, “бачити серцем” її неповторну своєрідність серед чудового розмаїття природи. Саме таким серцем – чуйним, добрим, проникливим, зірким – наділена народна українська художниця Марія Приймаченко. Змалечку придивлялася вона до рідної поліської природи – і світ відкривався їй, як фантастична казка. А героями тієї казки були дивовижні птахи і звірі. Очі дівчинки жадібно вбирали найменші дрібнички – колір пташиного пір’ячка, виразний обрис тіла тварини, граційність польоту комашки. Все це вражало своєю яскравістю, довершеністю, доцільністю і надовго западало у пам’ять. Птахи і звірі назавжди полонили її серце і вже ніколи не відпускали від себе. Відтоді Маруся старалася наблизитися до дивовижного світу тварин, проїнятися його красою, краще зрозуміти закони його існування. Вона по-своєму намагалася “приручити” той дивосвіт. Коли дівчинка вишивала, – а робила вона це напрочуд майстерно, – то з під її голочки наче злітали барвисті птахи. Коли ж вона випікала медяники, то з печі наче вистрибували фантастичні звірі із смачного тіста – на все село славилися ті дивовижні ласощі. Справжнім святом для дівчинки став батьків подарунок – альбом і фарби. Маруся вчилася малювати...

Сьогодні весь світ милується малюнками народної майстрині. Художниця не зрадила свою дитячу любов – з картини дивляться на нас дивовижні тварини. Чи впізнали ви, наприклад, цього звіра? І так, і ні. Якийсь знайомий незнайомиць. Щось в його обрисі нагадує звичайну тварину. І все ж таки це новий, небачений, фантастичний звір... Зелений слон, чорна мавпа, синій лев – які яскраві кольори! На малюнках Марії Приймаченко живуть оранжеві, рожеві, фіолетові тварини. Художниця прикрашає їх дивними візерунками – цятками, крапочками, кружечками, квіточками. І гуляють по її картинах барвисті, ошатні звірі, наче із ситцю. Тварини ніби ворухнуться, дихають, ростуть на очах – вони живуть. Ми зустрічаємося з їх поглядом і дивуємося його виразності. Очі тварин то весело блищать, то лукаво мружаться, то світяться сумом, а то вдарять холодом і жорстокістю. Придивіться

до того, як вдало художниця добирає фарби, щоб підкреслити вдачу тварини: колір переливається у настрої, настрої – у характер.

Які почуття викликають у вас ці дивовижні тварини? Вони подобаються вам чи відлякують? Ні, звірі Марії Приймаченко не страшні, а гарні. Вони такі, як люди – не гірші і не зліші. Художниця ніби стає на захист світу, з яким зрослася й зріднилася. Вона відкриває людям очі на святкову красу всього живого на землі. Дивлячись на картини Марії Приймаченко, ми наче чуємо її голос. І це не дивно, адже вона творить так просто і ясно, як співає пісню чи розповідає казку. Прислухайтесь до її тихих, задумливих слів: “Я малюю лева і знаю – йому добре буде у нас, у колоссі нашої пшениці. Він стане добрим: йому подобатиметься, коли в нього на спині ліниво розтягнеться жаба”. І справді, художниця створює не просто копію лева – такого, як сто тисяч інших левів, – вона малює свого лева – “прирученого” її добрим серцем. Розлітаються по світі малюнки талановитої українки, як іскорки від багаття її любові до життя. Розлітаючись, запалюють наші серця любов’ю та увагою до світу тварин.

Марія Приймаченко. “Український кіт у чоботях”

До нас у гості прийшов справжнісінький приймаченківський звір. “Український кіт у чоботях” – так назвала його художниця. Він наче завітав до нас з якоїсь казки. Можна довго міркувати над тим, адже є сила-силенна казок про котів. Але цей опецькуватий кіт в українському одязі прийшов-таки, мабуть, з нашої народної казки. Можливо, це сам пан Коцький спочиває після лісового банкету, який для нього влаштували звірі? Як би то не було, але котик наїв собі добрячий животик і розлігся на картині Марії Приймаченко – ледве вмістився. Він мирно склав передні лапки перед собою, скрутив кільцем хвостика і уважно дивиться на нас великими жовто-зеленими очима. Як ви гадаєте: який у нього настрої? О, так, гарний. Кіт, здається, посміхається з-під розкішних вусів.

Який же характер у цього приймаченківського звіра? По всьому видно, що ця тварина спокійна, привітна, лагідна. Схоже, це дуже зманіжений кіт. Придивіться, який він втішний. Що надає його вигляду кумедності? Авжеж, надмірна повнота. Художниця наче глузує

з котика: з-під великого, круглого, як м'яч, тіла кумедно стирчать маленькі лапки і тоненький хвостик! І все таки вона любить цього су-мирного, гладкого, мабуть, ледачкуватого kota. З чого це видно? Зверніть увагу хоча б на його вбрання. Художниця вдягла kota у гарний святковий одяг – спробуйте його описати. Найперше, що вражає, – то яскравість вбрання. На котові червоні шаровари, біла сорочка – і все це пересипане фіолетовими квіточками. Наші очі обов'язково спиняться на гарному жовтому паску, яким підперезаний товстий живіт kota. Але то ще не все – задні лапки тварини взуті у франтуваті червоні чобітки. Ось як причепурила художниця kota! Він наче з ярмарку щойно повернувся – гарний, ситий, задоволений.

Але що у цій картині найдужче привертає наш погляд? Звичайно, котячі очі – розумні, таємничі, великі, як окуляри. Наче ліхтарики, горять ті очі на темно-синьому тлі картини. Кіт заворожено дивиться на нас, наче хоче щось сказати, ніби муркотить собі під ніс якусь казочку. Спробуйте її почути і переповісти. Можливо, він розповідає про своє життя. А як живеться лагідній тваринці? Добре, і нам приємно, що котові тепло і затишно. Радіє і художниця за мазунчика, якому пощастило пізнати в житті лише чуйну доброту. Наче поглянувши на цю картину, *Олена Пчілка* написала віршик:

Котик-мурчик,
Мій голубчик!
Він удвох зі мною,
Як риба з водою!
Кашку смачненьку
В мисочку новеньку
Матуся поклали,
На сніданок дали.

Я ту кашку виїдав,
Котик – мисочку лизав.
Коли б мама теє знали,
Були б котика нагнали!
А тим часом він наївся,
Коло мене уместився,
Стиха казочку муркоче,
А я слухаю охоче!

Ось так спокійно і радісно живеться звірям, яких “приручив” талант української народної майстрині Марії Приймаченко. А як живеться звірям біля вас? Чи любите ви їх за те, що вони слабкі й беззахисні, кумедні й лагідні, лукаві й безпорадні? Їх варто любити хоча б за те, що вони живуть поруч з нами – вірні, віддані, вдячні і безмежно терплячі. Пам'ятаєте, що сказав на прощання Лис Маленькому

принцеві? “Ти назавжди береш на себе відповідальність за того, кого приручив”.

Сонце низенько

(Микола Пимоненко “Останній промінь”)

Хто з вас бачив, як сонечко лягає спати? А як змінюється його світло ввечері? Авжеж, воно не таке яскраве і сліпуче, як вдень. Ніжно золотить сонечко верхівки дерев, ласкаво торкається нашого обличчя. Сонячні промінчики стають слабкими, кволими. Стомлене, наче жива істота, велике небесне світило хоче спати. А хто з вас спостерігав захід сонця до його останньої миті? Це дивовижна за красою картина, справжня симфонія казкових барв! Чи помітили ви, якого кольору набуває часто небо під час заходу сонця? У Тараса Шевченка є такі рядки:

Це дивовижна за красою картина, справжня симфонія казкових барв! Чи помітили ви, якого кольору набуває часто небо під час заходу сонця? У Тараса Шевченка є такі рядки:

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає,
І сонце спатоньки зове
У синє море...

Хмара розстилає червоні поли. Небо палає рожевим вогнем... Як називають це красиве явище у народі? Так, це зоря, або ж зірниця, заграва. Її вважають сонцевою сестрою. Ввечері ніби проводжає вона сонечко до сну. А вранці заграва гасить зорі, відмикає сонячну комору і випускає небесне світило знову.

Чи бачив хто з вас останній промінь сонця? Якого він кольору? Як правило, він буває золотаво-червоним, а інколи зеленим. Його важко побачити, бо народжується він лише в присмерки і світить всього декілька секунд. В останню мить свого життя зелений промінь стає смарагдовим. Красивий прощальний знак сонця!

Як ви думаєте, чи можна намалювати останній сонячний промінь? Так, художники люблять зображати вечірню зорю. У відомого українського майстра пензля Миколи Пимоненка є навіть картина, яка називається “Останній промінь”. Правда, художнику пощастило побачити не смарагдовий, а золотаво-червоний промінь. Але ж як тонко і поетично передано у картині його м’яке світло! І хоч цей промінь маленький і слабенький, його тепла вистачає для всіх. Придивіться до картини. Кого голубить вечірнє сонце? Авжеж, і ліс, і невеличку річечку, що, звиваючись, біжить лугом, і білу хатинку край села. Всіх огорнуло м’яким ніжним світлом стомлене сонечко. Воно майже сховалося за лісом, лише його край лукаво визирає з-за дерев. Сонечко викинуло останній промінь і лоскоче сільських дітлахів, що поспішають додому. Дівчинка поганяє хворостинкою гусей, а іншою рукою веде, мабуть, свого меншого братика. Як ви гадаєте, про що думають діти? Який у них настрій? Мабуть, вони трохи побоюються темряви і тому квапляться завидна потрапити у село. Що надає картині дещо таємничого характеру? Які кольори використав художник?

Нема яскравих соковитих тонів. Все огорнуто бузковими сутінками. Спробуйте вслухатися в картину. Вона голосно “дзвенить” чи замріяно “мовчить”? Ні, її “музика” зовсім не гучна. Майже ніщо не порушує передвечірню тишу. Лише чути зрідка гелготання гусей. Сонце тихенько співає останню пісню. Чи чуєте ви її? Яка вона за настроєм? Скоро все стихне. На землю спаде ніч – темна, тепла, літня... Як хороше, як спокійно! Трохи сумно. Так завжди буває при прощанні. І хочеться заспівати:

Тихесенький вечір на землю спадає,
І сонце сідає в темнесенький гай.
Ой, сонечко ясне, невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось? Іще не лягай!

А місяць спати не дає (Григорій Світлицький “Марусина хата”)

Чи можна намалювати місячне світло, не намалювавши його джерела? Так, є картини, що наче випромінюють бліде сяйво ночі, але місяця на них не побачиш. До таких творів належить “Марусина хата”. Автор картини – український художник Г. П. Світлицький. Його справедливо називали поетом місячних ночей.

Придивіться до картини. Який настрої навіює вона? Мабуть, у вас виникає відчуття спокою, злагоди, задумливої рівноваги у природі. Що надає картині такого настрою, підкреслюючи глибоку тишу ночі? Авжеж, відсутність будь-якого руху у природі. Здається, що все навколо поглинула темрява. Ніч приспала дерева, квіти, трави. Придивіться до струнких білокорих беріз на передньому плані картини. Що вони вам нагадують? Чіткі силуети цих красунь таємничо вирізьблюються на глибокому нічному небі. Їхні крони, наче у ві сні, опустили віти-коси. Не ворухнеться жодний листочок. Здається, що берези, ніби стомлені вартові, поснули. Ніщо не стривожить цей сон, навіть місячне сяйво, що м’яко оповило стовбури.

Давайте тихенько обминемо поглядом поснули берези і підемо далі, вглиб картини. Яке сліпуче сяйво зупиняє наш погляд! Звідки воно лине? Невже з неба? Але ж художник не намалював місяця. Може забув? Ні, він зробив це навмисно, зате як гарно передав чарівність місячного сяйва з його найтоншими переливами від ніжно-смарагдових до сріблясто-блакитних тонів. Потік яскравого світла щедро спадає на землю і немов ударяється у маленьку селянську хатку, що причаїлася під березами. Її білі стіни віддзеркалюють місячні промені, і здається, що хата сяє серед ночі, як ліхтарик. Ось ми і знайшли найяскравішу деталь у картині, яка ніби притягує наші погляди, завожує наші очі.

Придивіться до хатки. Чи можна назвати її гарною? Так, ця скромна халупка у світлі місячної ночі стає напрочуд виразною. Убога селянська хатина під соломою видається нам таємничою спорудою серед казкового лісу. Темні вікна і двері загадково чорніють. Урочисто біліє димар серед солом’яної стріхи. Звичайно, ця скромна хижа не вражає розкішшю і багатством. Але місяць-чарівник віддав їй свою красу. І хата завдяки йому відразу погарнішала, випроміню-

ючи його щедрий дар. А що роблять у цей час її господарі? Чи не сплять вони? Ні.

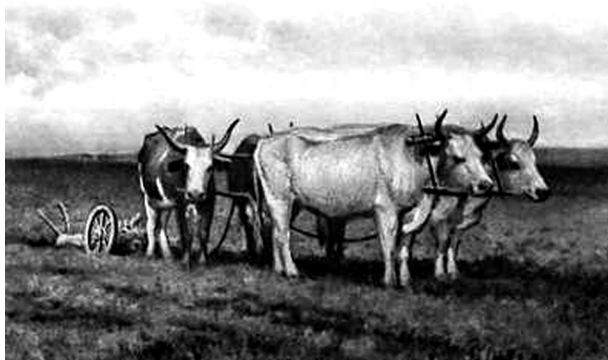
Притулившись до осяйної стіни, під хатою сидить дівчина. Її руки стомлено впали на коліна. Мабуть, це Маруся, адже художник зобразив саме її хату. Як ви гадаєте, про що думає дівчина? Може, натомившись за день, вона відпочиває? Але чому дівчина не спить? Можливо, когось чекає. А може просто згадує про щось. Маруся ніби довіряє місяцю свої дівочі мрії. Зауважте: пейзаж цей дуже музикальний. З картини ніби лине тиха, ніжна пісня. Чи не чуєте ви часом її слів? Хто з вас тихенько заспіває Марусину пісню, в якій обов'язково йдеться про красу місячної ночі, про щирі почуття і сподівання, як-от:

Все затихло опівночі,
Тільки місяць сяє,
Тільки в гаю зеленому
Соловей співає...
Співай, співай, соловейку,
Аж до сходу сонця,
Молодая дівчинонька
Сіла край віконця...

Задумалась Маруся. Місяць-бешкетник стривожив її молоде серце. Так часто буває місячної ночі. Коли тиша огортає землю, ми залишаємось наодинці із своїми думками. Комусь сон вже склепив очі, а дехто чомусь не спить, мріє. Оксамитова ніч колисає ту мрію, як дитину в колисці. Ясний місяцю зазирає своїм сріблястим оком у вікно, наче чатує на когось. І серце завмирає від передчуття таємниці... Чи було таке коли-небудь з вами? Про що ви мріяли під акомпанемент місячного світла? Звичайно, у кожної людини свої надії і сподівання, але є те, що єднає різні думки. Це потяг до краси місячного сяйва, відчуття незабутньої величі Космосу і усвідомлення себе його часточкою.

Ой у полі плужок оре (Сергій Світославський “Воли на оранці”)

Без чого не може жити земля? Зрозуміло, що без сонця, без води вона мертва. Але більше всього потребує земля людської праці. Жадібно чекає вона дбайливих рук господаря, які розімнуть, розпушать тверді грудочки, окроплять їх водицею, обдарують добрим насінням. Тільки тоді земля покаже повну силу, сторицею віддячить хазяїну за його ласку. Так було завжди. Земля

і людина тягнуться одне до одного. Від тієї взаємної любові народжуються плодючі ниви і рясні сади.

Чи бачили ви коли-небудь зоране поле? Що воно нагадує? Комусь, мабуть, ввижається хвиляста поверхня чорно-сірого моря. А дехто може переплутати земляні грудочки із стомленими птахами, що присіли спочити на хвилину. Придивіться до картини С.Світославського “Воли на оранці”. Як багато тут землі! Ось вона – чорна, ситна, пахуча – розвернула грудочки до сонця і дихає весняним паром. Земля нетерпляче чекає насіння, яке вона обігріватиме теплом, напуватиме живодайними соками, кохатиме від малечку до повного зросту. Як ви думаєте, чому художник малює на картині не тільки доглянуту ниву, але й цілину? Він наче пропонує порівняти доглянуту людиною землю із незайманим степовим ґрунтом, який нічого не родить, крім трави. Художник ніби навмисне проводить межу між чорною ріллею і мерхлою торішньою травою. А на межі велично стоїть упряжка волів. Придивіться уважно до цих могутніх тварин – справжні трудяги, зморені працею. Як передано у картині їхню втому? Про це свідчать пози тварин: розслаблені м’язи, похилені голови, заплющені очі. Воли ніби задрімали після цілоденного напруження на оранці.

Вірні помічники людини, вони віддали свою силу землі і тепер мирно спочивають біля свіжої ріллі.

Надвечір'я у степу. Ніщо не порушує тишу. Лише сонце виграє на траві. Якими кольорами забарвлює воно природу? Все огорнуто рожевим світлом. Ніжна голубінь неба поступово набуває червонястого відтінку. Вечірнє сонце м'яко золотить волові боки. Навіть зорана земля стала рожево-фіолетовою, ніби зашарілась від вдячності. Чи використовує художник яскраві фарби? Ні. На картині небагато кольорів, але всі вони напрочуд ясні, свіжі, витончені. Вишукана кольорова гама ніби навмисно створює відчуття неосяжності степового простору, прозорості весняного повітря, лагідності надвечірньої пори. Картина наче оповита оксамитовим серпанком. Це надає їй неабиякої поетичності.

Що ж, на вашу думку, натхненно оспівує художник у своїй картині? Невже центром його уваги стали лише воли? Він, безумовно, віддає належне цим працелюбним тваринам, потом яких зрошена нива. Але найбільша любов художника належить землі і землеробській праці, в якій уособлено вічний союз людини і природи.

Краса людської праці на землі

(Тетяна Яблонська "Льон")

Чи працювали ви коли-небудь на землі? Які почуття народила та праця у вашій душі? Мабуть, ви відчули себе дорослішими, сильнішими, спритнішими, адже земля потребує лише серйозного і відповідального ставлення. В ту мить у вас, напевне, виникло бажання зробити якусь добру справу, – і це зрозуміло. Рука, яка дбайливо обробляє землю, розчищає її від бур'янів, напуває життєдайною водоцею, захищає від напасті, не може бути злою й жорстокою.

А чи звертали ви увагу на людей що працюють у полі? Якими здалися вам їхні обличчя? Звичайно, втомленими і заклопотаними, адже праця на землі вимагає неабиякого напруження і сили. Але, мабуть, ви не зустріли жодного засмученого, невдоволеного обличчя. Подивіться на картину Т. Яблонської "Льон". Який вираз обличчя у жінки-трудівниці, що зображена на полотні? Так, на лиці цієї простої селянки не видно ні смутку, ні роздратування. Навпаки, вона спокійна і лагідна. Обличчя в неї ніби просвітлене. Жінка в'яже льон у пучеч-

ки і складає у невеличкі скирточки. Вона робить це неквапливо, без зайвої метушні, ніби відчуваючи значущість своєї праці. Спробуйте “прочитати” почуття цієї працелюбної селянки. Мабуть, ви відчули урочисту радість, що випромінюють її обличчя і горда постать. Як ви вважаєте, чому радіє ця жінка і чим так пишається? Авжеж, вона задоволена результатами своєї праці. Її серце радісно схвильоване рясним урожаєм.

Придивіться до кольорів, які застосовує художниця. Спробуйте їх назвати. Так, кольорова гама цього полотна неяскрава. Автор не випадково уникає ясних кольорів. Жовто-коричневі тони якнайкраще передають стан природи. Поле відпочиває після великої напруги. Воно народило і виплекало гарний урожай льону і зараз віддає його людям. Нещодавно поле весело виблискувало синіми вогниками квіточок, а зараз лежить спокійне і горде, відчуваючи ваговитість дозрілих стебел. Що, на вашу думку, створює відчуття тепла, яке ніби струменить з картини, зігріваючи наші погляди? Це, мабуть, певне співвідношення фарб: жовтої, коричневої, темно-червоної, зеленої. Всі вони, немов злилися в один негучний світлоносний акорд, і полотно забарвилось теплими приглушеними тонами. Поле золотиться у м’якому сяйві передвечірньої пори, щедро віддаючи людям силу, красу, багатство.

Яку деталь у даній картині можна вважати найголовнішою? Мабуть, це визначити важко. Придивіться: художниця малює міцну постать селянки в центрі картини на передньому плані. Ось вона стоїть перед нами – спокійна, серйозна, майже велична. В цю мить її не можна відокремити від поля, – вони, здається, зрослися одне з одним. Ласкаві руки жінки ніби обіймають пучечок льону. Материнською ніжністю сповнені її плавні рухи. Придивіться до картини. Чи можна назвати поле байдужим, німим? Ні, воно хвилюється, ніби все відчуває і розуміє. Зауважте, як художниця малює поле. Воно вкрите хвилястими смужечками стерні, які ритмічно звиваючись, немов охоплюють ноги своєї дбайливої господині. Здається, що поле дякує людині за її працю. Воно радісно біжить за обрій, стелиться жовтими і зеленими ряднами, ніби навмисне кличе нас на свої неосяжні простори. І люди поспішають до землі на її поклик, тому що вона ніколи не повинна бути самотньою.

Погляньте ще раз на трудівницю з картини Т. Яблонської. Чи можна назвати цю жінку гарною? Безумовно, так воно і є. Її за grubілі від

праці руки прекрасні у своєму потягу до землі. Її красиве, чуйне серце вражає здатністю любити все живе навколо.

Ніч задивилася у воду

(Архип Куїнджі “Місячна ніч на Дніпрі”)

Чи важко намалювати ніч? Якби ви спробували це зробити, то які фарби обрали б неодмінно? Мабуть, темні: чорну, синю, сіру... А тепер уявіть ясний місяць серед темряви ночі. Яким видається його світло? Авжеж, сріблястим, ніжним, прозорим. А чому місячне світло називають блідим, холодним? Мабуть, люди порівнюють його із сонцем. Звичайно, місячне сяйво не таке слі-

пучо-яскраве, як сонячні промені. Але у цьому є своя краса і принадливість. Спробуйте порівняти характер сонячного і місячного світла. Вірогідно, у сонця смілива і рішуча вдача. Його світло грає, дзвенить, хлюпоче стрімким потоком згори. А от у місяця характер тихий, лагідний, сором'язливий. Його царство – ніч, від якої все чекає спокою, сну, відпочинку. Місячне сяйво ніжно огортає землю, м'яко сріблить ріки і моря. Воно наче голубить стомлену природу.

Чи бачили ви хоч раз місячну доріжку? Коли це буває? Чи помічали ви, як зорі купаються у воді? Так буває лише ясної місячної ночі. Небесні світила заглядають у річки і озера, наче в дзеркала. А вода слухняно відбиває це світло мерехтливими іскорками. Саме таку прекрасну мить зобразив відомий майстер пензля Архип Куїнджі на картині “Місячна ніч на Дніпрі”. Придивіться уважно, які фарби використав художник? Найголовнішим у картині є, безумовно, зелений колір. Добре видно, як він домінує над синіми, блакитними, фіолетовими та жовтими фарбами. Сріблясто-зелені хвилі місячного сяйва

повільно спадають на землю, линуть по Дніпру, утворюючи блискучу доріжку. А річка наче чекає того поцілунку місяця і у відповідь тихо сяє таємничим блиском. До цієї картини вдало підходять рядки, написані українським поетом Олександром Олесем:

Срібний місяць випливає,
Місяць озеро цілує,
Хвилю променем лоскоче,
Щоб розбуркати від сну.
Хвиля очі розкриває,
Потягається, зітхає,
Млосно дивиться на місяць,
Усміхається йому...

Величний Дніпро плавно несе свої хвилі крізь нічну пітьму. Нас зачаровує спокійний рух води. Часом здається, що річка перетворилась на скло, яке жадібно поглинає зеленувате місячне світло, а потім випромінює його тремтливими пучечками.

Придивіться до нічного неба на картині. Чи заснуло воно? Ні, небо не спить. Воно також ніби “пливе” кудись разом із Дніпром. Хмари майже повторюють повільний рух води. Чому, на вашу думку, художник примушує нас дивитись на цей пейзаж ніби згори? Мабуть, він хоче підкреслити особливу велич і урочистість місячної ночі. Наш погляд лине наче від зірок. Добре видно маленькі хати, дерева, кущі, стебла осоки, що стеляться вздовж берегів Дніпра. Він занурюється у холодну дніпрову воду, посріблену місячним сяйвом. І поки очі вибирають той нічний спокій, серце схвильовано завмирає. Як ви думаєте, чому нас хвилює ця картина? Чи відчували ви думки і почуття її автора? Так, видатний художник не приховує свого ставлення до краси ночі. Маленьким хлопчиком він закохався в природу України, адже народився і виріс саме тут. Дивовижне сяйво його картин, що вражає людей і досі, навічно уславило ясновозору українську ніч.

Тече річка невеличка

(Сергій Васильківський “Село над річкою”)

Чи не задумувались ви над тим, куди течуть річки? Звичайно, до великої води – вони впадають у моря, озера, океани. А чи помічали

великі скупчення будиночків над рікою упродовж її берегів? Таку картину можна часто побачити і в селах, і в містах. Людські домівки ніби зустрічають річку на її довгому та нелегкому шляху, запрошуючи хоч на хвилику в гості. Ось і здається, що вона тече до людей, наче навмисне завертає до їхніх осель, щоб напоїти спраглу землю і худобу, обмити натружені руки господарів, утішити всіх річковою прохолодою після цілоденної праці. І все в природі вдячно лине до води...

Придивіться до картини відомого українського художника Сергія Васильківського “Село над річкою”. Певно, більшість з вас багато разів бачили такий пейзаж у житті і не знаходили у ньому чогось особливого – звичайні хати на березі повноводної річки, яка начебто поділяє село навпіл. Нічого незвичайного у цій картині немає, але вона здатна глибоко схвилювати серце українця. Перед нами правдивий, знайомий до болю образ рідної природи. Такі краєвиди повсякчас трапляються в українських селах, і наше око звикає до них, перестає дивуватися милозвучній гармонії річки і верби, неба і води, берега і хати. Але ось погляд художника, як промінь, висвітлює у звичайному незвичайне, у буденному – урочисте, і ми бачимо знайому картину у новому світлі. Спробуймо знайти приховану поезію цієї картини. Чи можна назвати її кольорову гаму яскравою? Ні, навпаки, вона досить скупа і скромна – переважають зеленкувато-коричневі і блакитні тони. Але як приємно тішить наше око оця кольорова стриманість.

Погляньте на річку – що можна сказати про її характер? Привільно і лагідно несе вона води повз мальовниче село, що розкинулось на її берегах. Зеленкувато-голуба вода виграє перлинним блиском. Від чого, на ваш погляд, залежить колір річки на цій картині? Так, від кольору неба, яке ніби купається у теплій воді. Пухнасті хмари гордо понадували щоки, висять над річкою і заглядають у її прозору глибочінь. Здається, вони п’ють з неї воду, щоб потім повернути її дощем. А чи є на картині сонце? Воно де-не-де пробиває променями щільну завісу білястих хмар і грається з річковими хвилями. Зауважте, як гарно поєднані у картині величне небо і тиха, лагідна річка.

А тепер придивіться до берегів – чому їх можна назвати кучеряво-зеленими? Тому, що вони густо вкриті ошатними деревами, які обступили річку з усіх боків. Ось вони вишикувались у ряд, наче почесна варта, і привітно хитають над річкою зеленими косами. А що ви бачите серед дерев на передньому плані картини? Там причаїлись чепур-

ненькі хатки, які своїми вікнами-очима повернулися до річки. А чи є на березі люди? Авжеж, вони поспішають до води. Над самою річкою можна помітити фігурки людей, що пораються на березі. Ближче до іншого берега видніється човник – мабуть, там сидять рибалки. І все це нам добре видно, тому що художник змушує дивитися на цей краєвид згори, наче з літака. Навіщо він це робить? Щоб наш погляд охопив якомога більше простору, безмежна широчінь якого дивує і захоплює. Цей погляд згори надає картині особливого, урочистого звучання – і серце розуміє велич і глибоку поетичність рідної природи. Навколишнє перестає бути звичним і непримітним – все говорить своєю мовою, приваблює надзвичайною виразністю.

А тепер уявіть, що на картині все зникло – і небо, і річка, і верби... Залишилися лише руді хатки і люди біля них. Чи сподобався б вам такий краєвид? Звісно, ні. Відразу стає сумно і порожньо на душі. А якби з картин зникли люди і їхні оселі? Це також зіпсувало б красу і виразність картини, яка оспівує одвічний союз людини і природи. Художник ніби стверджує думку про те, що річка не повинна бути самотньою – на її щедрих берегах мають жити люди. Село ніжно горнеться до річки, адже вода – це основа його буття. Змінюються покоління за поколіннями, руйнуються хатки і відбудовуються нові, а річка гідно несе людям воду, символізуючи невідминність життя і щедрість матері-природи.

Дід Дніпро

(Сергій Світославський “Дніпровські пороги”)

Чи завжди вода буває тихою, лагідною? Ні, трапляється, що вона грізно вирує, хвилюється, гнівається, навіть скаженіє. Чи бачив хтось із вас подібне в природі? Пригадайте, як це було. А коли б ви спробували намалювати грізну воду, то якою б вона вийшла на вашому малюнку? Мабуть, вам уявляється штормове море, що люто здійсмає високі хвилі. Але й річка теж може розсердитися – її води враз стають бурхливими і небезпечними. Погляньте на картину Сергія Світославського “Дніпровські пороги” – який настрій навіює вона глядачу? Напевне, ви відчули хвилювання славетної ріки і тривогу, що панує навколо. Охарактеризуйте воду, яку майстерно зобразив художник. Так, вона неспокійна – вирує, клекоче, наче кипить. Що ж розсерди-

ло річку? То її розбурхав розбишака-вітер. Ось він гонить хвильку за хвилькою, розгойдує воду і підштовхує її уперед. Річка ніби зморщилась під тими нелагідними дотиками вітру. Але найбільше невдоволення викликає у неї перешкода, що стоїть на її шляху. Що то є? Звичайно, великі брили каміння – валуни, які ніби хтось недбало розсипав по річці. Дніпро долає ту перешкоду, але як вирує і піниться його вода. Річка шалено вдаряється в каміння, наче хоче змити його зі свого шляху. Та даремно, і вода змушена перестрибувати кам'яні пороги. Ох і сердиться ж вона!

А що, крім Дніпра, ви бачите на цій великій картині? Важке небо нависло над водою, ніби хоче придавити її насупленими хмарами. А що можна сказати про берег? Чи привітніший він за річку та небо? Ні. Похмурі скелі і колкий чагарник настовбурчилися назустріч воді. А навіщо художник малює ледь помітну фігурку людини-рибалки, що, як комашка, дереться на прибережну скелю? Звісно, він хоче порівняти беззахисність людини, тендітність її життя і грізну велич стихії. Але у картині нема страху чи відчаю – людина не ховається від могутньої води, а йде їй назустріч. Сміливі чайки ширяють у похмурому небі, ніби намагаються захистити рибалку від розбурханої річки.

Придивіться уважно до кольорів, які використовує художник у цій картині. Як їх можна охарактеризувати? Їх варто назвати темними, густими, пригніченими. Чому автор звертається саме до цієї колірної гами? Щоб підкреслити бентежний стан природи. Похмурий день створює гнітючий настрій – швидко насувається гроза. Важке сіре небо віщує дощ. Вода і небо наче з'єдналися, утворили суцільну сіро-зелену суміш. А якими кольорами змальовано Дніпро? Поети часто називають його сивим – чи такий він на картині? Так, бурхлива ріка ніби налилася свинцем – її вода то подекуди грізно тьмяніє, то мерехтить металевим блиском. Лише біла піна, що кублиться біля порогів, трохи освітлює цю непривітну картину, нагадуючи сивину на скронях старезного Дніпра. А якими кольорами змальовано берег? Тут також переважають темно-колірні фарби – сірувато-коричневі, руді, оливково-зелені. Вся картина ніби занурена у передгрозовий морок. Природа напружилась у передчутті бурі.

Що, на вашу думку, художник передає краще – глибину чи ширину краєвиду? Зауважте, як видовжена картина за горизонталлю – наш погляд не може цілком охопити її. Очі відразу зосереджуються на пе-

редньому плані полотна, перебігаючи від берега до бурхливого потоку води і назад. Горизонту майже нема – його приплюснуло небо, заволокли хмари, заступили мовчазні скелі. А куди біжить вода? Здається, що вона плеще прямо на нас, і вітер доносить сюди холодні бризки.

Художник навмисне розвертає шалений потік уперед – до глядача. А чи здогадались, чому? Певно, допомагає нам відчувати велич Дніпра, проїнятися повагою до його могутньої сили. Уважно прислухавшись до картини, розумієш, що вона не німа – адже тут стільки енергії і руху! Спробуйте назвати звуки, що народжуються у вашій уяві під впливом картини. Це і клекіт води, і свист вітру, і стогін прибережних скель. Наче до цієї картини написані рядки відомого українського поета Олександра Олеся:

Дід Дніпро розплющив очі,
Чоло зморшує чогось,
Серед ночі шаблю тече
І гуде крізь зуби щось.

Але, незважаючи на войовничий характер ріки, художник не вважає її зловорожою силою – він відверто милується і захоплюється грізною стихією. Картина натхненно оспівує велич, нескорену силу і грандіозність буття первозданної природи. Могутня ріка, виявляючи свою міць, ніби пропонує людям допомогу, але й водночас застерігає від безглузлого втручання в її одвічне життя.

Снігова казка

(Тетяна Яблонська “Зимовий день у Седневі”)

Чи любите ви сніг? Мабуть, немає людини, байдужої до його краси. На сніг чекають жадібно і нетерпляче, адже він приносить природі тепло і затишок. Наче м'ягенькою ковдрою вкриває сніг землю – ховає її від лютих морозів. Дереву радісно простягають руки-віти назустріч пухнастим сніжинкам, запрошуючи їх відпочити на своїх плечах. А скільки радості приносить дітям сніг! Вони заздалегідь лаштують санчата, лижі, ковзани, очікуючи великого снігу як найдорожчого гостя. Урочиста краса снігового покриву захоплює і хвилює. Одягнувшись у снігову мантію, природа ніби демонструє людям власну пишність, величність, розкіш...

А хто з вас пробував намалювати сніг? Чи важко це зробити? Так, це нелегка справа. Білий, на перший погляд, сніг насправді має безліч відтінків, які залежать від освітлення. Отже, лише білилами тут не обійтись. Давайте подивимось, як малює сніг відома українська художниця Тетяна Яблонська. Картина, про яку йдеться, має назву “Зимовий день у Седневі”. Її можна було

б назвати і просто “Сніг” – стільки уваги приділено йому в картині! Три чверті полотна наче засипано цим пухнастим дивом. Навіть чепурненький будиночок художниця відсуває вглиб картини, вивільняючи простір для снігу – і наші очі вбирають бездоганну чистоту і свіжість зимової палітри. Сніг поглинув усе і тепер владно царює у цьому куточку землі. У порівнянні з його розкішною красою все набуло другорядної значущості, наче відступило у сутінки зимового дня. А художниця до того ж запрошує поглянути на цей пейзаж згори – ми дивимось на нього ніби з горбочка. Навіщо автор застосовує цей прийом? Щоб найвигідніше представити красу величезного снігового покривала, що м’якими хвилями стелиться по землі.

Якого ж кольору сніг на картині? Так і хочеться визначити – білого! Але тут не суцільна білина. Придивіться до пухких кучугур – у затінку вони сірувато-голубі. А ось на даху сніг наче пожовтів від диму, що попихує з димаря. Та найбільш вражає ніжнобузковий відтінок, якого набуває сніг у скупих променях зимового сонця – він наче зашарівся від усвідомлення своєї краси. І нічого яскравого в картині немає – скромно тьмяніють дерева, лава, стіни будиночку, але сніг утворює справжню кольорову симфонію, що милує наше око.

Спробуйте “прислухатись” до картини, уявити звуки, що ніби линуть з неї? Мабуть, треба погодитися, що цей пейзаж напрочуд “тихий” – повна відсутність руху і шуму. Заціпеніло стоять дерева,

розчепіривши голі віти. Одиноко порожніє лава у дворі. Хата наче присіла в глибокий сніг і дивиться звідти сонними вікнами. Здається, що глибокий сніг придушив усі звуки і приспав їх до весни.

А чи зовсім завмерло життя на цьому подвір'ї? Яка деталь в картині це заперечує? Вірогідно, вашу увагу привернули знаки на снігу. Придивіться: картину наче перерізає низочка слідів: мабуть, щойно пробігла дитина, тягнучи за собою санчата. Зараз її не видно – може, сховалась у хаті. Але санки, притулившись до лави, вірно чекають на свого господаря. І може статися, що цілковитий спокій невдовзі порушиться сміхом, гамором, веселою метушнею. А поки все здається поснулим, нерухомим. Світом править його величність Сніг! Застигла краса вабить своєю чистотою, водночас дивує незайманістю. Так не хочеться руйнувати цю снігову казку, це крихке чудо зимової природи! Один з героїв книжок польського письменника Януша Корчака, побачивши перший сніг, схвилювано розмірковує: “Я йду повільно, обережно. Мені шкода топтати цю радість. Усе довкола іскриться, виблискує, сяє, міниться, виграє, живе! І в мені тисяча іскорок. Немов хтось розсипав по землі і в душі моїй алмазний порошок. Посіяв – і виростуть алмазні дерева. Народиться осяйна казка”.

Які красиві почуття народжує сніг! У цьому найвище призначення краси природи – поглиблювати наші думки, пом'якшувати наші серця, примножувати Людину в людині.

Слухаємо природу в музиці

Сонце народилось

(Пилип Козицький, Олександр Олесь “А вже красне сонечко”)

А що буває, коли слово поєднується з музикою? Правильно, народжується пісня. Музика ніби вдихає у поетичні рядки особливу принадливість. Згадаймо українську народну пісню. Яка бездоганна гармонія мелодії і слів відчувається в ній! Назви хоча б деякі народні пісні, в яких згадується про сонце (наприклад: “Сонце низенько”, “Зайшло сонце за віконце”, “Пече сонечко в ворота”,

“Вже сонечко сходить” та ін.). Народ лагідно звертається у пісенній формі до могутнього небесного світила. Називаючи його сонечком, соненьком, люди просять у нього ласки, тепла, допомоги.

Задушевні народні пісні стали яскравим взірцем для поетів і композиторів, що звертаються у своїй творчості до природи. Створено багато пісенних творів, які ніби перегукуються з народними образами. Сонце оспівується в них з такою любов’ю і ніжністю, що мимоволі забуваєш про те, що у пісні є конкретні автори. Хочеться думати, що та музика лине з твоєї душі, бо в ній виразно чути голос твого народу. Такою є пісня композитора Пилипа Козицького на слова поета Олександра Олеся “А вже красне сонечко припекло”. Давай заспіваємо її:

А вже красне сонечко
Припекло, припекло,
Ясно щире золото
Розлило, розлило...

А вже красне сонечко припекло

Музика П. Козицького

Слова О. Олеся

Пожвавлено *mf* е а е а е Н₇ е а

А вже крас-не со-неч-ко при-пек-ло, при-пек-ло, яс-но ши-ре
 6 е а е Н₇ е е а е а е Н₇
 зо-ло-то роз-ли-ло, роз-ли-ло. На ву-ли-ці стру-ме-ні вор-ко-тять, вор-ко-
 11 е е а е а е Н₇ е е а
 тять, жу-рав-лі кур-ли-ка-ють та ле-тять, та ле-тять. За-си-ні-ли
 16 е а е Н₇ е е
 про-ліс-ки у ліс-ку, у ліс-ку, шви-ко бу-де
 19 е а е Н₇ е
 зем-лень-ка вся в він-ку, вся в він-ку.

Радісно, урочисто звучить це музичне привітання, цей пісенний поклик. Коли, на вашу думку, звертались до сонця з подібними піснями? Безумовно, це робилося навесні. Такі пісні звеличували весняне пробудження природи, оспівували довгоочікуване сонячне тепло. Як називались вони у народі? Звичайно, це – веснянки. Композитор і поет, наслідуючи народні традиції, майстерно відтворили у своїй пісенній композиції радісно-святковий настрій зустрічі весни. Людина, яка співає таку пісню, не відокремлює себе від природи, а, навпаки, відчуває свою єдність з нею. Згадайте, як збуджено ми реагуємо на першу сонячну ласку після довгої зими. Як ніжно припікає красне сонечко весною! Поет уславлює щедрість і доброту небесного світла, що “ясно щире золото розлило”. У пісні талановито змальована картина весняного пробудження землі. Струмені воркотять, журавлі курликають, проліски синіють... Скільки енергійної музики у цих словах! А який гарний поетичний образ зустрічається у пісні: земля у вінку! Як ви розумієте ці слова?

Вслухайтесь у мелодію пісні. Вона ніби розгойдує чарівні слова. Вони то злітають догори – аж до сонця, то плавно спадають вниз – до

самої землі. Спочатку мелодія ніби розганяється, широко ступаючи на три долі такту. Потім скорочує свою ходу до двохдольного розміру, немов стомлюється. І знов злітає і падає, ніби дихає на повні груди свіжим весняним повітрям. Як треба співати таку пісню: тихо чи голосно? Ця веснянка звучить досить пожвавлено, дзвінко, немов хоче долинути до самісінького неба, до сонця. Мелодія, що за своєю простотою дуже нагадує народну пісню, весь час повторюється, як настійливе прохання. Про що просять люди сонце у цій пісні? На що сподіваються? Авжеж, вони чекають від могутнього небесного світила доброго урожаю, сподіваються на мир, злагоду, достаток:

Ой, сонечку-батечку,
Догоди, догоди!
А ти, земле-матінко,
Уроди, уроди!

Сонце-батечко, сонце-господар, сонце-заступник! Таким уявляють його люди, прославляючи в поезії та музиці.

Нема ріднішої землі

(Богдана Фільц, Микола Сингаївський “Любимо землю свою”)

Чи задумувались ви над тим, чому землю називають матір'ю? Звичайно, за її чудову життєдайну силу. Але земля – це не тільки родючий ґрунт. Вона є нашою домівкою, яку ми повинні берегти і шанувати. Незалежно від того, якого кольору земля у нас під ногами, ми любимо її. Адже все – гори і долини, поля і пустелі – це наша планета, а ми її діти – земляни. Мільярди років земля оберігає життя людей у Всесвіті і одночасно потребує нашої поваги, любові, дбайливого ставлення і захисту.

Яке місце на нашій планеті ви вважаєте найкращим? Мабуть, хтось уявляє старезні ліси, джунглі, величне безмежжя океану або ж урочисте сяйво далеких синіх гір. Звичайно, поки що краса не щезла з лиця нашої планети і радує нас яскравими формами своїх виявів. Але чому так ніжно тріпоче серце при згадці про старе дерево чи скромні квіточки, що ростуть біля батьківського порогу? Мабуть, тому, що серце саме приростає до рідної землі, яка випестила тебе і

яку ти зігрів своїми руками. Так буває завжди – любов до великого і безмежного починається в житті кожної людини з малого і конкретного. Це, насамперед, тепле почуття, з якими ми кожен раз згадуємо куточок рідної батьківської землі. Дана тема звучить у багатьох чудових пісенних творах.

Вслухайтесь у пісню, яку написали композитор Богдана Фільц і поет Микола Сингаївський.

Любимо землю свою

Музика Б. Фільц
Слова М. Сингаївського

Велично
mf **A**

Квіт-не ра - ді - є зем - ля, сон-це ме-ре-жить по - ля.

9 Hm E7 Cism Fis7 Hm E7 A Cis7 Hm *f*
Про - ме-нем гра - є рі - ка, ли-не вес - нян-ка дзвін - ка. Про - ме-нем

18 E7 Cism Fism Hm E7 **A** 1.2.
гра - є рі - ка, ли - не вес - нян - ка дзвін - ка.

25 3. **A** **A**
ю! Зем - лю сво - ю!

Її назва звучить, як щире зізнання, як урочиста клятва – “Любимо землю свою”. Яку картину ви уявляєте, слухаючи текст і музику цього твору? У пісні йдеться про красу української землі. У пам’яті зринають до болю знайомі красвиди, широкі лани, зелені діброви, мальовничі береги річок... Влучно дібраними словами, наче чарівним пензлем, поет малює яскраву картину весняної України. Чи відчули ви свіжість кольорів, які ніби виграють на рядках вірша? Спробуйте їх назвати. Мабуть, добре уявляються чисте блакитне небо, чорна, весняна земля, вкрита ніжною молодого зеленню і першими квітами. Чому, на вашу думку, ця поезія така “промениста”? Поет ніби навмисне “запалює” світло сонця у кожному чотиривірші:

Квітне й радіє земля,
Сонце мережить поля,
Променем грає ріка,
Лине веснянка дзвінка.

У другому куплеті оспівується ласкаве сонячне тепло. Воно огортає навесні зелені лани і готує їх до нового врожаю. У пісні яскраво постає образ “сонячного світу”, в якому уособлена мирна праця людини на рідній землі.

Чому, за висловом поета, земля “радіє”? Ми ніби бачимо її посмішку у розмаїтті весняних квітів, у зеленому мереживі полів, у сонячних виблисках ріки. Чи відповідає мелодія тому радісному настрою, що випромінює текст? Безумовно. Композитор тонко сприйняла піднесений тон поезії і створила відповідну музику. Спробуйте визначити її характер словами. Мабуть, ви відчули, як святково, урочисто, велично звучить ця пісня. Композитор не випадково обирає світлу мажорну тональність, яка напрочуд вдало відповідає “сонячним” віршам поета. Визначіть темп музики. Спробуйте пояснити, чому композитор віддає перевагу неквапливому руху мелодії? Це підсилює урочистість думок поета. Плавна мова про рідну землю. Неквапливий, розмірений рух мелодії додає вагомості кожному поетичному рядку, посилює виразність кожного образу. Але композитор уникає надмірної важкості “кроку” музики, обираючи для неї трьохдольний розмір. Чи помітили ви, як рухається мелодія: плавно, поступово, стрімко, чи стрибкоподібне. Вона, наче пташка, ширяє у весняному просторі: то злітає, то стрімко спадає донизу. Це створює відчуття радісного хвилювання. Музика неначе “дихає” на повні груди, збуджено оспівуючи неосяжну велич землі. Дзвінка й урочисто лунають голоси юних виконавців. Світлим гімном красі рідного краю звучить ця пісня, сповнюючи наші серця найніжнішими почуттями до батьківської землі:

Любимо сонячний світ,
Квіти у полі, в гаю.
Любимо неба блакить,
Любимо землю свою!

Голос води

(Андрій Штогаренко, Наталя Забіла “Струмок”)

Чи чули ви, як “співає” вода? Авжеж, у води є свій “голос”. Ми говоримо: річка шумить, море рокоче, водоспад гуде, капіж дзвенить. Скільки влучних, справді музичних висловів, присвячених воді, знаходимо у власній мові! Ця особлива благозвучність водної стихії завжди надихала поетів, композиторів – і вони оспівували “голос” води у своїх творах. Послухайте, як це зробили відомі українські митці Андрій Штогаренко і Наталя Забіла у пісні “Струмок”:

Біжить по вулиці струмок.
Навколо сніг прив’яв і змок.
Весна прийшла! Весна прийшла!
Дзюрчить і плескає струмок...

Струмок

Музика А. Штогаренка
Слова Н. Забіли

Весело *mp* Е^b с f Е^b G А^b с с f с *mf* f Е^b

Бі- жить по ву-ли-ці стру-мок нав-ко-ло сніг при-в'яв і змок. Вес-на при-йшла! Вес-

на при-йшла! Дзюр-чить і плес-кає стру-мок. Вес-на при-

йшла! Вес-на при-йшла! Дзюр-чить і плес-ка-є стру-мок.

Скільки радісної енергії у цій пісні! Спробуйте перелічити слова, які у тексті символізують рух весняної води та звуки, народжені ним: струмок біжить, дзюрчить, плескає... Наталя Забіла яскравими висловами відтворює звукову картину природи, навмисне “оживляє” воду і доручає їй найголоснішу пісню весни. Вслухайтесь – про що співає струмок. Так, він будить сонну землю і радісно проголошує: “Весна прийшла!” А чи всі радіють її приходу? Білому снігу зовсім

невесело – він “прив’яв і змок”, “чорніє й тане”. Чи випадково згадує поетеса про сніг? Ні, вона навмисно протиставляє жвавий молодий струмочок і кволий останній сніг, ніби стверджуючи неминучість весняних змін у природі. Струмок вирує, рухається, співає – він живе і несе життя іншим. А що ж стало із снігом? Скінчилось його холодне існування – ось-ось весняна вода проковтне останні грудочки талого снігу і понесе удалину. Сильна, владна вода прокладає весні дорогу – і ніщо вже не може цьому завадити.

А чи відчувається сила і енергія весняної води у музиці? Безумовно, Андрій Штогаренко власними композиторськими засобами відобразив гомін бурхливих струмків. А яка мелодія пісні? Вона весела, легка, рухлива. Її м’які коливання нагадують ритмічні хвильки води, що розбиваються об зустрічні камінчики. Композитор не випадково обирає мажорний лад – це надає музиці радісного забарвлення, добре відтворює збудження і піднесення, що панують у весняній природі. Спробуйте визначити темп і ритм музичного викладу та поясніть їхню доцільність. Отже, ви звернули увагу на пошвавлений біг мелодії – вона наче квапиться кудись. Але підкреслено чіткий ритм стримує її, змушує “пританцьовувати” в тридольному розмірі. Так композитор передає невпинний рух весняного струмочка, відтворює його ритмічне булькотіння.

Прислухайтесь до акомпанементу – що ви чуєте? Це справжнісінький “голос” струмка – чистий, дзвінкий, мелодійний. Що надає акомпанементу такої звуконаслідувальної виразності? Високий регістр, який майстерно використав композитор для створення невимушеної легкості супроводу, якнайкраще передає срібний “голосок” швидкоплинного струмочка. Рівномірне коливання шістнадцятих нот дуже нагадує прозоре дзюрчання води. Безліч форшлагів, наче поодиноких сплесків, прикрашають акомпанемент. Все це навіює невгамовну радість, народжує світлі мрії і сподівання:

Веселі і щасливі ми,
Весну стрічаєм співами,
Біжить струмок, шумить струмок
Потоками бурхливими.

Дзвенить чистий, високий, бадьорий “голос” весняної води, вітаючи відродження життя у природі.

Якби квіти танцювали

(Петро Чайковський. Вальс квітів з балету “Лускунчик”)

Пам’ятаєш чарівну казку Андерсена “Квіти маленької Іди”? Послухай уривок:

– *Та квіти ж не танцюють!* – здивувалась маленька Іда.

– *Танцюють!* – заперечив студент. – *Ночами, коли темно і всі ми спимо, вони весело танцюють одна з одною. Майже кожну ніч у них буває бал... Як тільки король і придворні переїдуть у місто, квіти зразу ж тікають із саду прямо в палац, і там для них настають веселі часи. От би тобі подивитись! Дві найкрасивіші троянди сідають на трон – це король з королевою. А червоні півники стають біля них, стоять і вклоняються, – це камер-юнкери. Потім приходять інші прекрасні квіти, і починається бал. Гіацинти і крокуси удають із себе маленьких морських кадетів і танцюють з панночками – голубими фіалками; а тюльпани і великі жовті лілії – це літні дами, і вони стежать за тим, щоб усі танцювали поважно і взагалі поводитися пристойно”.*

Як любив Андерсен квіти! Відомий датський казкар закохано розповідає дітям усього світу про найчарівніші створіння природи. І не дивно, що в багатьох казках він звертається до образу квітки – хіба може творчий талант залишитися байдужим до такої краси?

А чи пам’ятаєте ви інших казкарів, що оживили квіти у своїх творах? Пригадайте ім’я Петра Чайковського. Видатний російський композитор був також чудовим казкарем. Його музика напрочуд яскраво відтворює чарівний світ природи, в якому владно царює краса. Вслухайтесь у звуки цього вальсу – це танцюють квіти! Заклично звучать фанфари, ніби запрошуючи всіх у танок. Увіллємся подумки у це рухливе квіткове море. Зможете уявити рухи квітів, що кружляють навколо вас? Авжеж, вони легко пурхають над землею, граціозно похитуючи голівками. Крок великий – два мілких... Плавно кружляють у вальсі ніжні квіти. Здається, танцює вся природа, увесь світ. Мелодія – така гарна! – підхоплює, підносить, неквапливо розгойдує в обіймах чарівних звуків. Звідки вони лунають і де народжуються? Чи впізнаєте інструменти, які виконують вальс? Їх дуже багато – цілий симфонічний оркестр. Серед духових добре чути гобой. Ніжно співають скрипочки. А в середині вальсу оксамитовими голосами відізва-

лися віолончелі. Сріблястими хвилями котиться звук арфи. Мелодійно дзеленькає трикутник... Справжня різдвяна музика – чарівна і таємнича. А чому різдвяна? Хто пам’ятає: де і коли танцюють квіти? Так, дія відбувається у різдвяну ніч біля святково прибраної ялинки. В цей час оживає все – ляльки, іграшкові солдатики, цукерки, шоколад, кава... і квіти. Кумедна зламана лялька захищає від мишей дівчинку. Згадали? Це “Лускунчик” – відомий балет, написаний за казкою німецького письменника Гофмана.

Принадливо ллються звуки вальсу. Зачаровує граціозний танок прекрасних квітів. У цю мить вони живуть, рухаються, посміхаються, як люди. Мабуть, їм дуже весело... А які почуття викликає танок квітів у вас? Звичайно, найсвітліші. Музика немов випромінює щастя і захоплення. Ніби іскрометним вогнем, вона обсипає нас ніжністю, добротою, любов’ю. Вальс звучить, як урочистий гімн красі земного буття. Серед розмаїття лугів, схиляючись до квітів, “погладьте” очима їхні пелюстки і обов’язково згадайте чарівну музику П. І. Чайковського – цей ніжний дотик композиторського серця до тендітної краси землі.

Вальс квітів (фрагмент) із балету “Лускунчик”

Tempo di valse П. Чайковський

The musical score is presented in a grand staff format, with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The time signature is 3/4. The first system begins with a piano (*pp*) dynamic marking and includes a *simile* instruction. The second system includes a *cresc.* (crescendo) marking. The score consists of three systems of music, with measure numbers 9 and 15 indicated at the beginning of the second and third systems respectively.

21

29

33

Музика дощу (Віктор Косенко “Дощик”)

Хто з вас спробує відтворити звук дощу? А чи помічали ви, що характер цих звуків буває різним? Від чого він залежить? Насамперед, від сили дощу. Як у людей, так і у дощів настрій буває веселим і сумним. Один дощик завзято стукає у вікно, радісно співає і пританцює. Інший – мляво сіє водичкою, наче через решето. А от дощі-зливи спадають згори суцільним потоком, гул якого перебиває всі інші звуки і вражає своєю могутньою силою. Отже, у кожного дощу – своя музика, яку потрібно вміти розуміти.

Ось послухайте, як почув музику дощу український композитор Віктор Косенко. Його п'єса “Дощик” є своєрідною посвятою у таємниці звукового оркестру природи. Бездоганний композиторський слух вловив безліч відтінків настрою у звичайному шумі дощу. А чи зможемо і ми зрозуміти вдачу дощика, якого зобразив автор? Як би ви визначили характер такого дощу? Безумовно, його не можна назвати сумним чи нудним – він бадьорий, завзятий, моторний, життєрадісний. Такий дощик навіює не скуку чи журбу, а, навпаки, народжує почуття радісного збудження і хвилювання. Легкий, грайливий ха-

раактер музики утворює в нашій уяві образ граціозного танку дощових крапель, що весело дріботять по поверхні землі.

За допомогою чого, на вашу думку, композитор домігся такого блискучого звуковираження? Ми начебто чуємо справжній дощик – аж хочеться підставити долоньки під його струминки! Ви, мабуть, помітили, що музика звучить напрочуд легко, дзвінко, прозоро. Таку польотність звукам надає високий регістр, який майстерно застосує автор. Музика дзюрчить, хлюпотить, дзеленькає – здається, хтось срібним молоточком б'є по даху, по листочках, по калюжках. У музиці весь час щось переливається, ляпається, булькотить, ніби потічки каламутної дощової води стрімко линуть по мокрій землі, посилаючи на всі боки веселі бризки.

Прислухайтесь: крап-крап-крап... Крапає дощик – і музика чудово відтворює ці ритмічні звуки. А за допомогою якого штриха (способу виконання) можна видобути такі звуки? Це – стаккато, яке передбачає уривчасте, відокремлене виконання музичних звуків. Мелодія постійно легенько скаче, ніби наслідуює дощові крапельки, що радісно стрибають по дорозі. На якому ж музичному інструменті виконується п'еса? Так, це фортепіано. Чи здогадалися ви, чому композитор обрав саме цей інструмент, а не скрипку або трубу? Певно, фортепіано найточніше передає дріботіння дощових крапель.

Дощик

Швидко, грайливо

Музика В. Косенко

9

15

23

29

Зауважте: чи завжди музика п'єси звучить однаково? Де і як вона змінюється? Авжеж, у середині твору мелодія набуває більш м'якого і задумливого характеру, темп значно уповільнюється. Здається, що дощик стомився скакати і притих. Але ось він ожив і з новою силою пустився в танок. Шумить дощова вода, рясно окроплюючи спраглу землю – і ці звуки сповнюють природу радісним тремтінням... Спробуйте створити маленьку казочку про цей жвавий дощик і розкажіть її під музику п'єси. А поштовхом для вашої фантазії нехай стане віршик *Миколи Сингаївського*:

Дощева пригода

Через поле,
через ліс
дощик воду в торбі ніс.
Розірвалася торбинка –
фіолетова хмаринка.
Розлилася вмить вода,
отака дощу біда.

У полі береза

(Аркадій Філіпенко, Тетяна Волгіна “Берізонька”)

Хто з вас бував у березовому гаї? Ви помітили, що навіть увечері там ясно і затишно? Здається, білокорі берези випромінюють світло і ласку. Так хочеться дотягнутися рукою до гладенької теплої кори, погладити її і відчутти легке тремтіння стовбура! А в думках б’ється тривога: невже є люди, які можуть образити це гарне дерево, знівечити його красу? На жаль, трапляється й таке: жорстока рука бездумно обламує віти, надрубує стовбур, здирає кору... А береза тільки тихо стогне і плаче.

Вслухайтесь у невеселі звуки пісні “Берізонька”. Сум і журба в її мелодії. Це плаче скривджене дерево. Композитор і поетеса навмисне оживляють березу у цій пісні, допомагають їй у звуках і словах вилити свою печаль та образу. Вслухайтесь: чому плаче берізка? Так, від болю, якого їй завдали лихі люди. Якими словами змальовує поетеса це деревце? У пісні яскраво відтворено образ тоненької, білесенької, чепурнесенької берізоньки. Беззахисне білокоре дерево, що самотньо росте в лузі, низько схилилося до землі – гірко тужить. Хтось безжально обламав усі віти – зруйнував красу, познущався з неї.

Берізонька

Музика А.Філіпенка

Слова Т. Волгіної

em am em am H⁷ H⁷ em em D G A F⁷ H⁷ em

На лу-гу, на лу-гу че-пур-не - сень-ка там бе-різ - ка сто-їть ой то-не сень-ка...

⁹ am H⁷ H⁷ H⁷ em am H⁷ H⁷ C⁷ H⁷ em

Низь-ко бе - рі-зонь-ка на-хи-ли - ла - ся, гір-ко бе - рі-зонь-ка за-жу-ри - ла - ся...

Музика допомагає нам відчутти горе берізки. Спробуйте якнайточніше визначити характер мелодії та її темп. Ніжна, сумна мелодія плине нешвидко, помірно, як щира розмова, як тихий жаль. Часом вона стає гучнішою, ніби розхвилювавшись; потім знову спадає до тихого, майже нечутного звука. Що нагадують такі коливання

гучності? Здається, музика стогне і зітхає разом з берізкою. У пісні добре виражено співчуття хворому дереву, яке потребує людської допомоги.

Послухайте уважно останній куплет пісні – як змінюється її характер? Ви помічаєте, що на зміну журбі приходить надія? Стає радісно від того, що знайшлися щедрі і добрі руки, які вилікували берізоньку, врятували її ніжну красу:

Лікували берізку
Білесеньку,
Поливали щодня
Молодесеньку.

Стала берізонька
Веселесенька,
Стала берізонька
Зеленесенька.

Ось так закінчують свою пісню композитор Аркадій Філіпенко і поетеса Тетяна Волгіна. Яскраво відтворили вони в ній сумну історію берізки. Але ж хіба то історія лише одного дерева? Не раз ми знаходимо на своєму шляху понівечену природу – і серце стискається від жалю. Дерева і кущі простягають до нас свої віти, ніби просячи допомоги та захисту. Добра людина обов'язково зупиниться. А ви б зупинилися?

Якби зорі говорили

(Яків Степовий, Тарас Шевченко “Зоре моя вечірняя”)

Чи доводилось вам подовгу дивитись на зорі? Чому їх вважають “очима неба”? Можна навіть почути вираз: зорі дивляться вниз. Хіба це справді так чи це тільки здається? Людині споконвічно хотілось бачити у природі не ворога, а друга. Мерехтливе світло далеких зірок заворожувало погляд, бентежило уяву. Вони наділялися людськими думками і почуттями. Вклоняючись вічній красі цих небесних світил, люди довіряли їм найпотаємніше – любов, журбу, сподівання. А ясно-окі зорі дивились на них і мовчали, ніби задумавшись.

Так народились найпрекрасніші пісні, звернені до краси нічних світил. Чи можете ви згадати хоч деякі? Проникливі слова та чарівна мелодія линули з людських вуст та не могли долетіти до зірок, а спадали на землю самоцвітами народної творчості. Одна з таких пісень стала створена на слова великого Кобзаря – Тараса Шевченка. А музику написав відомий український композитор Яків Степовий. Ця пісня називається “Зоре моя вечірня”.

Зоре моя вечірня

Музика Я. Степового
Слова Т. Шевченка

Повільно
p

Зо - ре мо - я ве - чір ня -я, зій - ди над го - ро - ю,
по - го - во - рим ти - хи - сень - ко вне - во - лі з то - бою.

Вслухайтесь у мелодійний плеск музики і слів, відчуйте викарбувані в них почуття. Так, ця пісня – невичерпне джерело ніжності і любові. Байдужа людина ніколи не може такого створити. Це під силу лише закоханим у красу світу. Слова Кобзаря звучать палким проханням:

Зоре моя вечірня,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.

Поет розмовляє із зіркою... Але чому такі сумні його слова? Здається, що то промовляє його страдницька душа і плаче його бідне серце. Пригадайте життя Кобзаря і спробуйте знайти причину тієї невимовної журби. Авжеж, неволя гнітить поета. Та найстрашнішим його горем стала розлука з рідним краєм. Засмучені очі ловлять світло далекої зірки, яка тут, на чужині, ніби єднає його з Україною. Поет довірливо дарує далеким мешканцям зоряного неба спогад про красу

батьківської землі. Він розповідає про Дніпро і веселочку, про широкі осокорини і похилі верби. Ніжність і смуток звучать в його словах.

А чи відповідає, на вашу думку, мелодія настрою тексту? Якою вона здається вам за характером? Дійсно, мелодія напрочуд виразна. У ній добре чути відлуння шевченкової туги. На початку звуки ніби злітають у розпачі до зірок, а потім плавно стікають униз. Здається, що мелодія час від часу “зітхає», затримуючись на нотах з крапкою. Як ви гадаєте, чому композитор обрав повільний темп? Мабуть, він не хотів стривожити довірливої розмови поета із зіркою. Тихо і лагідно, як некваплива річечка, несе мелодія кобзареві слова. Акомпанемент забарвлює її то пригніченими, то життєрадісними фарбами. Це зустрічаються сум і надія (а у музиці це передається мінором і мажором). Пісня плаче за красою рідної землі, і водночас ніжно стверджує її велич. А зорі задумливо слухають ті звуки, таємничо мерехтять. Вони ніби погоджуються, що нічого кращого за рідну землю нема у цілм світі!

ВЧИМО ДОПОМАГАТИ ПРИРОДІ

(енергія добрих і дбайливих рук)

Пташині їдальні

Мета трудової справи – ознайомити дитину з особливостями зимівлі птахів, формування навичок їх підгодівлі;

виховати гуманне ставлення до мешканців природи.

Підготовча робота – проведення бесіди на тему “Наші пернаті друзі”:

- розповідь про необхідність допомоги мешканцям природи у важкій осінньо-зимовий та ранньо-весняний час;
- гра-вікторина “Хто що їсть” (можна виготовити картки із зображенням осілих птахів (горобця, ворони, синиці, снігура, дятла, щигля, омелюха, шишкарка, сороки, чижа, вівсянки тощо) та видів пташиного корму (сім’я та плодів берези, вільхи, реп’яха, ясеня; насіння соняшника, гарбуза, кавуна; ягід калини, горобини, шипшини; зерен пшениці; несоленого сала тощо);
- Складання проектів різноманітних годівничок для підгодівлі птахів.

Допоміжний художній матеріал для бесіди:

Віктор Кочевський

Щиглі

На щоглах бадилин
Коло пустих токів
Антена павутиниться осіння, ...
Щиглі весь день скубуть
Чуби у будяків,
Щукаючи солодкого насіння.

Скубуть – аж пух летить...
А в полі – ні зерна...
Ну як цій зграйці звістку передати:
– Не бідкайтесь!
Я вам біля вікна
Насипав зранку щедрої принади.

Микола Сингаївський

Я люблю свою синицю

Я люблю свою синицю
всюдисуцу, добру птицю,
роботящу і невтомну,
а до того ж срібномовну
Це вона в саду на вітті
найспівучіша у світі.
І привітна повсякчас, –
так завжди стрічає нас.
Треба нашій трудівниці
взимку винести пшениці,
у морози ж – до вікна
залюбки летить вона.
Над гаями, над ланами
та синиця всюди з нами.
І для всіх вона охоче
в січні ще весну пророчить.
– Птахо любя, птахо мила,
сонцевісна, легкокрила.
Ти і співом, і любов'ю
Сонце водиш за собою.
Чи щебечеш, чи сумуєш, –
ти ж і нам його даруєш.
І тому надворі, в хаті
Сонцем змалку ми багаті.

Левон Міріджанян
(переклад С. Жупанина)

Що просив горобчик?

Скрізь мороз лютує, Віхола танцює, А горобчик між снігами Мерзне, голодує. – Залітай до хати. Їжі в нас багато: Ось халва і мандарини,	Ось горіхи й апельсини... Можеш вибирати. А горобчик мовив: – Все у вас чудове, Та мені лиш крихту хліба Дайте в день зимовий!
--	--

Хід трудової справи:

- вибір місць розташування годівничок;
- розвішування і установка виготовлених годівничок (кормової полицки, кормового столика, кормового будиночка, курінька, пляшки-годовнички та ін.);
- поточний інструктаж;
- розміщення корму в годівничках;
- закріплення за окремими годівничками “шеф-поварів” з числа дітей та затвердження графіка чергування з метою вчасної підгодівлі птахів;
- фотографування для сімейного альбому “Ми за них у відповіді”.

А п т е к а А й б о л и т я

Мета трудової справи – ознайомлення дітей з цілющими властивостями лікарських рослин, формування навичок їх збирання з метою допомоги хворим людям.

Підготовча робота – проведення ознайомлювальної бесіди з елементами колективної творчої діяльності дітей на тему “Чар-зілля”:

- вступне слово про необхідність милосердного ставлення до хворих людей і можливість надання їм посильної допомоги;

- вікторина-презентація “Впізнай нас” – представлення творчими мікрогрупами з числа дітей деяких лікарських рослин (наприклад: шипшини, ромашки, конвалії, звіробою, м’яти, подорожника, кропиви, мати-й-мачухи тощо) із включенням опису зовнішніх ознак, демонстрації фотографій чи малюнків, розгадування загадок);
- підсумкове формулювання дітьми правил пошуку і збирання лікарських рослин.

Допоміжний художній матеріал для бесіди:

Віктор Кочевський

Травознай

Йде Василько через поле,
Через гай...
Прозивають його в школі –
Т р а в о з н а й.
Бачить в луці він і в пущі
Ліків глек.
Він зело збира цілюще
Для аптек.
Наче з медом хліба скибку,
Наш Василь
Запашного цвіту в липки
Попросив.
– Що ж, неси мене до люду
На зиму:
Як рукою, з них простуду
Я зніму.
І галявина
Відкрила свій запас.
Загула вона
Джмелями
В ранній час:
– Подивися, хлопче, тільки
На луги:

Тезки ось твої – васильки
Навкруги,
Миколайчики
Й петрові батоги.
І, здається, наокільна
Вся земля
Обвиває квітом-зіллям
Василя:
– Ти дивинку мою кожную
Помічай:
Материнку,
Подорожник,
Молочай.
Рви ромашку,
Жовту кашку,
Деревій.
Пий з вітрами
Мої трави –
Здоровій!

*Рауф Таліпов
(переклад С. Жупанина)*

Лікар в зеленім халаті

В халаті зеленім
Той лікар чудовий.
Він кличе в сади,
У гаї та діброви.
І шепче на вухо:
“Повір, що корисні
Повітря весняне,
Суниці та вишні.
І літнє повітря
Та яблука й сливи
Для тебе, щоб ріс ти
Здоровим, щасливим...”

А хто ж отой лікар
В халаті зеленім?
Живе він у груші,
У яблуні, клені,
В лимоні, березі,
Гранаті, чинарі...
Живе проміж нами
Із сонцем у парі.
А хто він – підкажуть
І поле, і гай...
Ти краще подумай
І сам відгадай.

Хід трудової справи:

- вибір маршруту та місць збирання лікарських рослин;
- поточний інструктаж;
- збирання рослин та звірення їх із зразками;
- сушіння зібраних рослин;
- здавання зібраних рослин на приймальний пункт;
- підведення підсумків трудової справи (подяки, нагороди);
- підготовка виставки дитячих творчих робіт на тему “Рослини – наші друзі”.

Д ж е р е л ь ц е

Мета трудової справи – формування в дітей активної громадянської позиції щодо збереження водних багатств планети; виховання людського ставлення до природи у розмаїтті її об’єктів та явищ.

Підготовча робота – проведення на народознавчому матеріалі морально-етичної бесіди “Будь здоровий, як вода”.

Матеріал для бесіди:

Без води життя гине – в’яне квітка, страждає звір, змовкає пташка. Все живе на землі потребує води. Кожна її крапля є дорогоцінним даром природи. Вода напуває землю, а земля годує людину. Отже, люди завжди розуміли значення води у своєму житті і упродовж багатьох

віків оспівували її як основу буття. Серед наших предків існувало справжнє водопоклонство. Обоожнювалось все – море, озеро, річка, джерело, криничка. У давнину любили молитися над водою, навіть приносили жертви озерам і криницям. Народ поважав воду як святу стихію, від якої залежали його щастя і добробут. В уяві стародавніх людей вода була старшою за все інше на землі – дерева, рослини, тварини. Вважалося, що вона з'явилась на самому початку утворення світу. Колись у замовляннях так і звертались до води: “Водичко, найстарша сестричко”.

Шанобливе ставлення наших предків до води виявилось і в обрядах її освячення, які відбувалися під час Водохреща і Стрітення. Йорданська і стрітенська вода вважалась цілющою – її пили, нею змащували хворі місця, вмивалися, купалися в ній. За стародавніми віруваннями це додавало людям здоров'я і вроди. Животворною силою наділяв народ і “непочату воду” – ту, яку зачерпують до сходу сонця першою з річки чи криниці. Звідси народжувалось трепетне ставлення стародавніх людей до криниць та водоймищ. Річки з давніх давен одухотворялися народною фантазією – їх уявляли судинами землі, якими тече вода (як у людини кров). Люди вчилися розуміти “голос” води: їм здавалось, що річка то лагідно говорить до них, то грізно стогне і реве. Дуже часто річки порівнювалися з богинями, яких народ намагався улестити палкими молитвами. Поважливе ставлення до криниць підштовхувало наших предків до їх освячення – над ними світили свічки, ставили хрести, образи, каплички. Криниці здавна вважались святим місцем, біля якого не можна було лягати чи говорити неправду.

На Україні одвічно шанувались джерела. Чистота та бездоганні смакові якості джерельної води сприяли тому, що народ надавав їй символічного значення – вода вважалась живою, тобто особливо цілющою. Такою вона згадується у народних оповіданнях та казках. За уявленнями, жива вода додавала сили, зцілювала рани і повертала до життя. Водночас у народній фантазії народжувався образ мертвої води – забрудненої, спотвореної бездушним ставленням. Вона ніби завжди мстить людям усілякими бідами і хворобами. Тому тяжким гріхом було плюнути у воду чи забруднити її нечистотами, криштально чисту воду завжди оспівували і ретельно оберігали. Таку воду наші предки на знак особливої шани пили з непокритою головою.

Вода одвічно вражала своєю силою та енергією. Зачаровано спостерігаючи весняний льодохід, повінь, морський шторм або водоспад,

люди поклонялися нестримній силі води. Її могутня стихія високо шанувалась. Мабуть, звідси і приказка-побажання: “Будь здоровий, як вода”. Захоплюючись красою водної стихії, її наділяли такими якостями, як справедливість та здатність до пророкування. Під час деяких народних свят молодь навіть ворожила на воді, бажаючи зазирнути у майбутнє. У нашій мові і тепер чути залишки вірувань тих часів, коли судили водою – і досі не втратили популярності стародавні приказки: “Правда у воді не тоне й у вогні не горить”, “Вивести на чисту воду” та ін. В Україні були досить поширені обряди купання, обливання, збирання роси – вважалося, що вода омиває людину від усякого зла.

Нерідко воді надавали певних людських якостей – люди хотіли бачити її не грізною бездушною стихією, а добрим другом, вірним помічником і захисником. Вода часто згадується в українських народних піснях: “Тихо, тихо Дунай воду несе”, “Тече вода каламутна”, “Через греблю вода рине”, “І лід тріщить, і вода плющить” та ін. Народ тісно пов’язує її стан з власними почуттями: коли вода тиха, прозора – то радість, а коли каламутна – горе, смуток. Чимало пісень оспівують красу здорової і чистої води, яка ніби здатна оберігати молодість і вроду людини (“На кладочці вмивалася”, “Десь тут була поляночка”).

Приваблювала людину і невинність могутньої течії води, яка уособлювала плин самого життя і викликала в людській уяві яскраві образи, що знайшли своє втілення у народних загадках про воду: “Не кінь, а біжить”, “Не ліс, а шумить”, “Без рук, без ніг, а цілий світ перейде” та ін. Народ ніжно поетизував у власній творчості воду, її життєдайну силу, енергію, красу і передавав те почуття майбутнім поколінням, заповідаючи берегти цей неоціненний дар природи.

Запитання і завдання дітям, можливі для використання під час бесіди:

- Спробуйте перелічити все те, що не може жити без води. А навіщо, на вашу думку, вода людині?
- Чому народ називав водичку “найстаршою сестричкою”? Кого стародавні люди вважали сестрами води?
- Хто з вас бачив обряд освячення води? Де і як це відбувалось?

- Згадайте відомий вірш Т. Г. Шевченка, де яскраво втілено грізну стихію води і талановито відтворено її “голос” (“Реве та стогне Дніпр широкий”).
- Чому в давнину не можна було говорити неправду біля криниці?
- Яку воду можна вважати живою? А коли вода стає мертвою?
- Згадайте народні казки, де йшлося б про живу і мертву воду (наприклад: “Котигорошко”, “Казка про Івана-богатиря”, “Шовкова держава”, “Жива і мертва вода” та ін.).
- Пригадайте казку про Іллю Муромця та Солов’я-Розбійника. В який момент Ілля Муромець одужав після тридцятирічної хвороби? (можлива відповідь: коли три дідусі дали йому випити кухоль води).
- Під час яких народних свят люди шанобливо звертаються до води? Хто знає, як відбувається ворожіння на воді під час свята Івана Купайла? Згадаймо пісню “Десь тут була Подоляночка” і заспіваймо її. Чому народ пов’язує молодість і красу подоляночки з водою?
- Що значить шанувати воду? Як, по-вашому, її можна оберігати?
- Чи траплялось вам знайти джерело? Якими були ваші дії?

Затвердження програми майбутніх дій:

- утворення пошукових груп (“розвідників”);
- розробка плану пошуку джерел;
- підготовка необхідних знарядь праці.

Допоміжний художній матеріал для бесіди:

Микола Сингаївський

Радіє джерело

У полі при долині,
Як вийти за село, –
В живій криниці б’ється
Прозоре джерело.

У спеку хлібороби
До нього часто йдуть.
І радісно джерельцю,
Що з нього воду п'ють.

Нехай вода іскриться,
Джерельце чисто б'є.
Нехай жива криниця
Здоров'я нам дає.

Степан Жупанин

Криниця

Край стежки, у полі
В рясну косовицю
Я викопав людям
Глибоку криницю.
Зове перехожих:
– Спиніться в путі!
Такої води
Не пили у житті.
Прозора та чиста,
Як небо, ясна,
Ще й квітами, травами
Пахне вона.
В ній райдуга стрічки
Свої умивала

І навіть, повірте,
Гарнішою стала.
Сюди прилітали
Ще й диво-жар-птиці,
Пили, смакували
Водою з криниці.
Несли косарі
На луги її вранці,
Пили комбайнери,
Натомлені в праці.
В людей веселіють,
Яснішають лица,
Їм силу бадьору
Вернула криниця.

Хід трудової справи

- Вибір маршруту згідно даних “розвідки”;
- пошук джерел;
- поточний інструктаж;
- розчищення знайдених джерел;
- огороження джерел, установка пам’ятних табличок;
- створення карти джерел певної місцевості;

Н а ш к в і т н и ч о к

Мета трудової справи – виховання у дітей естетичного ставлення до світу рослин, формування навичок догляду за квітами, розвиток потреби творчої праці в природі.

Підготовча робота – проведення на народознавчому матеріалі естетичної бесіди “Квіти України”.

Матеріал для бесіди:

Споконвічно шанують в Україні квіти. Либонь, нема жодної української хати, біля якої дбайливі руки господині не влаштували б яскравих квіткових острівців. Вони милують око, ніжно хвилюють душу, міцно прив’язують наші серця до рідної домівки.

Наші предки обожнювали квіти, вважаючи, що цей досконалий витвір природи даровано людям від Бога. Із сивої давнини прийшов до нас красивий звичай плести вінки і прикрашатись ними під час різних народних свят. Найпочесніше місце в українській хаті завжди відводилось освяченим рослинам. На Трійцю селяни розвішували на стінах житла клечання, вбирали хату снопиками лепехи, прикрашали образи пучечками пахучих васильків, м’яти, материнки. Під час весняних обрядових дійств молодь виконувала хороводні та ігрові пісні, шанобливо звертаючись до квітів і уславлюючи їх красу. Рослини, зокрема квіти, були предметом особливого поклоніння на Іванів день.

А тепер вслухаймося в назви квітів: медунка, зірочник, жовтяниця, кровоголовка... Які гарні і влучні імена давав народ рослинам! В основі цих назв – захоплення кольором, формою квітки, її запахом. І дійсно, придивіться уважно до ромашки – наче королева у пишній короні стоїть вона серед трави. Отож не дарма звать її в народі королицею. А на воді хитаються блискучі жовті глечики – народна спостережливість не обминула виразну форму їх пелюстків. Триколірну фіалку, що дивує нас водночас синіми і жовтими квіточками, люди ласкаво звать братками. Наче маленькі хлоп’ята, розбіглися по полях грицики, миколайчики, васильки – так ласкаво називають на Україні прості придорожні квіточки. Скільки ніжної уваги і сердечності у цих назвах! Народна фантазія могла опоетизувати найскромнішу квіточку. Це добре відбилося у народних загадках, як-от:

– Стоять у лузі сестрички, золотенькі очі, білі вії

(Ромашки)

– Росте біла, а подує вітер – відлітає

(Кульбаба)

Деяким рослинам наші предки приписували навіть магічне значення. Могутнім оберегом вважалась квітка тирличу, яка, за народними віруваннями, відганяла нечисту силу. З давніх-давен шанують в Україні синьоокий барвінок. Завжди свіжий і зелений навіть під снігом, він став символом вічного життя, міцного кохання, щасливого шлюбу. Тому ця квіточка часто царює у весільних обрядах. З хрещатого барвінку плетуть весільні вінки. Цю рослину охоче садять біля хати на знак вічного родинного щастя.

Увагу людей завжди привертала яскрава краса маків. У народі співають:

Нема цвіту кращого від маківочки,
Нема роду милішого від матіночки.

А про васильки є в народі оповідь, що був собі колись молодий і гарний хлопець. На Зелені свята заманила його русалка в поле, залоскотала і перетворила на синю квітку. Відтоді й ростуть у полі ті гарні, трохи сумні квіточки. А зуть їх ім'ям хлопця – васильками.

Буваючи на полі, зверніть увагу на світло-сині зорі квітів цикорію. Це петрів батіг. Його довге стебло майже безлисте. Якщо ним змахувати, то воно свистить, як справжній батіг. У народі назву цієї квітки пов'язували з ім'ям апостола Петра – учня Ісуса Христа. Цього апостола вважали покровителем полів. Народ вірив, що апостол Петро, йдучи межею, хльоскає прутиком цикорію, як батіжком. А жучки і мушки, що сидять на колосі, злітають від того звуку догори і не сміють переводити хліба. Отже, стародавні люди вважали цю рослину рятівницею хліба.

Ось так щиро, чуйно і вдячно оспівана краса квітів у народній творчості. Без тієї краси люди не уявляли життя, і це спонукало їх берегти цей безцінний дар природи.

Запитання і завдання, можливі для використання під час бесіди:

- Які квіти найчастіше можна побачити біля української хати? (можливі відповіді: чорнобривці, рожу, барвінок, жоржини, айстри, півники та ін.).
- Чи вмієте ви плести вінки? Під час яких народних свят плетуть вінки?
- Згадайте веснянки, де б оспівувались квіти. (можливі відповіді: “При долині мак”, “А ми рутоньку посієм”, “Плету, плету ліс” тощо).
- Які народні назви квітів ви пам’ятаєте? Спробуйте пояснити їхнє походження.
- Які казки про квіти ви знаєте?
- Назвіть українські народні пісні, де б згадувались квіти. (Можлива відповідь: “Цвіте терен”, “Стелися, барвінку”, “Ой зацвіла рожа край вікна”, “Ой зацвіла синя квітка” та ін.).
- Назвіть улюблені квіти своїх мам і бабусь.
- Яку квітку виростили ви особисто? Чи допомагали ви кому-небудь розбити квітничок?

Проектування майбутньої творчої праці в природі:

- розробка ескізів квітника на подвір’ї;
- підготовка необхідних знарядь праці, розсади та ін.

Допоміжний художній матеріал для бесіди:

Марія Познанська

У квітів сьогодні свято

Чуєте пахощі в нашім дворі?
Квіти розквітли в ранковій порі.
Тут на світанку сам дощик ходив.
Білу лілею від сну розбудив.

Чисто помилися мальви в росі –
Личенька круглі, рожеві усі.

Нижче над ними красольки дрібні:
Понапинали хустинки-вогні.

Он поставали майори у ряд,
Ніби зібралися йти на парад,
Тут чорнобривці черняві в гурті,
В повнім цвіту – повняки золоті

Синій паничик заліз аж на тин,
Просить в танок гордовитих жоржин.
Білій лілеї майор уклонивсь, –
Сонцем одразу квітник освітивсь!

Бджілка на скрипку заграла в цей час.
Джміль прилетів і приніс контрабас.
Музика лине – почався танок.
Свято ж сьогодні у наших квіток!

Микола Сингаївський

Невмируща трава

Я травинку-живинку
бережу, мов красу,
їй у спеку палющу
я води принесу.
Зацвіте все навколо,
в небо зринуть пісні.
І травинка-росинка
усміхнеться мені.

Хід трудової справи:

- Вибір місця майбутнього квітника;
- вибір найкращого ескізу квітника і затвердження девізу;
- вибір відповідної квіткової розсади із врахуванням кольорових характеристик, пропорцій, часу цвітіння та ін.

(Наприклад: клумба “Вогнище”: по центру – сальвії, по бордюру – чорнобривці; альпійська гірка “Очі землі” – братки і стокротки у просвітах між камінням; стіна “Квітковий водоспад” – клематис або настурція чи пахучий горошок);

- обробка ґрунту, висаджування квітникової розсади відповідно до обраного варіанта;
- поточний інструктаж;
- затвердження графіка чергування по догляду за квітником;
- організація виставки дитячих малюнків-проектів на тему “Наш квітничок”.

Ш в и д к а з е л е н а д о п о м о г а

Мета трудової справи – виховання у дітей співчутливого і дбайливого ставлення до світу рослин, формування навичок догляду за деревами і кущами.

Підготовча робота – проведення на народознавчому матеріалі естетичної бесіди “Дерева мого краю”.

Матеріал для бесіди

Колись видатна українська поетеса Леся Українка сказала: “Німого в лісі нема нічого”. Ці слова якнайкраще відбивають уявлення наших предків про світ рослин. Українці споконвіку глибоко шанували дерева, навіть обожнювали їх. Здавна відомо деревопоклонство. Давні слов’яни молилися божеству рослинності, випрошуючи у нього прихильності і щедрості. Численні народні легенди і вірування містять зворушливі звертання людей до дерева, яке в їх уяві набуває значення символу, навіть оберега. Серед традиційних святкових ритуалів, що прийшли з давнини й існують на Україні дотепер, є вшанування різних дерев.

Так, особливою повагою і любов’ю серед нашого народу користується верба. Не уявити, либонь, українського села без річки чи ставка, в чистій воді яких милуються своєю вродою кучеряві верби. Недарма кажуть: “Без верби і калини нема України”. Від найдавніших часів наші предки вірили, що верба має чарівну силу і боронить людей, житло та худобу від злих сил, які прокидаються навесні ра-

зом із пробудженням природи. За тиждень до Великодня християни відзначають Вербну неділю. Освячена цього дня лоза мала дарувати здоров'я, силу. “Будь великий, як верба...”, – приказували, вдаряючи свяченою гілкою. Вірили, що та гілочка збереже хату від грому, віджене нечисть від худоби, додасть сили немічній, хворій людині.

Не меншою популярністю серед слов'ян користувався дуб. За уявленнями наших предків він був першоджерелом світу, що зріс на піску, піднятому з дна первісного океану. Людей вражала міць і велич цього дерева. У народних віруваннях є багато посилок на магічну силу дуба. “Нехай ваш синочок росте, як дубочок”, – бажали на хрестинах хлопчиків і вірили, що виросте він міцним, як дерево. Шанобливе ставлення до дуба народ переносив і на речі, виготовлені з його деревини. Вважалося, що вони додають сили і здоров'я господарю.

Шанують на Україні і тополю – високу, струнку, тендітну. В народних легендах це дерево часто порівнюють з дівчиною. Може тому щороку на Зелені свята водять дівчата “тополю”. Обирають найкращу, зв'язують їй руки над головою, прикрашають стрічками, квітами і з піснями ведуть по селу.

А ось сосну, за народними переказами, благословив сам Бог. Адже напередодні розп'яття Ісуса виявилось, що це дерево нездатне ані на хреста, ані на цвяхи для нього. Відтоді сосна вічно зелена й радісно шумить, а її шишки вважаються символом плодючості.

Українська народна творчість шанобливо оспівує красу дерева - одвічного союзника і помічника людини. В піснях, казках, приказках народ наділяє дерева людськими переживаннями та почуттями. Вербу, тополю, липку народна уява перетворює на дівчат. Парубків часто порівнюють з дубками, яворами, як-от:

Ой стоїть козак, як явір, над водою,
Зазеленівся, як барвінок весною.

Народна творчість натхненно оспівує красу рослинного світу, тонко вирізняючи характерні особливості того чи іншого дерева. Ось як влучно говориться про дерева у народних загадках:

– Біла, а не сніг; зелена, а не лист; кучерява, а без волосся.

(Берега)

- Всі пани скинули жупани, а одна пані залишилась в жупані.
(Ялина)

Стародавні люди не відокремлювали себе від природи, вважаючи своє життя часткою великого і вельми розмаїтого світу. Тому й до дерев ставилися з особливою, братньою ніжністю. Важким гріхом вважалося зірвати з дерева кору, що уподібнювалась людській шкірі. Не можна було без потреби ламати гілки чи різати стовбур ножем – сік дерева уподібнювався людським сльозам. Люди завжди допомагали деревам: підпирали обважнілі гілки, зламані – підв'язували, збирали з листочків гусінь, а на зиму тепло обгортали стовбури. З покоління в покоління передавалась ця нехитра наука любові до дерева, яке, за влучним народним висловом, “весною веселить, літом зхолодить, восени годує”.

Запитання і завдання, можливі для використання під час бесіди

- Яке дерево подобається вам найбільше? Чому?
- Що ви знаєте про дерева-обереги?
(Наприклад: ясен (кора, гілки, попіл), за народними віруваннями, оберігав від гадюк; осика, верба – від нечистої сили та ін.).
- Яке дерево зацвітає першим, даруючи світу пухнасті жовті котики?
- Чому вербу вважають символом України?
Хто бачив купальське дерево? Розкажіть докладніше про обряд, який ви спостерігали.
- Чому в народі часто кажуть: “Міцний, як дуб”?
- Чи є у вас речі, виготовлені з дубової деревини? Що ви можете про них сказати?
- Чому у народних легендах тополю порівнюють з дівчиною?
- Які легенди чи казки про дерева ви знаєте?
- Згадайте українську народну казку “Про липку і зажерливу бабу”: як дерево допомагало діду й бабі? Чому наприкінці казки липка відмовила у бабиному проханні?
- Назвіть українські народні пісні, де згадуються дерева (Наприклад: “Ой у полі верба”; “Ой ти дубе, дубе”; “Ой на горі

два дубки”; “Стоїть явір над водою”; “У полі береза”; “В кінці греблі шумлять верби” та ін.). Спробуйте заспівати будь-яку з пісень.

- Чи доводилось вам посадити дерево? Де і коли це було?
- Коли ви востаннє допомагали деревам? Що саме ви зробили?

Зачитування дітям “термінових телеграм” від дерев про відсутність дощу, про нашествия комах-шкідників, про агресію бур’янів, про варварське поводження людей щодо дерев та ін.

Прийняття колективного рішення про швидку допомогу зеленим друзям (розробка програми дій, утворення бригад швидкої допомоги, підготовка необхідного інструментарію).

Допоміжний художній матеріал для бесіди:

Степан Жупанин

Зламана гілка

На яблунці
Хтось гілку одчухнув,
Рукою лиш махнув.
І капле сік –
То слізоньки дрібні:
– Як боляче,
Як боляче мені!

Візьму я глини,
Замажу рану
Яблунці-сестриці.
Ще й забинтую
Цю гілчину кволу,

І не засохне,
Хилячись додолу.
До стовбура
Поволі приросте,
Весною знову
Рясно зацвіте!

Виростає вишенька

Посадив я вишеньку
Навесні
У садочку нашому,

При вікні.
А за літо вишенька
Підросла,
Осінь з гілок листячко
Рознесла.

Одягнув я вишеньку
В фартушок,
В солом'яний тепленький
Кожушок.
Ой, не злися, холоде,
Це дарма!
Не страшна вже вишенці
І зима.

Хід трудової справи:

- Екологічна розвідка з метою пошуку “скривджених” дерев і кущів;
- поточний інструктаж;
- надання негайної допомоги зеленим насадженням у дворі, на дачній ділянці, на вулицях, у скверах і парках: підбілювання дерев, видалення бур'янів, розпушення землі навколо стовбурів, поливання дерев та кущів, обладнання штучних гніздувань (синичників, шпаківень та ін.) для приваблення птахів, підв'язування зламаних гілок, замазування ран садовим варом тощо;
- підсумковий збір даних від бригад для реєстрації в екологічному щоденнику “неблагополучних” дерев та кущів з метою взяття їх на постійний контроль;
- створення картотеки швидкої допомоги зеленому другу;
- підготовка фотомонтажу “Врятовані дерева”.

ПРИРОДА-ІМЕННИЦЯ

(сімейні свята на честь природи)

СВЯТО ВЕСНЯНОЇ ВОДИ

(У сценарії використано вірші Ф. Тютчева (переклад М. Рильського), О. Олеся, В. Кочевського, М. Сингаївського)

Обладнання: святково прибранна кімната, музика у запису, дитячі музичні інструменти (металофон, цимбали, сопілка тощо), акварельні фарби, папір, виставка дитячих малюнків.

Ведучі свята з числа дорослих учасників (батьків, родичів, сусідів): Весна, Сонце, Поетична Криничка, Музичне Джерельце, Мокрель-Акварель. Ролі Струмочків можна доручити старшим дітям.

Хід свята

(Звучить уривок з опери М. Лисенка “Зима і Весна” – “А вже весна”, вибігають Струмочки).

Струмочок перший: Лежать у полі ще сніги,
А води весняні шумлять
І сонні будять береги,
Біжать, і грають, і дзвенять.

Струмочок другий: Вони дзвенять на всі кінці:
“Іде весна, іде весна!
Весни ми юної гінці,
Вперед послала нас вона”.

Струмочок третій: Іде весна, іде весна!
За нею ллється срібний спів –

То лине вслід юрба гучна
Травневих днів, веселих днів!

(Виходять Сонце і Весна – в руках у Весни відерце і кошик квітів).

Сонце: А Весна іде, як фея,
В чарах шуму і пісень,
Біла, біла, як лілея,
В квітах яблунь і вишень.
Скрізь блукає,
Все вітає,
Йде і сіє срібний цвіт,
Обсипає білий світ.
Стане, гляне Сонцю в очі
І спочить від щастя хоче.

(Весна звертається до учасників свята).

Весна: Я довго йшла сюди – втомилась,
Спіткнулась, впала – і розлилось
Води відерце, що я несла,
І ось у човнику на веслах
Приплила я до вас
У цей святковий час.

*(Весна вклоняється всім. Учасники свята співають веснянку
“Розлилися води на чотири броди”).*

Сонце: Як на тебе все чекає –
Нетерпляче виглядає!
І землиця, і тваринка,
І комашка, і билінка –
Все це хоче пити,
Жити і родити.
Чи принесла ти сюди
Живодайної води?

Весна: Дзвенить вода моя, радіє!
Вона, як небо, голубіє.
Куди не кинеш оком –
Біжить стрімким потоком.
Веселії струмочки –
Це мої синочки,
Повінь промениста –
Доня норовиста.
Джерела і криниці –
Це сховища водиці,
Які я напуваю –
Водою доливаю.
Дітей моїх багато –
І всі прийшли на свято.

(Вперед вибігають Струмочки).

Струмочок перший: Лежебока-сніжок
Почорнів і намок.
А з-під нього серед ниви
Пустотливо, дзюркотливо
Стрепенувся струмок.

Струмочок другий: Другий, третій!..
Скільки їх
Розмиває кволий сніг!

Струмочок третій: Як рибинки в ополонці,
Мерехтять вони на сонці,
Плюскотять біля ніг.

(Струмочки виконують танок Талої води).

Струмочок перший (звертається до учасників свята):

Слухайте і не моргайте!
Загадки наші відгадайте:

1. Летить – мовчить,
Лежить – мовчить,

А як умре –
Так зареве.

(Сніг)

2. Чого ця річка скаженіє –
Реве, скрекоче і повніє?

(Льодохід)

3. Дах зігрівся – і заплакав:
Цілий день сльозами капав.

(Капіж)

Струмочок другий: Ой, які кмітливі діти!
Як за них не порадіти?
Та навряд чи вам пройти
Там, де сестри і брати
Водицею грають
І на вас чекають.

Весна (звертається до учасників свята):

Ось зараз ми поп'єм водички
Із поетичної кринички.
До неї в гості завітаєм –
Секрети творчості згадаєм.

В гості запрошує Поетична Криничка

Хазяйка Криничка пропонує дітям:

1. Гра “Загублене слово”.

Завдання: Знайти потрібне слово і вставити у віршик, утворивши риму:

Весна до нас спішить –
Про це струмок...

(Можливі варіанти: шумить, дзвенить, бринить та ін.);

Як радо щодня і щоночі
Весняна водичка...

(Можливі варіанти: хлюпоче, дзюркоче, плюскоче, рокоче та ін.).

2. Гра “Гімн воді”.

Завдання: Підібрати влучні слова-характеристики для уславлення краси та значущості води, вставити їх у віршик, утворивши рими:

Хазяйка Криничка розпочинає:

Розлягалася земля неозора,
а найкраща вода.....
На землі – калинове намисто,
а найкраща вода.....
Тут діброва шумить невмируща,
а найкраща вода.....
Ось і день проминув. Ніч коротка,
а найкраща вода.....

**Діти хором
продовжують:**

(прозора)

(чиста)

(цілюща)

(солодка)

3. Гра “Буриме”.

Завдання: Скласти жартівливі віршики з такими римами: водичка – сестричка; ходила – замочила.

4. Конкурс читців.

(Декламування віршів, присвячених воді, весняному пробудженню природи; нагородження призами переможців).

Весна:

Чуєш, річка берег точить,
щось вода говорить нам.
Що ж вона сказати хоче
вербам, нам і берегам?
Хмари плинуть за водою,
течія не гомінка.
Як нам вивчити з тобою
пісню, що співа ріка?
Може розповість про це
нам Музичне Джерельце?

В гостях у Музичного Джерельця

Джерельце пропонує дітям:

1. Гра “Ми – композитори весни”.

Завдання: Придумати і заспівати мелодію весняного струмочка.

2. Гра “Весняний оркестр”.

Завдання: Обрати певний музичний інструмент (наприклад, фортепіано, металофон, цимбали тощо) і спробувати відтворити звук капіжі.

3. Фестиваль народної пісні.

Завдання: Виконати народні пісні, де б згадувалась вода.

4. Конкурс юних музикантів.

Завдання: Зіграти на будь-якому музичному інструменті твори, присвячені весні.

(Музичне Джерельце відзначає призами найактивніших учасників ігор та виконавців музики).

Весна:

Відзвучали срібні трелі,
Наче звук у тишу впав...
До Мокрелі-Акварелі
Завітати час настав.

Салон Мокрелі-Акварелі

Мокрель-Акварель пропонує дітям:

1. Гра “Знайди колір”.

Завдання: Протягом 5–7 хвилин розфарбувати аквареллю запропоновані малюнки (наприклад: “Повінь”, “Льодохід”, “Озеро весною” та ін.) і пояснити всім власний добір кольорів.

2. Вікторина “Чому акварель мокра”.

Акварель ставить запитання:

– Чому мене вважають родичкою води?

(Можлива відповідь: акварельні фарби розчиняються водою, що надає їм легкості і прозорості; аква – з латинської “вода”).

– Чому друзі дали мені прізвисько “мокрель”?

(Можлива відповідь: ця техніка малювання вважається мокрою і вимагає охайності і терпіння).

– Які кольори ви б змішали, щоб передати найтонші відтінки весняного неба і води?

(Можливі варіанти: синій – сірий – блакитний; синій – голубий – бузковий; голубий – зелений тощо).

3. Вернісаж “Портрет весняної води” (виставка дитячих малюнків).

Завдання: Відібрати найкращі “портрети” води, обгрунтувати вибір, присудити призи.

Весна:

Лише як в кімнаті сидіти –
Водиці нам не зрозуміти.
Розваг наближається час –
Чекають струмочки на нас!

(Звертається до дітей і Струмочків):

Наші чоботи із гуми
Не бояться води.
За лопати, друзі, нумо!
Хай під ними крига хрума:
– Гей, потічки, ви куди?

Струмочки (прямуючи до дверей, скоромовкою):

Нам до лук напрямки.
Якщо є у вас готові
Кораблики паперові –
Понесемо залюбки.

(Всі учасники свята одягаються і виходять на вулицю, де відбуваються рухливі ігри, розваги та змагання паперових корабликів “Чий струмочок найшвидиший”).

Св'ято осені

(У сценарії використано вірші М. Сингаївського, В. Кочевського, Н. Забіли, М. Познанської, О. Олеса, С. Жупанина, Т. Коломієць, А. Качана, П. Воронька, В. Лучука, І. Мазніна.)

Обладнання: святково прибранна кімната; музика у запису; осінній природний матеріал (листя, плоди); фарби, папір, клей, ножиці; виставка дитячих творчих робіт.

Ведучі свята з числа дорослих і дітей: королева Осінь; пажі Осінні Листочки, Осіння дрімота, дівчина Горобина, панна Жоржина, Їжачок-Лісовичок, Синичка-сестричка, Колосок-комірник, Горіх-садівник, баба Городина.

Хід свята

Звучить уривок з концерту А.Вівальді “Пори року” (“Осінь”). Танцюють Осінні Листочки.

Листочок перший:

Осінь стукає в віконце –
Щедра, золота, мов сонце –
Осінь!

Листочки разом:

Звідки йшла вона, ступала,
Лист на землю осипала –

Листочок другий:

Осінь!

Листочки разом:

Листочок третій:

А вночі верба проснулася
І легенько стрепенулася –

Листочки разом:

Осінь!

Листочок четвертий:

Ночував мороз у лісі,
На калині, на горісі –

Листочки разом:

Осінь!

Листочок п'ятий:

Низько світить сонце тьмяне,
На вільшині листя в'яне –

Листочки разом: Осінь!
Листочок шостий: На осиці лист тріпоче,
У політ зірватись хоче –
Листочки разом: Осінь!

Виходить королева Осінь у вінку з калини, тримаючи в руках пензлик і кошик з плодами та овочами.

Осінь: Дні коротшають потроху,
Вицвіла міжхмарна просинь.
В край ваш з дальної дороги
Я прийшла і звуся

Всі діти разом: Осінь!
Листочок перший: Королево наша ясна,
(*вклоняється*) Мов калинонька, прекрасна!
Листочок другий: Господарочко невтомна,
(*вклоняється*) Що ж зробила ти довкола?
Осінь: Йшла по лісу – не забула:
Під пеньки грибів сипнула,
Розтрусилася кошик глоду –
Ви таких не їли зроду!
Понад лугом підрівняла
Стрій у журавлинім клині
І вінків сплела чимало
З грон червоних на калині.

Листочок третій: Подивись: на видноколі
(*до Осені*) Мов змінилися ліси.
Хто це їх у жовтий колір
Так барвисто прикрасив?

Осінь: Це мій пензлик працьовитий
У відерцях чарівних
Жовту фарбу перебовтав
І розбризкує по них!

Листочок четвертий: Я не жовтий, я – червоний!
(*до дітей*) Той – зелений, той – бордовий!
Хай розкажуть, хто й де стрів
Жмуд осінніх кольорів?

*Осінні листочки проводять з дітьми конкурс
“Осіннь-художниця”*

- Завдання 1.* Хто назве найбільше кольорів осені?
- Завдання 2.* Відшукати в гірлянді з осінніх листочків “золото” осені і вказати жовто-зелені, руді, мідні, лимонні, жовто-гарячі, бронзові, коричневі кольори.
- Завдання 3.* Відшукати в гірлянді з осінніх листочків “багрянець” осені і вказати червоні, пурпурні, вишневі, лілові, фіолетово-червоні, бордові кольори.
- Завдання 4.* Сколоти з осіннього листя гірлянду так, щоб було видно поступовий перехід від зеленого до жовтого або від жовтого до червоного кольору.

(Осіннь нагороджує переможців призами із свого кошика)

Осіннь: Запрошую всіх я у царство осіннє:
Там вас пригощу гарбузовим насінням,
Дам яблук і груш, дам горіхів і меду,
Проте перешкоди будуть попереду.
стежиною знань, почуттів, доброти
Спочатку успішно нам треба пройти.
Потрібно в природі все знати й любити,
Її берегти, піклуватись, жаліти.
Ось перед нами Осінні ворота,
Спить перед ними Осіння Дрімота.
Щоб нас у царство осіннє пускати,
Купу питань вона буде давати.

Золоті ворота Осені

*Осіння Дрімота пропонує дітям в обмін на ключі від воріт
гру-вікторину “Народні прикмети осені”*

Завдання I. Листопад-синоптик

– Коли, за народним календарем, дерева й кущі мають скидати листя?

(дуб	–	10 вересня,
осика	–	5 вересня,
ліщина	–	1 вересня,
береза	–	18–21 вересня,
липа	–	18–21 вересня).

Що віщує народний календар:

- якщо дуб довго не хоче “роздягатися”?
(віщує сувору зиму)
- якщо листя на липах опало рано?
(зима буде люта)
- якщо вишня скине листя до 14 жовтня?
(зима буде тепла)
- якщо 5 жовтня листя з берези ще не опало?
(сніг ляже пізно)
- якщо осінній лист лягає долілиць?
(на теплу зиму та добрий урожай)
- якщо листя берези жовкне з верхівки?
(чекай ранньої весни)
- якщо листопад дерева не обтрусить?
(зима довга бути мусить).

Завдання 2. Осінні опади

Яку погоду віщує:

- вересневий дощ, що почався вранці
(довго не йтиме)
- під час дощу павук плете павутиння
(дощ скоро припиниться)
- під час дощу на воді з’являються бульбашки
(дощ надовго)
- грім у вересні
(осінь буде теплою)
- грім у жовтні та листопаді
(зима буде малосніжною)
- дощовий вересень
(на врожай наступного року)
- сухий вересень
(на пізню зиму)

- молодик, який народився у дощовий день
(дощовим буде весь наступний місяць)
- сніжок 20 жовтня
(через місяць бути зими)
- сніг, який ліг товстим шаром на мерзлу землю
(буде гарний урожай)
- ранній перший сніг
(до ранньої весни)

Завдання 3. Осінні свята народного календаря

– Коли і як святкують “Семенів день” та що віщує погода у цей день?

*(14 вересня – завершення сівби жита; на Семена ясно – осінь
красна, тобто тепла й гожа)*

– Назвіть дату “дня-горобинника” і що він віщує?

*(23 вересня – ягоди горобини стають солодкими;
якщо горобина вродила рясно – осінь дощова, а
зима сувора)*

– Коли настає “Федорин день” і що він віщує?

*(24 вересня; якщо цей день теплий і бджоли ще
літають, то осінь буде довгою і теплою)*

– Коли святкують Покрову і на що вказує погода цього дня?

*(14 жовтня; яка погода – такою й зима буде;
прийшла Покрова – всохла діброва, тобто дерева
скинули листя)*

– Коли святкують “Казанський день” і що він віщує?

*(4 листопада – цей день морозцям дорогу вказує;
на землю лягає перший справжній приморозок)*

*(Осінь нагороджує переможців гри-вікторини, а Осіння Дрімота
віддає їм ключі від золотих воріт Осені)*

Осінь:

Завітаймо, любі діти,
В гості до Рослинця.
В клубі цьому ігровому
Також є гостинці.
Тут дівчина Горобина
З панною Жоржиною

Поведуть в рослинне царство
Мудрою стежиною.

Клуб Рослинець – осінець

Дівчина Горобина:
(до дітей)

Хто в хустині червоненькій
Став у лісі між дубів?
Може дівчина маленька
Назбирать прийшла грибів?
Що за дівчина там стала?
Загадка ця непроста.
Я підкажу: гаптувала
Хустку осінь золота.

Діти:

Горобина!

Панна Жоржина:

Хто в садку, як сонце пишні,
Гордо голову здіймають,
Серед квітів урочисто
Ясним вогнищем палають?
Що в садку морозцеві
Ви не дасте стоптати –
Ніжно в руки їх візьмете
Та й віднесете в хату?

Діти:

Жоржини!

Дівчина Горобина:

Раді ми, що нас впізнали,
Недарма ми вас чекали:
Члени клубу – трави, квіти,
Кущики, дерева – діти
матері Природи –
Всі прийшли на зустріч з вами,
З вашими серцями!

*Дівчина Горобина запрошує дітей до осіннього лісу і пропонує
конкурс осінньої поезії*

Завдання 1. Вгадайте дерево або кущ, зашифровані у віршиках:

Моє листя, мов кружальця,
Розчепірило п'ять пальців

(Каштан)

Вітер вдарить – не змовчу,
Хоч сама тремчу, тремчу

(Осика)

Листя маю я різьблене –
Червонясте, золочене.

(Клен)

Кісоньки жовті звисають
Золоті монетки скидають.

(Берізка)

Я до жовтня червонію,
Багрянію, вишневію.

(Вишня)

А з нас лише зелений лист спадає,
Він геть не жовтіє – і осінь це знає.

(Вільха і бузок)

Завдання 2. Порахуйте фарби осені, які використав поет Олександр Олесь

Ліс восени

Давно вже скошені лани.
Стоять степи похило,
А в лісі, в лісі восени
Так любо ще, так мило.
На липах листя золоте
Тріпоче понад вами.
Неначе знову ліс цвіте
Осіnnими квітками.

Там наче макові квітки
На гілці зайнялися,
Там наче жовті нагідки

Промінням пройнялися.
Тут в росах квіти лісові,
Там струмені прозорі,
Ось кущ біліє на траві,
Як шум на синім морі...

Завдання 3. Складіть чотиривірші з такими римами:

а) Ходила – золотила // листячко – намистечко

б) Мовчить – летить // пожовтіло – задубіло

Конкурс “Осінній балет”

Завдання 1. Передати рухами пориви осіннього вітру, хитання дерев (дуба, берези, тополі, верби, осики та ін.), тремтіння квітів тощо;

Завдання 2. Створити і показати танок-пантоміму на тему “Листочки опадають, листочки засинають”

Конкурс “Вгадай листя на дотик”

Завдання: Із заплющеними очима обмацати листочки і вказати дерева, з яких вони опали.

Конкурс “Осінній вернісаж”

Завдання: якнайшвидше створити аплікацію з осінніх листочків.

Теми на вибір: “Осінні метелики”, “Золоті рибки”, “Жарптиця” та ін.

Конкурс осінньої казки

Завдання: придумати маленьку казочку на тему “Як Осінь золоті стрічки деревам роздавала”

(Дівчина-Горобина нагороджує переможців конкурсів пам’ятними призами)

Панна Жоржина: Запрошую всіх до осіннього саду
Осінніх квіток зрозуміти принаду.
Барвистий, духмяний наш клуб-квітничок
Чекає у гості малих діточок.

Панна Жоржина пропонує учасникам свята конкурси, ігри, вікторини.

Гра “Відишкай квітку”

Завдання 1. Серед букету осінніх квітів знайти ті, які “горять”, наче вогники (чорнобривці, канни, сальвії, красолі, нагідки, майорці тощо)

Завдання 2. Серед букету осінніх квітів знайти ті, які схожі на:

сонечко	(нагідки)
драбинку	(сальвії)
парасольки	(жоржини)
кулі	(хризантеми)
зірки	(айстри)

Конкурс “Вгадай квітку за запахом”

Завдання: із заплученими очима понюхати декілька осінніх квіток і якнайшвидше, найточніше вгадати їх назви.

Гра “Відгадай загадку”

Стебельце – шершава драбинка,
В середині – чорна вуглинка,
Пелюстки блискучі, як лак.
Це квітує червоний... .

(мак)

Стою стрункий, високий
В зелених шатах я.
І золотом оздоблена
Голівонька моя.

(Соняшник)

Виросли в садочку
Сестрички маленькі.
Очки – золоті,
А вії – біленькі.

(Ромашки)

Недоторка я колюча,
Проте дуже я пахуча.

Я – яскрава і вродлива,
Величава, гордівлива.

(Троянда)

Ніжні осінні зірки відцвітають,
Сумно голівками сонцю кивають.

(Айстри)

У садку осінньому
Знялися хуртовини:
Біленькі кулі пінились
Неподалік калини.

(Хризантеми)

Завдання: якнайшвидше намалювати осінню квітку заданого кольору і підписати її назву.

Конкурс осінніх букетів

Завдання: створити осінні композиції з квітів, листя, плодів відповідно до запропонованих девізів.

(Девізи на вибір: Сонечко, Горобинка, Ніжність, Калинове диво, Іскринка, Осіннє вогнище, Самотня квітка, Недоторка, Прощальна посмішка осені, Осіння щедрість та ін.)

Панна Жоржина нагороджує переможців конкурсів призами.

Осінь:

Рада я, що люблять діти
Осінні дерева й осінні квіти.
Тепер хай діти поміркують
Над рослинами, що мандрують.

Вікторина “Рослини – мандрівники”

(Дівчина Горобина та панна Жоржина демонструють дітям малюнки або фотографії рослин, а діти відгадують їх і відповідають на запитання)

Жито

Запитання 1. Звідки походить назва “жито”?

(від слова “жити”)

Запитання 2. Як давно люди знають цю цінну рослину?

(ще з бронзового віку)

Запитання 3. Назвіть батьківщину цієї злакової культури.

(Північна Африка й Західна Азія)

Запитання 4. До якої висоти може дорости жито?

(В горах Німеччини росте жито заввишки понад 2 м)

Просо

Запитання 1. Звідки походить назва “просо”?

(від слова “пістрявий”)

Запитання 2. Як давно люди вирощують просо?

(ще за 4-5 тисяч років до н.е.)

Запитання 3. Назвіть батьківщину цієї культури.

(Східна і Центральна Азія)

Запитання 4. Як потрапило просо на Україну?

(занесене кочовими племенами)

Помідор

Запитання 1. Що означає назва “помідор”?

(золоте яблуко)

Запитання 2. Як ще називають цю рослину?

(томат; велика ягода)

Запитання 3. Назвіть батьківщину помідора.

(Перу)

Запитання 4. Хто перший в Європі оцінив чудовий смак помідора і почав вживати в їжу?

(італійці)

Баклажан

Запитання 1. Назвіть “родичів” баклажана.

(Помідор)

Запитання 2. Назвіть батьківщину цієї рослини.

(Індія)

Запитання 3. Чому баклажани довго не вживали в їжу?

(З-за гіркоти)

Запитання 4. Як колись ще використовували баклажани?

(Для лікування зубів)

Картопля

Запитання 1. Що означає назва “картопля”?

(Земляні яблука)

Запитання 2. Назвіть батьківщину цієї рослини.

(Північна Америка)

Запитання 3. Чи зразу європейці оцінили смак картоплі?

(Ні. В Німеччині та Росії виникли “картопляні бунти”
проти примусового садіння картоплі)

Запитання 4. Як називають картоплю на Україні?

(Другий хліб)

(Осінь нагороджує переможців вікторини пам’ятними призами)

Осінь:

Бачу, діти, небайдужі
Ви до всіх рослинки!
А як ставитесь, цікаво,
До малих тваринки?
Залишаємо позаду
Поле, гай і сад.
Поспішаймо в лісовий
Дім-пансіонат.

Лісовий пансіонат “Назустріч зимі”

(виходять Їжачок-лісовичок і Синичка-сестричка)

Їжачок-лісовичок:

Заходьте у гості,
Друзі маленькі,
Та будьте до нас
Ласкаві й добренькі!

Синичка-сестричка:

Нелегкі часи
Нас взимку чекають,
Та звірі й пташки
Лапок не складають.

Їжачок-лісовичок: Вже листям опалим
 Постелю собі застеляю.
 Настануть морози –
 І я у норі засинаю.

Сестричка-синичка: А білка взялася
 Запас готувати на зиму.
 Бо треба щось їсти
 В холодну, зав'южену днину.

Їжачок-лісовичок: Горіхи і жолуді
 Носить вона у хатинку
 І сушить гриби,
 Нанизавши на зламану гілку.

Осінь: Якби ви дізчались,
 Де білчина хатка зимова,
 Повз неї частіше
 Ходили б до лісу по дрова.
 Принесли б для неї
 Горіхів і хліба окраєць.
 У гості до неї
 Прийшов би обідати заєць.
 А поки господарям
 уже хотілось би взнати,
 Як будете взимку
 Про бідних тваринок ви дбати.

Їжачок-лісовичок та Синичка-сестричка проводять з дітьми ігри, конкурси, вікторини

Вікторина “Як хто готується до зими?”

Запитання 1. Як готуються до зими звірі:

– білка

(робить запас горіхів, грибів)

– ведмідь, борсук?

(запасуються жиром, посилено споживаючи для цього різноманітну їжу – жуків, ящерок, ягоди, плоди тощо)

- лисиця, куниця, тхір?
(*линяють, змінюючи своє хутро на пухнастіше і тепліше*)
 - заєць?
(*змінює літню сіреньку шубку на біленьку – під колір снігу*)
 - бобри?
(*звалюють дерева, перегризують їх на шматки та сплавляють річкою у свої хатки*)
 - ховрахи?
(*роблять у нірках запаси зерна*)
- Запитання 2. Хто яке житло готує до зими:
- білка?
(*облаштовує дупло у дереві*)
 - їжак?
(*вистилає листям і мохом нору*)
 - ведмідь?
(*готує барліг у тихому густому лісі, наносячи в нього сухого листя й гілочок ялини*)
 - борсук?
(*згрібає в нору опале листя*)

Вікторина “Хто що їсть?”

Запитання 1. Перелічити, чим живляться звірі:

- білки?
(*рослинами, ягодами, горіхами, грибами, сім'ям, пташиними яйцями*)
- зайці?
(*соковитими рослинами, корою дерев, капустою, морквою*)
- їжаки?
(*черв'яками, слимаками, комахами*)
- ведмеді?
(*рослинами, ягодами, мурашками, медом*)
- борсук?
(*ягодами, сім'ям, комахами, гризунами, ящерками*)
- дикі кабани?
(*корінням, грибами, мілкими гризунами*)

– еноти?

(ягодами, горіхами, рибою)

– лосі?

(болотними рослинами, корою дерев)

Запитання 2. Перелічити, чим живляться пташки взимку.

(зерном; ягодами калини, бузини, горобини, шипшини;
насінням дикорослих трав і дерев; насінням кавуна; салату,
льону, гарбузів, соняшника, лопуха, кропиви, кінського щавлю,
свиріпи тощо).

Запитання 3. Які пташки включають у свій раціон “особливу” їжу?

(синиця – сало; глухар – глицю; шишкар – сім’я шишок та ін.)

Конкурс “Чия годівничка краща?”

Умова: Продемонструвати учасникам свята заздалегідь виготовлену годівничку для зимової підкормки птахів і якнайповніше розказати про можливості її використання.

Гра “Хто пожаліє щиглика?”

Зачитується фрагмент вірша О. Олеся “Щиглик”:

Малесенький щиглик сліззоньки ковтав,
На синиць, на чижиків нарікав:
“Де ж ви таке бачили, де ви таке чули,
щоб пташки про пташечку та забули?
Що з малою пташкою ви зробили?
Ні одного зернятка не лишили!
Ні одної крихотки на шляху,
Ні одного насіннячка в реп’яху!
Що ж я буду істоньки й де шукати?
Як же я ляжу, голодненький, спати?”...

Завдання: придумати спосіб допомогти щиглику, продемонструвавши свою годівничку і запаси корму, зроблені власноручно.

Конкурс загадок “Вгадай тварину”

Умова: відгадати загадку, але відповідь не виголошувати, а певними рухами і звуками зобразити тварину, яку впізнав.

В тихе надвечір'я
З саду на подвір'я
Котиться колюжина,
В яблука закутана.

(Їжак)

Хоч тварина ця мала,
Хвіст у неї, як мітла,
Вуха гострі, наче стрілки,
У скакухи.....

(білки)

Взимку ляже спати
Дядько волохатий,
Лиш тоді устане,
Як весна настане

(Ведмідь)

На самому дні річному
Дім він збудував. Тепер
Тут живе з сім'єю в ньому
Роботящий наш.....

(бобер)

Покинута, занедбана на лугу,
Зеленіє капустонька в снігу,
А до неї стежечку не одну
Протоптали ніженьки по лану.
Догадайтесь, дітоньки, ви самі,
Хто ці робить стежечки у зимі.
Я вам в цьому віршику не скажу,
Бо сам ще раз подивитись побіжу.

(Засць)

Птах оцей червоногрудий
не лякається простуди.
Як сніги впадуть – умить
Із Сибіру прилетить.

(Снігур)

Конкурс “Розмова з птахами і звірями”

Умова: якнайвиразніше прочитати вірш-розмову з твариною і передати інтонацією та жестами співчутливе, милосердне ставлення до неї.

Степан Жупанин

Голубочок

– Ой, куди ж літав ти, голубе,
Наш друже?
Мабуть крила натомились
Дуже-дуже.
Пригощайся, ось пшениця,
Ось водиця...
Сад у яблуках та грушах
Золотиться.
В небо мирне, голубочку,
Піднімайся.
Та щодня у наш садочок
Повертайся!

Заїнько

– Заїньку маленький,
Чим ти живенький?
– Подумать боюся,
Чим я живлюся.
Посадив капусту
Ні рідко, ні густо.
Вийду вранці з хати –

Хтось устиг зірвати.
Вийду темнотою –
Не пройти росою.

Де живеш, горобчику?

– Хлопчику-горобчику,
де ти живеш?

Хлопчику-горобчику,
де гніздечко в'єш?

– На сосонці, на осиці,
На вільшині й на ялиці,
На березі, на ліщині,
У зеленім гущавинні.

Хлопчику-горобчику,
чим ти живеш?

Хлопчику-горобчику,
що ти клюєш?

– Взимку – яру горобинку,
навесні – м'яку травинку,
влітку я жучків ловлю
і метеликів люблю.

Гра – драматизація “Їжаки”

Учасники: Осінь, Їжак I, Їжак II.

Умова: всім дійовим особам виразно прочитати веселий вірш Т. Коломієць “Їжаки”, супроводжуючи це відповідними рухами, використовуючи маски, деталі костюмів, природний матеріал тощо.

Осінь: Два веселі їжаки
 Накололи на голки
 Всі листки
 І сказали:
Їжак I: – Ми – кущі,
 Золоті у нас плащі
 На дощі.

Осінь: Два веселі їжаки
 Накололи на голки
 Всі грибки
 І сказали:
 Їжак II. – Ми – пеньки,
 Наросли у нас грибки,
 Як горбки
 Осінь: Два веселі їжаки
 Позгортались у клубки
 Під голки
 І сказали:
 Їжак I: – Ми – грудки...
 Їжак II: Ну, а може, – будяки ...
 Осінь: Ну, а може, – їжаки
 Все-таки?...

(Осінь, Їжачок-лісовичок, Синичка-сестричка нагороджують призами переможців різноманітних конкурсів).

Осінь: Любі діти, я спокійна
 За малих тваринок:
 Добрих намірів і вчинків
 Маємо ужинок.
 Ви готові пожаліти,
 Здатні допомогти,
 Хоч-коли звірині й пташці
 На виручку прийти.
 А тепер – останнє диво
 З осіннього двору:
 Зву лише трудолюбивих
 У щедру комору.

Щедра комора

(Виходять Колосок-комірник, Горіх-садівник, Баба Городина)

Колосок-комірник: Осінь кожному дарує
 Теплу, запашну хлібину

Баба Городина: І городину смачну
Вам приносить кожну днину.
Горіх-садівник: У садках плоди рум'яні,
Наче сонечка, висять.
Всі троє разом: Але щедрі ці дарунки
Роботящих рук хочать!
Колосок-комірник: У ясні погожі дні
Ви зберете на стерні
Колосочки золотисті,
Колосочки променисті.
Ви складете їх у сніп.
З колосочків буде хліб.
З колосочків знов пшениця
На ланах заколоситься.

Гра “Де чий колосок”

Колосок-комірник пропонує дітям жмуд різноманітних колосків (пшениці, жита, вівса, ячменю).

Умова: розібрати колоски на однорідні купки і вказати назви злакових рослин з кожної купки)

Конкурс “Вклонися хлібу”

Умова: якнайвиразніше представити “театр хлібного поля”

Завдання 1. Показати рухами коливання хлібного поля під вітром.

Завдання 2. Придумати і заспівати пісеньку хлібного колосочка на такі слова:

Я маленький колосочок –
Землі-матінки синочок.
Маю жменьку я зерна –
Сила в нім живе земна.

Завдання 3. Виразно прочитати вірш, ніби звертаючись до колоса, і спробувати інтонацією та рухами передати глибоку вдячність хлібу:

Колосе пшеничний,
Ти наш хліб одвічний.
З доброї зернини
ми тебе ростили.
Від землі щоднини
набиравсь ти сили.
Набирався соків,
сонцем наливався.
Повний та високий –
На добро пишався.
Колосе багатий,
з доброї зернини.
Це від тебе, брате,
щастя у людини.
Горіх-садівник: Вас чекає сад гостинний,
Там плодів – потік невпинний.
Плодопад рясний в нас рушив:
У траві бокасті груші,
Сливи, яблука, горіхи... –
Всім для радості та втіхи.

Гра “Впізнай осінні дарунки за смаком”

Умова: із заплющеними очима з’їсти шматочок осіннього плоду (яблука, груші, сливи, калини тощо) і вгадати його назву.

Вікторина “Плодові дерева”

Завдання 1. Назвати деякі сорти яблунь, плоди яких якнайбільше смакують.

(Наприклад: папіровка, мелба, антонівка, ренет, бойкен тощо)

Завдання 2. Назвати декілька сортів груш, які найбільше подобаються.

(Наприклад: дюшес, бере, лимонка, сапіжанка, бергамот та ін.).

Завдання 3. Назвати 1–2 сорти слив, якими ласують восени.

(Наприклад: ренклюд, венгерка, вікторія, кирке тощо).

Гра “Чого не можна”

Умова: прослухати віршик і сформулювати застереження для тих дітей, хто неправильно вживає в їжу осінні плоди.

Платон Воронько

Причина

Другий день лежить хлопчина
В ліжку у кутку.
І на те була причина:
В батьковім садку
Обірвав хтось грушку тихо
Аж до верхніх віт.
Ось у хлопця з того лиха
Й заболів живіт.

(Орієнтовні застереження:

- не їсти плоди немитими;
- не їсти багато плодів натщесерце і на ніч;
- не їсти плоди поспіхом, не пережовуючи;
- не їсти занадто велику кількість плодів зразу).

Конкурс “Хто як працює в осінньому садку”

Умова: Якнайповніше описати види осінніх робіт у садку

(Наприклад: збирання урожаю яблук, груш, слив, горіхів; їх сортування і закладання на збереження; обкопування дерев і внесення добрив, полив дерев для покращення умов перезимівлі; підрізання дерев і кущів; замазування ран садовим варом; згрібання і спалювання опалого листя, гілок; посадка молодих дерев; обв’язування молодих дерев гілками ялини та ін.).

Гра “Як би ти вчинив”

Умова: прослухати фрагмент оповідання В. О. Сухомлинського і запропонувати свої варіанти розв’язання ситуації, яка виникла:

Яблуко в осінньому саду

“Пізньої осені маленькі близнятка Оля й Ніна гуляли в яблунево-му саду. Був тихий сонячний день. Майже все листя з яблунь опало і щурхотіло під ногами. Тільки де-не-де на деревах залишилося по-жовкле листячко.

Дівчатка підійшли до великої яблуні. Поруч з жовтим листком вони побачили на гілці велике рожеве яблуко.

Оля й Ніна аж скрикнули від радості.

– Як воно тут збереглося? – з подивом запитала Оля.

– Зараз ми його зірвемо, – сказала Ніна і зірвала яблуко. Кожній хотілося потримати його в руках.

Олі хотілося, щоб яблуко дісталось їй, але вона соромилась висловити це бажання, а тому сказала сестрі:

– Хай тобі буде яблуко, Ніно...

Ніні хотілося, щоб яблуко дісталось їй, але вона соромилась зізнатися в цьому. Ніна сказала:

– Хай тобі буде яблуко, Олю...

Яблуко переходило з рук в руки, дівчатка не могли дійти згоди. Та ось їм обом сяйнула одна і та ж думка...”

Яка?

(вислуховування відповідей дітей та обговорення запропонованих варіантів).

Варіант, який запропонував автор – В. О. Сухомлинський:

“Вони прибігли до мами радісні, схвильовані.

Віддали їй яблуко.

В маминих очах сяяла радість.

Мама розрізала яблуко й дала дівчаткам по половинці.”

(обговорення авторського варіанту як зразка гарної, чуйної, шляхетної поведінки дітей).

Баба Городина:

Годі вам гостювати –
Вже плодів повний рот!
Прошу вас завітати
На осінній город:
Як у синім тумані
Шкіра на баклажані,
І здригнулися голі
Всохлі струччя квасолі.

Вглиб зарилися кулі
Молодої цибулі,
Бульба вкрилася з нею,
Мов кожухом землею.
Капустина на тіло
Сто сорочок наділа.
В кавуна добрий настрій:
Він в тільнящі смугастій.
Та й перчина не плаче –
В неї серце гаряче.
Вас чекають сьогодні
Мої друзі городні.

Гра “Вгадай городину за формою”

Умова: із заплющеними очима обмацати овочі (картоплю, перець, помідор, огірок, цибулю, баклажан, капусту, моркву тощо) і вгадати їх назви.

Конкурс загадок Баби Городини

Дозрів, розкрив у полі
Зернисті парасолі.
І в пахучий сніп
Попросився

(кріп)

В ста сорочках бабуля.
Певно, що то

(цибуля)

Гірко щипле за язик
Рідний брат її

(часник)

У зеленому стручку,
Як в тісному кулачку,
Братики-плоди зростали,
В дружбі зла-біди не знали.
Як стручок отой доспів,
Не вмщав своїх плодів.
Тріснув. Братики-плоди
Пострибали, хто куди.

(горох)

Дід в землі,
А борода його назовні.

(буряк)

Зелене телятко
На прив'язі гладшає.

(кавун)

Сімсот поросят
На кілочку висять.

(вінок цибулі)

Росте на городі вельможний сеньйор –
Надутий, червоний, а звуть.....

(помідор)

Гра “Кухарчата”

Умова: З кошика Баби Городини відібрати овочі для:

- а) борщу;
- б) вінегрету;
- в) голубців.

Детально розказати, з яких овочів і як готують ці страви.

Вікторина “Осінні роботи в городі”

Запитання 1. Яку роботу в городі потрібно виконати у вересні?

(викопати картоплю, моркву, буряки, цибулю, часник; перебрати овочі та висушити їх; відібрати дещо на насіння; підготувати овочі для зберігання взимку).

Запитання 2. До якої роботи запрошують жовтень і листопад?

(знімання капусти зимової редьки, хрону; підготовка їх до зберігання взимку; перекопка землі; внесення добрив; посадка часника на зиму; засів моркви, петрушки, кріпу на зиму тощо).

Запитання 3. Які знаряддя праці потрібні для осінніх робіт в городі?

(лопати, граблі, вили, ножі, ножиці, серпи та ін.)

Запитання 4. Як використовують ті чи інші знаряддя праці під час осінніх робіт у городі (розказати і показати рухами)?

Гра – драматизація “Гарбузова родина”

Учасники: Осінь, Гарбуз, Диня, Горох, Буряк, Перець, Кукурудза.

Умова: всім дійовим особам виразно передати інтонацією і жестами текст.

Всі діти співають українську народну пісню “Ходить гарбуз по городу”.

<i>Гарбуз:</i>	Вліз я на пліт без рук Й зачепився там за сук. Це б мені на землю сісти, Та назад не можу злізти.
<i>Осінь:</i>	Ось так гарбуз поліз на плота, Бо город оглянуть охота. Чи живі, чи здорові Всі родичі гарбузові?
<i>Диня:</i>	Розляглася диня, Мов на пляжі. Кілограмів, певно, З двадцять важить.
<i>Горох:</i>	Підкрутив горох Біляві вуса.
<i>Буряк</i>	А буряк, немов індик Надувся.

Перець: Висолопив перець язичище,
До землі він нахилився ближче.
Кукурудза: Золотяться в кукурудзи зуби,
Посмішкою всіх вона голубить.
Осінь: Так дітей на дачній ділянці
Веселять плоди своєї праці.

(Осінь нагороджує переможців конкурсів, вікторин, учасників ігор пам'ятними призами)

Ведучі свята сходяться до купи.

Осінь: Спасибі, діти, за любов,
За доброту і ласку,
З якими гостювали ви
В осінній казці.

Панна Жоржина: Все – із доброго чи злого –
Починається з малого.

Дівчина Горобина: Листя виросте з листочка,
З нитки витчеться сорочка.

Колосок-комірник: Хліб – з маленької зернини,
Дощ – із чистої краплини.

Горіх-садівник: День турботою почнеться,
Кожен за своє береться.

Баба Городина: Проганяй мерщій дрімоту
І рукам давай роботу.

Осінь: І роби невтомно вміло,
Хоч мале, та добре діло.

Синичка-сестричка: Сонце в віконці,
Тінь край доріжки,
Пташечки співи,
Мурликання кішки,

Їжачок-лісовичок: Квітка у лузі,
Бджілка на квітці.
Гілка на дубі,
Пташка на гілці –

Осінь: Все це для мене,
Для тебе, для всіх

Грає, сіяє
В барвистій красі,
Щоб кожен із нас
Лиш радів йому, жив,
Світ-дивосвіт
І беріг, і любив.

(Всі учасники свята співають пісню про осінь).

ПРИРОДА– АКТРИСА

(сімейний театр природи)

Небесні витівки

(казка – феєрія)

Дійові особи: Маруся-Мандруся
Батько Сонце
Маги Хмара
Вітер-Пустун
Вітер-Лютун
Сніг-Білоніг
Сніжинки-Холодинки
Баба Віхола
Дядько Грім
Тітка Блискавка
Дощ-Мокрощ
Веселка

(У тексті казки використано вірші П. Мавчана, М. Вороного, О. Олеся, М. Познанської, Л. Костенко, П. Мостового та загадки С. Жупанина).

Хід вистави

Маруся-Мандруся (перед завісою): Як довго мандрую я лісом!
Геть змерзла. А те, що шукаю, ніяк не знайду... *(Звертається до залу).*
А ви не зустрічали тут Сонечка? Ні? Куди ж воно запропастилось?
Вже декілька місяців його ніхто не бачив. Може, заблудилось десь. А
може образилось.

Сніг-Білоніг (виходить і співає):
Ой я Сніг-Білоніг,
Борода патлата!
Не пускають на поріг,
Не пускають в хату.
От я йду, і йду, і йду –

Вже стоптав дороги.
Сил нема. Ще й на біду
Змерзли босі ноги.
Плачу гірко на весь ліс,
Бо замучив голод.
Білі брови, білий ніс,
А в кишнях – холод...

Маруся-Мандрюся: Ти бач! Навіть Сніг-Білоніг змерз без Сонця.
А що, Сніжку, може півдемо разом Сонце шукати?

Сніг-Білоніг: Та навіщо воно мені треба? Я його боюсь. А ось мати Хмара обіцяла прислати моїх сестричок – Сніжинок-Холодинок. Ото було б діло! Я б одразу і зігрівся, і потовстішав. А то вже ледь кульгаю. Та сестри десь забарились...

Маруся-Мандрюся: Що ж це робиться у вашому хазяйстві? Сонце заблудилось, хмара – запізnilась, Сніжинки – забарились... Непорядок на небі!

Сніг-Білоніг: Та не знаю, що й казати. Треба було б перевідати рідню, але нема мені вороття на небо. Бачиш сходинок? Біжи скоріш нагору і розвідай – що там і як?

(Маруся біжить за сцену)

Піднімається завіса

Світлиця Сонця – напівтемрява, на троні сидить мати Хмара, поруч лежить Сонце із зав'язаними очима. Перед ними граціозно кружляють у танку Сніжинки-Холодинки і співають:

Сніжинки-Холодинки: Білесенькі сніжиночки,
Вродились ми з води;
Легенькі, як пушиночки,
Спустилися сюди.
Ми з хмарою носилися
Від подиху зими,
І весело крутилися
Метелицею ми...

Мати Хмара: І чого ж це вам весело? Хіба Сніжинки-Холодинки мають веселити людей? Від вас повинно віяти страхом і холодом!

(звертається до Сонця) Чи не так, батьку?

Батько Сонце (крізь сон): Страхом і холодом...

Мати Хмара (до Сніжинок): Отож і пісня ваша якась квола, і танок невиразний. Дивіться, як треба!

(енергійно кружляє і пронизливо співає)

В полі хуга. День – не день,
Я згори снігами сиплю,
Перехожим очі сліплю,
Мов пелюстками вишень...

(Входить Маруся-Мандруся)

Маруся: Чого це ви, тітко Хмаро, так галасуєте? Подивіться – ваші дітки Сніжинки-Холодинки геть перелякалися і аж злиплися у грудочки!

Хмара (захекано): А ти хто така, щоб мені зауваження робити? І чого ти сюди прийшла?

Маруся: Я Маруся-Мандруся і прислав мене сюди ваш синок – Сніг-Білоніг. Поки ви тут танцюєте, він там сумує і худне. Коли ви пошлете на землю його сестричок – Сніжинок-Холодинок?

Хмара (з досадою): Та не можу я туди послати таких ледачих і немічних Сніжинок. Вони ще нічого не знають і нічого не вміють. Оце мигають перед очима, як білі мухи – і все! Зараз у нас якраз урок страху і холоду. Прошу не заважати!

Маруся: Та не потрібні Сніжинкам такі уроки! На землі від них чекають не страху і холоду, а краси і добра. Поки ви тут їх затримуєте, там внизу Сніг зовсім схудне, земля оголиться і жито вимерзне.

(звертається до Сніжинок-Холодинок): Хіба вам не жалко тих, хто змерз?

Сніжинки-Холодинки (на різні голоси): Жалко! Жалко! Жалко!

Маруся: То ж летіть до свого брата Сніга-Білонога і допоможіть йому щільно вкрити землю.

Сніжинки-Холодинки (із сумом): Ми не можемо... Ми не вміємо...
Ми не маємо сил...

Хмара: Авжеж, пурхати перед дзеркалом легше! Але я вам і тут допоможу. Однак вас нічого не навчити. (*Гукає*) Гей, брати Вітри – суворий Лютун і добрий Пустун! Допоможіть моїм донькам Сніжинкам знайти дорогу на землю!

(Вибігають брати Вітри, танцюють і співають)

Вітер-Лютун: І ношусь я, і літаю,
Топчу луки і поля.
Жовті трави пригинаю,
Лист зриваю із гілля.
То скирти, стоги розношу,
То у сурми загуду,
То в безсиллі заголошу
І до лану припаду...

Маруся: Оцей так навчить! Хіба ж можна такому злому вітригану довірити молоденьких Сніжинок?

Вітер-Пустун (заграє з Марусею):
А я вітер пустотливий
Залітаю у ваш сад,
Оббиваю груші, сливи,
Трушу яблуні підряд.
І хустиночку в Марусі
На голівці розв'язу.
Свисну дівчинці у вусі
І нічого не скажу!...

Маруся: Відчепися, гультвісо! Тобі лише б пустувати. А Сніжинок потрібно скерувати на добрі справи.

Вітер-Лютун (злісно): Ти бач! Не підходимо ми їй!

Вітер-Пустун (грайливо): То пошукай собі ще когось! А ми з братом полетимо додому.

Хмара (до Марусі): Так ти всіх розженеш, а Сніжинки залишаться тут. Клич тепер сама Бабу Віхолу.

Маруся: Бабо Віхоло! Допоможіть нам!

(Баба Віхоло виїжджає на білій мітлі, крутиться і співає)

Баба Віхоло: Баба Віхоло, сива Віхоло
На метільній метлі приїхала.
В двері стукала, селом вешталась:
– Люди добрії, дайте решето!
Ой, просію ж я біле борошно,
Бо в полях іще дуже порожньо.
Сині пальчики – мерзне житечко.
Нема решета – дайте ситечко. –
Полям їхала, в землю дихала
Баба Віхоло, сива Віхоло...

Маруся: Молодець, бабусенько Віхоло! Низький уклін вам від людей за турботи ваші про врожай. А чи не віднесете на землю разом і цих маленьких сніжиночок? Час і їм до роботи ставати.

Баба Віхоло: Авжеж, сідайте, малята, на мою мітлу – полетимо землю рятувати від лютого холоду.

(Баба Віхоло забирає Сніжинок-Холодинок і відлітає)

Хмара: Сподіваюсь, ти нарешті заспокоїлась? То ж мандруй собі своєю дорогою і не турбуй нас більше.

Маруся: Не піду звідси нікуди, поки не побачу Сонця. Куди ти його заховала? Чому не пускаєш до людей?

Хмара: А навіщо вам Сонце? Воно солодко спить і нікого не хоче бачити.

Маруся: Неправда! Це ти приспала Сонце, зав'язала йому очі, затулила темною завісою від нього землю. Тому Сонце й не бачить, що на порозі стоїть Весна і нетерпляче чекає, коли теплий промінчик відімкне їй двері. Ану, розбуди Сонечко!

Хмара: Дурниці! Ніхто на порозі не стоїть. І Сонця будити не дозволю, бо я тут хазяйка.

Маруся: А ось зараз побачимо, хто на небі хазяїн. *(звертається до залу).* Давайте всі разом розбудимо Сонечко – спробуємо голосно покликати його “Вставай і сяй!”

(Діти в залі за командою Марусі двічі-тричі кличуть: “Вставай і сядь”)

Батько Сонце (позіхаючи): Що за шум? Хто це не дає мені спати?

Маруся: Годі спати! Сонечку-батьчку, прокидайся скоріш і відімкни Весні двері.

Сонце: А хіба вона вже тут? Нічого не бачу...

Хмара (накриває Сонце темним покривалом): Не слухай нікого, Батьку! Спи спокійно.

Сонце (зриває покривало і пов’язку з очей. Сцена раптово освітлюється світлом): Відступися, Мати Хмаро! Дай глянути на землю. *(Здивовано вигукує):* Ця дівчина говорить правду – час вставати! Лець не проспав на роботу!

(Танцює і співає) Гей, сніги глибокі, розсупіться!
У струмки швидкі перетворіться.
Випустіть з полону квітку ясну,
Зустрічайте дзвоном весну красну!

Сніг-Білоніг (кричить з-за сцени):

Мати Хмара! Врятуй нас!
Тануть,
В’януть сніги –
як крізь хмари летючі
гляне сонце блискуче,
усміхнеться в привіті,
розіллється в блакиті.
Тане сніг,
В’яне сніг,
Гине...

Хмара (до Сонця у розпачі): Не вбивай моїх дітей! Хіба ж сніг комусь заважає? На нього ж так чекала земля!

Сонце: Не гнівайся. Мати Хмара! Сніг виконав свій обов’язок і настав час поступитися місцем Весні. Так завжди було і буде. І я нічого це можу змінити.

Маруся: Невже Сніг-Білоніг і Сніжинки-Холодинки загинуть назавжди? Ой як жалко!

Сонце: Не турбуйся, дівчинко. Я не залишу їх без допомоги. Зараз вони перетворилися на сльози зими і рясно окропили весняну землю. Скоро я вип'ю ті сльози своїми промінчиками і поверну матері Хмарі її дітей.

Хмара: (сердито): Але відтепер не дочекаєтесь моїх дітей на землі! Яка чорна невдячність! То дай снігу, то не треба снігу... Хіба так можна?

Сонце: Споконвіку такий порядок у природі: всьому свій час. І не треба ображатись на це, Матінко. Краще послала б ти на землю свого другого сина – Весна чекає його допомоги.

Хмара: Яке нахабство! І як тільки язик повернувся про це просити? Чи ви думаєте, що за мене та дітей нема кому заступитися? Не забувайте, що в нас могутня рідня.

Маруся (до Сонця): Про яку рідню говорить Мати Хмара? І про якого сина ти нагадав їй?

Сонце: О, то грізна сім'я, з якою я не хочу сваритися. Раз ти сюди прийшла, домовляйся з ними сама.

Маруся (до Хмари): Матінко Хмаро! Кого ти не хочеш пустити до нас на землю?

Хмара: І не допитуйся – не скажу! Але як відгадаєш мої загадки – то моя сім'я враз з'явиться перед тобою.

Ану скажи: Хто найдовші нитки має,
 Небо й землю вмить єднає?

Маруся (до залу): Хто б це був? Допоможіть мені, діти, знайти відповідь.

(Відповіді із залу: "Дощ")

(З'являється Дощ-Мокрощ – танцює і співає)

Дощ-Мокрощ:

Як я люблю танцювати,
дріботити і скакати,
молоточком наче б'ю,
із цеберця наче ллю.

Хмара: Ось мій син – Дощ-Мокрощ. Але він рідко ходить один у гості – з ним завжди його рідня – дядько й тітка. Вгадаєш їхні імена?

1) Щось вгорі, як кінь, біжить –
На все небо туркотить.

2) Як летіла –
То гриміла,
Як упала –
Жар-птицею стала.

Маруся: Нумо, діти! Підкажіть відгадки.

(Відповіді із залу: “Грім”, “Блискавка”. З’являються Дядько Грім і тітка Блискавка – танцюють у парі і співають).

Грім: Ой, як вдарю в барабан –
Загримить на всенький лан.

Блискавка: Ой, як блисну я в пільмах –
Враз сховаєтесь під дах.

Разом: Ми не любим жартувати
Й дощ примусим поважати!

Хмара: Ну що? Злякались?

Маруся: Авжеж, грізна у вас рідня. Але на землі її поважають і шанують. Може пустите-таки синопка до Весни в гості? Як би вам дякували люди за весняний дощик!

Хмара: Знаємо вашу вдячність. Але нехай рідня вирішує – ходити в гості до людей чи ні.

Дощ-Мокроць: Ну що ж! Я, звичайно, можу завітати на землю, але з тіткою і дядьком разом.

Сонце: От і молодець! Іди, сину, попрацюй, а ми допоможемо.

(Всі разом танцюють і співають, імітуючи рухами текст)

Дощ: Дощ, як хлопчик, по стежині:
Туп-туп-туп.
Дзюркочить вода із ринви:
Хлюп-хлюп-хлюп.

Грім: І гуркоче грім у небі:
Го-го-го!

Блискавка: Блискавиця б’є по хмарі
Батогом.

Хмара: І хоч гнівна хмара сонце
Затуля –
Сонце: Рада дощику дрібному
Вся земля.

Маруся: Ой, який славний дощик пустився. Оце мені вже й додому захотілося.

Сонце: А щоб не заблудилося – я свою дочку покличу. Вона зараз після дощику на землю спускатиметься й тебе візьме з собою.

(Гукає): Веселочко, моя ошатна донечко, в гості завітай – небо прикрашай.

(Виходить Веселка у віночку з різнокольоровими стрічками і бере Марусю за руку).

Маруся *(всім вклоняється):*
Дякую щиро небесній родині:
Ясному Сонцю і щедрій Хмарині,
Блискавці з Громом,
Снігу з Дощем,
Лютотому вітру
З легким вітерцем.
Ви й ваші рідні
Всім дуже потрібні.
В гості приходьте:
Кожний – в свій час.
Ми нетерпляче
Чекаєм на вас!

Завіса

ІГРИ-ПОДОРОЖІ В ПРИРОДУ

(розвиваймо уяву)

Гра – подорож у світ тварин

Інформація для організаторів гри:

Гра-подорож зазвичай триває декілька тижнів (адже її підготовка і проведення вимагає чималих зусиль). Попередньо треба продумати маршрут, виготовити карту подорожі, розподілити доручення між дітьми і дорослими.

Пропонуємо маршрут:

Станція 1. Острів допитливих (гра-вікторина)

Станція 2. Наш океанарій (трудова справа)

Станція 3. Галерея музичних портретів (художньо-естетична бесіда з елементами вікторини)

Станція 4. Карнавальна (свято).

Станція 1. Острів допитливих (гра-вікторина “Хто? Де? Як?”)

Умова: теми всіх турів попередньо повідомляються дітям для поглибленої самопідготовки.

Тур 1. Тварини-метеорологи

Питання

- кіт шкребе кігтями підлогу
- кіт згортається клубочком, ховаючи мордочку
- собака рие землю

Відповіді

- вітер
- мороз
- дощ

– собака качається по землі	дощ, сніг
– кінь хропить	до негоди
– кінь форкає	до тепла
– кінь трясє головою, закидаючи її догори	дощ
– кінь лягає на землю	сира погода (влітку)
сніговій	(взимку)
– корова, піднявши голову, нюхає повітря й облизує губи	дощ
– корова ввечері жадібно їсть траву	дощ
– корова лягає на землю	до тепла
– свині розкидають соломку	буря
– мурашки кидають мурашники і йдуть геть	повідь
– павук сидить у середині павутини	дощ
– павук виходить з гнізда і плете нову павутину	гарна погода
– чайки вранці відлітають далеко у море	ясний день
– чайки тримаються поблизу берега різка	зміна погоди
– медуза ховається у безпечне місце	незабаром буде шторм

Тур 2. Пам'ятники тваринам

Питання

Відповіді

1. За що встановлено пам'ятники тваринам?

– Гусям у Римі?	– за те, що колись, врятували місто від ворога, зчинивши галас і попередивши цим мешканців;
– Голубу в Парижі?	– за те, що приніс звістку про аварію англійського підводного човна під час другої світової війни;
– Дельфіну в США?	– за відмінне виконання обов'язків зв'язківця між глибоководною і наземною станціями.
– Слону в Кенії?	– на знак поваги до доброго, надійного, працелюбного помічника людини.

2. В яких містах і країнах можна побачити всесвітньо відомі скульптурні зображення тварин?

Відповіді: Бремен (Німеччина) – стадо бронзових свиней
Женева (Швейцарія) – кінь (без вершника)
Джуно (Аляска, США) – ведмідь з бронзи
(символ краю) та ін.

3. Чи є скульптурні зображення тварин у вашому місті (області)? де конкретно? (у відповідях потрібно використовувати краєзнавчий матеріал)

Тур 3. Згадаймо їхні імена

Питання: Згадайте по фотографіях імена тварин, які назавжди зникли з нашої Землі.

Відповідь:

- Мамонт
- Печерний ведмідь
- Тур
- Кулан
- Безкрила гагарка
- Дронт
- Моа
- Морська, або стеллерова корова
- Тарпан та ін.

Питання: Подивіться на фотографії тварин, які знаходяться під загрозою зникнення і потребують охорони: назвіть їхні імена.

Відповіді:

- Білий журавель
- Чорний лелека
- Хохуля
- Дикий кіт
- Стрепет
- Перегузня

Комишова жаба
Кажан
Степовий орел та ін.

Супер – гра “Кіт в мішку”
(для переможців всіх турів)

Питання: Де і чому kota вважають священною твариною?

Відповідь: У Єгипті, тому що коти колись зупинили нашествия щурів.

Крім того, у Давній Греції та Римі кішка вважалась символом во-
лелюбності

Питання: У кого кращий зір – у людини чи kota? Доведіть при-
кладами

Відповідь: Кіт бачить в шість разів краще, ніж людина – впізнає
знайомий об’єкт на відстані 100 метрів, може спокійно дивитись на
сонце, добре бачить у темряві. Котяче око – високодосконалий витвір
природи.

Питання: Навіщо коту вуса?

Відповідь: Це допоміжний орган відчуття. Навіть якщо нічого не
скажуть очі, вуха і ніс, котячі вуса можуть “обстежити” розміри та
характер поверхні предметів.

Питання: Назвіть грізних родичів kota.

Відповіді: Лев, тигр, пантера, леопард, гепард, сніговий барс,
пума, рись та ін.

Питання: Чому японці тримають у своїх домах деяких риб, зо-
крема морських котів в акваріумах?

Відповідь: Вони точно передбачають землетрус і вказують його
наближення неспокійною поведінкою.

Станція 2. Наш океанарій
(трудова справа)

Підготовча робота:

- Вступне слово про загадковий світ мешканців водоймищ;
- перегляд з дітьми відеоматеріалів або фотографій про підвод-
не життя;

- підготовка виставки дитячих творчих робіт “Казка підводного царства” (малюнки, аплікації, колажі, зразки літературної творчості);
- можлива зустріч із зоологом для детального ознайомлення з особливостями життя риб;
- колективний похід до зоомагазину для придбання акваріуму, риб, рослин тощо.

Допоміжний матеріал для бесіди:

Степан Жупанин

Дзеркальний короп

В тихім ставку біля хати
Водиться короп окатий,
Дзеркальця сяють на ньому
В срібному блиску ясному.

В них залюбки заглядають
Рибки, що поруч гуляють.
Чванитись коропу гоже,
Тільки шкода, що не може

В рідному дзеркальці зроду
Власну побачити вроду.

Дмитро Павличко

Плесо

Люблю я заглядати в плесо,
Очима досягати дна.
Там шука блискає, мов лезо,
І погляд мій перетина.

Одначе я дивлюся знову:
А що там глибше, що на дні?
Діряву місяця підкову
Я бачу в синій глибині.

Це дивина: вода прозора,
По дну застелена блакить,
І щука – мов ракета скоро,
Яка до Місяця летить!..

Хід трудової справи:

- Підготовка місця для акваріума (стійка опора, максимум природного освітлення, близькість електричної розетки тощо);
- створення середовища існування для рослин і риб (регулювання температури води, концентрації кисню, кислотності тощо);
- висадження рослин, розміщення кольорового піску, гравію, камінців, декоративних елементів;
- запуск у акваріум риб;
- розподіл обов'язків між дітьми: заготовка корму, годування риб, видалення залишків корму, доливання води в акваріум, періодичне підрізання рослин, протирання скла акваріума, видалення осаду, чистка фільтру, видалення зайвих молюсків тощо;
- ведення журналу догляду за акваріумом;
- підготовка домашнього фотоальбому “Наш океанарій”.

Станція 3. Галерея музичних портретів

(вернісаж музичних загадок за творами К. Сен-Санса)

Обладнання: сюїта К.Сен-Санса “Карнавал тварин” (аудіозапис), комплект картин із зображенням тварин, рами для картин, картки із назвами тварин.

Умова гри: На стіні розвішано декілька порожніх рам з відповідними номерами – це уявна “галерея музичних портретів”. Під час гри діти повинні правильно відгадати музичні загадки, відповідно заповнити рами картинами із зображенням тварин і доповнити це назвами. Цією роботою керує “екскурсовод”, роль якого може виконувати хто-небудь з батьків з музичною освітою.

Хід гри

Екскурсод: Сьогодні нас запросили до незвичайного музею – галереї музичних портретів. Її створив французький композитор Каміль Сен-Сане, який дуже любив тварин і присвятив їм багато музичних творів.

Уявіть, що ми з вами ходимо залами музею – кругом висять портрети, але на них нічого не видно. Зате з кожної картини ллється своєрідна музика. Це і є портрет тварини – тільки не намальований, а звуковий. Спробуйте “побачити” музику і впізнати істоту, яку вона зображує.

Музичний портрет № 1: (звучить *“Королівський марш левів”*)

Питання екскурсорода:

– Який характер у тварини, зображеної в музиці – грізний чи су-мирний? Як це передається у звуках?

(слід звернути увагу дітей на низький регістр, важку ходу мелодії, гучну динаміку тощо);

– Чи чуєте ви в музиці голос цього звіра? Що він нагадує – спів, плач, рик, виск? Який інструмент відтворює ці звуки?

(слід звернути увагу дітей на рокіт фортепіанних рулад);

– Визначте характер рухів цієї тварини – це стрибки, біг, хода? Як підкреслює це композитор?

(слід звернути увагу дітей на помірний, маршеподібний темп);

– Який настрій ви чуєте у музиці – радісний, сумний, урочистий, задумливий? Отже, тварина, яку зображує ця музика, поважна чи кумедна?

(слід звернути увагу дітей на урочистий, величавий, гордовитий, тріумфальний характер маршу);

– Назвіть тварину і заповніть раму її портретом з відповідним підписом.

Загадка про всяк випадок:

Ой, який кошлатий звір,
Поважний, як король?
Скоро з Африки йому
Вишлють бандероль.

(Лев)

Музичний портрет № 2. (Звучить п'єса “*Кури та півні*”)

Питання екскурсовода:

– Чи можете ви уявити рухи істот, зображений у музиці? Що вони роблять?

(слід звернути увагу дітей на підкреслено метушливий темп, що поступово наростає);

– Голоси яких птахів чути в музиці? Які інструменти відтворюють спів півня?

(звернути увагу на прекрасне використання композитором тембру скрипок, фортепіано і дерев'яних духових інструментів);

– Який настрій переважає в музиці – спокійний, веселий, безтурботний чи заклопотаний? Визначте характер птахів, портрет яких відтворено в музиці.

(слід звернути увагу дітей на неспокійний, галасливий характер, настирливий ритм музики);

– Назвіть цих птахів, заповніть раму їхнім портретом з відповідним підписом.

Загадка про всяк випадок:

Птахам цим нема коли й сісти –
Весь день щось шукають поїсти.
Тут гамір страшний, метушня
З ранку до ночі щодня.

(Кури у пташнику)

Музичний портрет № 3 (звучить п'єса “*Слон*”)

Питання екскурсовода:

– Ця тварина, на вашу думку, важка чи легенька? Чому ви дійшли такого висновку?

(слід звернути увагу дітей на низький тембр контрабасів, що виконують мелодію, та на неквапливий темп музики);

– Чи можна назвати цю тварину неповороткою, незграбною? Простежте за характером музики і згадайте, що робить цей звір.

(слід звернути увагу дітей на тридольний розмір музики, що надає їй танцювального характеру);

– Яка вдача у тварини? Як це підкреслено в музиці?

(слід звернути увагу дітей на світле, радісне забарвлення музики, на нескладну, ніби тупцюючу мелодію, що загалом утворюють враження кумедності, добродушності);

– Назвіть тварину, заповніть раму її портретом з відповідним підписом.

Загадка про всяк випадок:

Хто сказав, що він незграбний?
Це плітки і заздрість!
А у цирку він танцює
Дітворі на радість.

(Слон)

Музичний портрет № 4. (звучить п'єса **“Кенгуру”**)

Питання екскурсовода:

– Про що говорять нам енергійні стрибки в музиці? А чому відразу ясно, що це стрибає не мініатюрний коник і не легенький зайчик?

(слід звернути увагу дітей на досить важкі акорди в низькому регістрі, якими завершується каскад стрибків мелодії);

– Який інструмент обирає композитор для відтворення стрибкоподібного руху тварин і чому?

(слід звернути увагу дітей на спосіб виконання музики – стаккато, для якого фортепіано є одним з найзручніших інструментів);

– Що можна сказати про характер цієї тварини? Як підкреслено це в музиці?

(слід звернути увагу дітей на рухливість мелодії та постійні зміни темпу музики, що надає їй енергійного, непосидючого, допитливого характеру);

– Назвіть тварину, заповніть раму її портретом з відповідним підписом.

Загадка про всяк випадок:

Цю спортсменку кожний знає –
Видатна стрибунка!

Їй ніщо не заважає,
Навіть повна сумка.

(Кенгуру)

Музичний портрет № 5. (звучить п'єса “*Акваріум*”)

Питання екскурсовода:

– Які звуки ясно чути в музиці – тріск, скрип, плюскіт, гамір? Які інструменти так добре відтворюють хлюпотіння води?

(звернути увагу дітей на легке, ясне, прозоре звучання музики завдяки використанню тембрів арфи, фортепіано, трикутники та ін.).

– Якого характеру надає музика мешканцям підводного світу?

(звернути увагу дітей на таємниче, казкове забарвлення музики);

– Чи відчувається в музиці ставлення автора до цього прекрасного, але беззвучного світу?

(слід звернути увагу дітей на ніжність почуттів і щирість захоплення, які втілює композитор у музиці);

– Де б могли ми часто милуватись життям підводного царства? Спробуйте здогадатись, який портрет на цей раз створив композитор.

Загадка про всяк випадок:

У кімнаті таємничо сяє –
Світ чудовий перед нами
розгортає.
Кожний може в казку ту
влюбитись
І годинами на те дивитись.

(Акваріум)

Музичний портрет № 6. (звучить п'єса “*Лебідь*”)

Питання екскурсовода:

– спробуйте охарактеризувати рух істоти, що відтворена у цій музиці? Що ця істота робить – біжить, пливе, летить?

(звернути увагу дітей на плавність, граціозність, неквапливість руху мелодії);

– Чи хочеться танцювати під таку музику? Зробіть декілька рухів. Що надає мелодії такої плавності?

(звернути увагу дітей на злитне виконання звуків мелодії – legato, на рівномірне погойдування акомпанементу, співучий тембр струнних інструментів тощо);

– Якої вдачі істота зображена у цій музиці?

(звернути увагу дітей на характер музики, яка створює відчуття ніжності, чистоти, благородства, вишуканості, величності).

– Чий це портрет? Чи бачили ви таке в житті?

Загадка про всяк випадок:

Шия довга, перо – білосніжне.
Він пливе так тихо і ніжно,
Щоб води навіть не сколихнути.
Хто це бачив – не зможе забути.

(Лебідь)

У кінці гри всі рами заповнені картинами і підписами. Найактивніші учасники вернісажу музичних загадок нагороджуються призами. Можна запропонувати дітям створити власну галерею портретів-малюнків тварин за тими музичними враженнями, які отримали під час гри.

Примітка: кількість музичних загадок регулюється дорослими відповідно до вікових можливостей дітей. Крім п'єс К. Сен-Санса, можна використати твори М. Мусоргського, В. Косенка, Е. Гріга, К. Дебюссі та ін.

Для батьків, які володіють музичними інструментами, пропонуємо нотні фрагменти:

Сюїта “Карнавал тварин”

Королівський марш

Не скоро

К. Сен-Санс (1835-1921)

f

Ped.

Ped.

Ped. Ped. Ped. Ped.

Ped. Ped. Ped. Ped.

Ped.

6

11

16

Слон

Не поспішаючи, поважно

10

16

Кури і півні

Помірно швидко

f

5

9

13

(tr)

p

Кенгуру

Помірно *p* *accel.* *rit.*

4 *pp* 1. *a tempo* 2.

10 *accel.* *poco rit.*

13 *pp*

Лебідь

Повільно *pp* *mf*

The image shows two systems of musical notation for a piano piece. The first system, starting at measure 3, features a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The right hand plays a melodic line with a *pp* dynamic marking, while the left hand provides a rhythmic accompaniment. The second system, starting at measure 5, continues the piece with a *f* dynamic marking in the right hand and a *p* dynamic marking in the left hand. The piece concludes with a *mf cantabile* marking and a *cresc.* instruction.

Станція 4. Карнавальна

(костюмований карнавал тварин)

Карнавал відкривають його господарі – пани Угадайка, Повторяйка, Неображайка і Поважайка.

- Пан Угадайка:* Запрошуем всіх на наш карнавал!
Сьогодні тут буде радості шквал.
Загадки, танці, пісні, гуморина –
І все це присвячуем любим тваринам.
- Пан Повторяйка:* Спробуем в чомусь їх повторити,
Згадаєм, як можуть вони “говорити”.
Вам тут згодяться уважність і хист –
Ось і подивимся, хто з вас артист.
- Пан Неображайка:* Я ж постараюсь вам нагадати,
Як гидко тварину слабку образати!
Сильна, розумна, добра людина
Ніколи даремно не скривдить тварину.
- Пан Поважайка:* А ще дуже хочеться вам нагадати,
Як люблять у світі тварин працювати.
Життя звірини – не весела розвага –
Й отримало право на нашу повагу.

(Звучить урочиста музика, запрошуючи всіх до танцю)

- Пан Угадайка:* Просимо любих гостей танцювати,
Всім карнавальний костюм показати.
(гості в костюмах утворюють хоровод)
- Пан Поважайка:* Ти бачиш! До нас завітало охоче
Безліч тварин – розбігаються очі!
- Пан Неображайка:* Але ж потрібно всіх упізнати –
Давайте як-небудь їх шикувати.
- Пан Повторайка:* *(до гостей):*
Один перед одним і перед всім світом
Просим представитись за алфавітом.

Учасники карнавалу утворюють “Живу абетку”: по черзі виходять в коло, представляються гостям веселими віршиками, супроводжуючи текст відповідною пантомімікою.

Жива абетка

Акула всміхнулася криво,
Хвостом помахала грайливо,
Запитливо скинула очі:
– Погратись зі мною хто хоче?

Білка скаче –
Гілка плаче:
– Я тендітна і тонка,
Ну а ти така важка!

Вовк очима
Блима, блима:
– Взимку з їжею не густо –
В животі три дні вже пусто!

Гуси вийшли із ріки –
Взули жовті чобітки.
По стежині дріботіли –
Чобітками лупотіли.

Дятел – стук!
Дятел – грюк!
Налякав комашок-злюк.

Єнот миє рот,
Єнот миє лапи –
Нічого брудного
Не хоче ковтати.

Жаба зажурилась:
– Чи гарна я – не знаю...
Жаба похвалилась:
– Великі очі маю!

Зозуля яйця підкидає
В чуже гніздечко й позіхає:
– Нема ніякого знаку,
Що це зробила я.
Ку-ку!

Іволгу перш за все
Мода хвилює –
Сукню ошатну
Всім демонструє.

Їжак – смішний дивак!
Вдягнув колючий фрак.
А до спини прилип
Кумедний жовтий гриб.

Кіт муркоче без упину,
Мружить хитро очі.
Вигинає пружно спину –
Він сметанки хоче.

Лисиця вовчиці
Казала в крамниці:

– Шуба шикарна –
Це вам не дрібниці!

Метелик над квіткою
Пурхає, в'ється:
– Ця квітка – найкраща,
Чи тільки здається?

Носоріг хворів на нежить
За здоров'ям він не стежить!
Хоч на носі й виріс ріг,
Нежить він не переміг.

Ослик вперто стоїть,
Ослик вперто мовчить.
Він трясе головою:
– Не піду за тобою!

Папуга мав чудовий смак,
Однак перестарався:
Витяг все, що було в шафі, -
І рішуче вбрався.

Рак – такий лайдак!
Все йому не так!
Швидко бігати він не хоче.
Танцювати – не мастак.

Собака біга по двору.
Собака любить дівчорі.
А хто накормить смачно,
Тому оближе руки вдячно.

Тюлень пішов на бюлетень:
Він мокнув у воді весь день!

Удав гадав
Що пароплав він легко проковтне,

Де взять у джунглях пароплав –
Ніяк він не збагне.

Форель інтерв'ю
Дала журналісту:
– Для життя я обираю
Воду тільки чисту!

Цап бородою пишався
Та все до кози залицявся:
– Відомо на небі, землі і в воді:
Звірина краса – в бороді!

Чапля – балерина
Ноги розминає:
– Ввечері – концерт,
Натхнення ж ще немає!

Шпак голосно співає
Любий шпак!
Весна прийшла! Не сумнівайсь!
Це дійсно так.

Щука – злюка
Чорніє від скуки:
– Мало риби в ставку -
Яка мука!

Юрик – так називають стрижа.
Крила у нього, мов леза ножа.
Стрімко повітря вони розсікають
Гордо і вільно у небі ширяють

Ящерка, мов блискавка, майнула –
На каміннях хвостика забула.

Ігри

1. *Пан Угадайка* пропонує учасникам карнавалу естафету загадок.

Умова: Гравці кидають один одному м'яча; той, хто отримує м'яч, загадує загадку один одному про тварину; загадки не повинні повторюватись.

(У разі повтору накладається “штраф” – продекламувати віршик чи заспівати пісню про тварину).

Для попередньої підготовки можна запропонувати дітям деякі загадки на власний вибір:

– Не звір, не птиця, а ніс – як спиця.

(Комар)

– Летить – виє, сяде – риє.

(Жук)

– Білі хороми – червоні підпори.

(Лебідь)

– Повний пень черешень.

(Бджоли у вулику)

– І вдень, і вночі у кожусі на печі.

(Кіт)

– Прийшла кума із довгим віником
На бесіду із нашим півником,
Схопила півня на обід
Та й замела мітлою слід.

(Лисиця)

– Які ноги заввишки,
Такий ніс завдовжки,
Хату на хаті має,
Жабам рахунок знає.

(Лелека)

– Дивний ключ у небі лине
Не залізний, а пташиний.
Цим ключем в осінній млі
Відлітають.....

(журавлі) та ін.

2. *Пан Повторяйка* закликає всіх гостей взяти участь у створенні радіо – і телепередач про тварин.

Звірний театр біля мікрофону

Хід гри: Під час читання диктором заздалегідь підготовленого тексту казки в певних місцях крики тварин озвучує хто-небудь з дітей (звукonasлідувальні імпровізації). На роль диктора можна запросити учня старших класів або кого-небудь з батьків.

Варіант тексту для диктора:

Сьогодні ми розкажемо казочку про маленьке зайченятко, яке втекло від мами і загубилось. Звірятко заплакало і спитало в зозулі, яка сиділа на дереві: “Де моя мама?” Зозуля начебто хотіла щось сказати, але в неї вийшло тільки так: (*мікрофон – дітям*).

Повз зайчика пролетів джміль, блимнув на нього очима і сердито загудів(*мікрофон – дітям*). Зайчик побіг до річки і спитався дороги у риби. Але вони тільки дивились на нього круглими очима і пускали бульки. Зате стара жаба охоче допомогла – вона довго щось пояснювала. Але зайчик нічого з того не зрозумів, бо в жаби лише й виходило (*мікрофон – дітям*).

Тоді зайчик подався до людей. У дворі його зустрів собака. Мабуть, він зрадів гостю, бо радісно загавкав – ось так:.....(*мікрофон – дітям*). А кіт, що сидів на паркані, лише хмикнув у вуса і здивовано нявкнув.... (*мікрофон – дітям*). Зайчик чемно привітався і підійшов до корови, що стояла біля хліва. Тільки-но він хотів її спитати про свою маму, як корова затрясла головою і сказала: (*мікрофон – дітям*). “Все ясно, – подумав зайчик і підійшов до коня. Той тільки форкнув в його бік – ось так:..... (*мікрофон – дітям*). Зайчик відскочив, але ззаду на нього наступав білий рогатий звір з бородою. Зайчик мало не впав від страху, коли той протяжно закричав:.....
.....(*мікрофон – дітям*).

З хати вийшов хлопчик Вітя і сказав: “Цитуйте! Зовсім налякали звіринку”. Він взяв зайчика на руки і поніс в ліс до мами.

Звірина телегуморина

Хід гри: Діти тягнуть жеребки, в яких визначено, хто яку тварину показуватиме (пластичні імпровізації).

Варіанти завдань:

Коник-стрибунець на лузі
Ведмідь на пасіці
Качка йде
Хом'ячок їсть
Білочка з горішком
Чапля на озері
Синичка на вікні
та ін.

Умова для гравців: Абсолютно беззвучно передати рухами поведінку тварини у конкретній ситуації.

Завдання для аудиторії: вгадати тварину у її дії.

1. *Пан Неображайка* пропонує учасникам карнавалу взяти на себе роль жюрі у конкурсі на кращу акторську роботу.

Конкурс “Ображена тварина”

Умова для конкурсантів: якомога виразніше прочитати запропонований текст, намагаючись яскраво передати образу (біль, відчай, невдоволення) тварини.

Умова для жюрі: визначити кращі акторські роботи і присудити приз за краще втілення чужого болю.

Примітка: з варіантами текстів варто ознайомити дітей заздалегідь.

Варіанти текстів для конкурсу:

Володимир Лучук

Чорний жук

Чорний жук
очима
блима:
чує кроки
за плечима.
Дуже хороше йому
По землі ходити!
Він не хоче,
Чуєш, хлопче,
У коробці жити!

Іван Франко

Киця

Плакала киця на кухні,
Аж їй очиці попухли.
“Чого ти, киценько, плачеш,
їсти чи питоньки хочеш?”
“Їсти та пити не хочу,
з тяжкої образи плачу:
Сам кухар сметанку злизав,
А на мене, кицюню, сказав”.

Дмитро Павличко

Птиця

Тріпоче серце спійманої птиці,
В руках моїх не чує доброти.
– Я дам тобі водиці і пшениці,
– Моя пташино, тільки не тремти!
– Хіба потоки загубили воду,
Хіба в полях уже зерна нема?!
Пусти мене, мій хлопчик, на свободу,
І все, що треба, я знайду сама.
– Я ж лагідно тебе тримаю, пташко,
В своїх руках, легеньких, як вітрець.

Хіба неволя це? Хіба це важко –
Від мене взяти кілька зеренець?
– Пусти мене! Мені, дитино мила,
– Дорожча воля, ніж зерно твоє!
Страшна, хоч навіть лагідна та сила,
Яка розкрити крилець не дає!
– Лети! Співай у небі гомінкому;
Хоч і маленький, зрозумів я все.
Моя рука ніколи і нікому
Ні кривди, ні біди не принесе!

Пани Угадайка, Повторяйка, Неображайка і Поважайка закривають карнавал:

Пан Угадайка: Ось і пора карнавал закривати.
 Просимо тільки не забувати:
 Кожна тваринка варта любові
 В будь-який час – не лише у розмові.

Пан Повторяйка: Деколи варто й повчитись в тварин –
 Скільки там є “співаків” й “балерин”!
 Спробуй хоч в дечому їх повторити
 І осягнеш – це нелегко зробити.

Пан Неображайка: Кожного дня і кожну хвилинку
 Оберігайте всяку звіринку.
 Тільки добра їм потрібно бажати
 І намагатись не ображати.

Пан Поважайка: Право живих на життя поважайте,
 З вдячністю працю тварин зустрічайте.
 Кожна хай зустріч несе відкриття:
 Ціннішого в світі нема, ніж життя!

ПРИРОДА ЧЕКАЄ НАШОЇ ЛЮБОВІ

(замість підсумку)

Ш а н о в н і б а т ь к и !

Виховати розум дитини нелегко. Але набагато важче виховати її серце й душу. Ніщо не допоможе Вам у цьому краще, ніж її величність Природа. Ведіть своїх дітей у її дивосвіт. Кожного дня. Крок за кроком.

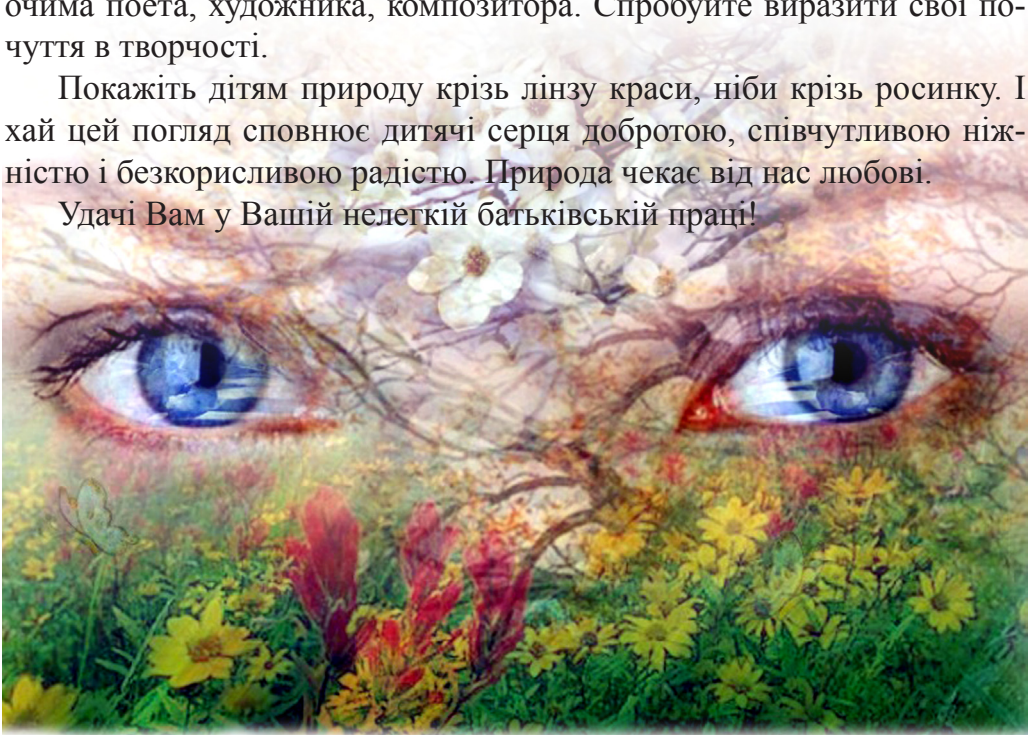
Навчіться радіти разом – радіти сонцю і дощику, квітам і птахам, зимі і літу. Адже ніщо нас так не об'єднує, як спільні переживання. Адже ніщо нас так не "випрямляє", як відчуття краси і гармонії.

Давайте сміливіше розкриємо очі і серця назустріч радісному потоку життя в природі. Тут все виразно, своєчасно і по-своєму необхідно. Навчимося не просто дивитися, а бачити. Спробуємо не тільки слухати, а й чути. А головне – спробуємо зрозуміти таємну "мову" краси природи.

Спробуйте разом з дітьми милуватися навколишнім світом, вибираючи його кольори, звуки, запахи, форми. Подивіться на природу очима поета, художника, композитора. Спробуйте виразити свої почуття в творчості.

Покажіть дітям природу крізь лінзу краси, ніби крізь росинку. І хай цей погляд сповнює дитячі серця добротою, співчутливою ніжністю і безкорисливою радістю. Природа чекає від нас любові.

Удачі Вам у Вашій нелегкій батьківській праці!

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К.: Довіра, 1992.
2. Воропай О. Звичайі нашого народу: Етнографічний нарис. – Т.1, 2. – К.: Оберіг, 1991.
3. Веснянки / Упоряд. Є. В. Єфремов. – К.: Музична Україна, 1988.
4. Гармаш И. И. Тайны бионики. – К.: Рад.школа, 1985.
5. Грінченко Б. Д. Під тихими вербами: вибрані твори.– К.: Рад.школа, 1991.
6. Жаборюк А. А. Український живопис останньої третини ХІХ – початку ХХ століття. – К.; Одеса: Либідь, 1990.
7. Жупанин С. І. Сто загадок для дітей. – Ужгород, 1993.
8. Загадки / Упоряд. І. П. Березовський. – К.: Дніпро, 1987.
9. Золотницький М. Ф. Квіти в легендах та переказах. – К.: Довіра, 1992.
10. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. – К.: Обереги, 1991.
11. Кабалевський Д. Б. Как рассказывать детям о музыке? – М.: Просвещение, 1989.
12. Кіт Г. Г., Тарасенко Г. С. Українська народна педагогіка. – Вінниця, ПП "Едельвейс і К", 2008.
13. Колядки і щедрівки / Упоряд. М. С. Глушко.– К.: Музична Україна, 1991.
14. Лильо-Откович З. Український пейзажний живопис ХІХ – початку ХХ сторіччя. – К.: Балтія-Друк, 2008.
15. Лозко Г. Українське язичництво. – К., Український центр духовної культури, 1994.
16. Майхрук М. Природа навколо нас. Загадки, вірші, прислів'я та приказки. – Т.: Навчальна книга – Богдан, 2007.
17. Марія Приймаченко / Упоряд. Н. І. Велігоцька. – К.: Мистецтво, 1989.
18. Миннарт М. Свет и цвет в природе. – М.: Гос.изд-во физ-мат.лит-ры, 1959.
19. Митці України: Енциклопедичний довідник / Упоряд. : М. Г. Лабінський, В. С. Мурза.– К.:УЕ, 1992.
20. Неменский Б. М. Мудрость красоты.– М.: Просвещение, 1987.

21. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу (Ескіз української міфології). – К.: Обереги, 1992.
22. Островский Г. С. Добрый лев Марии Примаченко.– М.: Сов.художник, 1990.
23. Петриківський розпис. Джерела. – К.: Мистецтво, 1982.
24. Пушкарьова Т. О. Зимово казка. 2 клас: Навч. посібник. – Суми: Козацький вал, 1999.
25. Савченко О. Я. Барвистий клубок: Дивись, міркуй, відповідай: Навчання і розваги: Навч. посібник. – К.: Генеза, 2002.
26. Сапіга В.К. Українські народні свята та звичаї. – К.: Т-во “Знання України”, 1993.
27. Семенов О. М. Український фольклор: Навч. посібник. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2004.
28. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка: Навч. посібник. – К.: Інститут системних досліджень освіти, 1996.
29. Степовик Д. В. Скарби України.– К.: Веселка, 1990.
30. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. – К.: Рад.школа, 1976 – 1977.
31. Тарасенко Г. С. Дивосвіт: уроки естетико-екологічної культури на матеріалах українознавства. – К.: МПП Центр “Київ”, 1995.
32. Тарасенко Г. С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. – Т.: Навчальна книга – Богдан, 2003.
33. Тарасенко Г. С. Росинка: уроки любовання природой. – Суми: Антей, 2006.
34. Твоя планета Земля: Книга для читання про природу для мол. школярів / Упоряд.: В. О. Мартиненко, В. М. Волощук. – К. : Інтерпрес ЛТД, 2004.
35. Україно, мене моя! Сповідь: поезії писанки: Зб./Упоряд. О. Є. Шевченко. – К.: Веселка, 1993.
36. Українська душа. – К.: Фенікс, 1992.
37. Українське народне мистецтво / Упоряд. Б. С. Бутник-Сіверський та ін. – К.: Мистецтво, 1967.

